

Ceyhun Hüseynov

*Nobelin sülh həsrəti,
sülhün Nobel nişgili*

Bakı - 2015

Müəllif: siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Ceyhun Hüseynov

Elmi AMEA-nın müxbir üzvü, professor

redaktor: *İbrahim Cəfərov*

Rəyçilər: fəlsəfə elmləri doktoru, professor

Əlisa Əhmədov

siyasi elmlər doktoru, professor

Elman Nəsirov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

dosent *Məhəbbət Mehdiyeva*

Hüseynov C.N. *Nobelin sülh həsrəti, sülhün Nobel nisgili.* Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 2015, 272 s.

Əlinizdə tutduğunuz bu elmi-kütləvi əsərdə Alfred Nobelin bioqrafiyası, sülh baxışları, vəsiyyəti və eləcə də kitabın müəllifinin arzusu "Pigmalion effekti" əsasında elmi-bədii və siyasi-fəlsəfi təhlil süzgəcindən keçirilmiş, Nobel Sülh Mükafatı ilə bağlı aktual problemlərə münasibət bildirilmişdir.

Kitabda elmi ədəbiyyatda ilk dəfə olaraq, əsərin başlıca ideyasının rəsm əsəri vasitəsilə ifadəsinə cəhd göstərilmişdir.

Kitabın yazılmasında məqsəd dünyanın Nobelin arzuladığı sülhə hələ də həsrət qalması səbəblərinə aydınlıq gətirməkdir.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bu kitabı

- millətimin imzasını imzalar içində atanlara;*
- millətimin milli–mənəvi dəyərlərini yaşadanlara;*
- millətimin haqq səsini dünyaya çatdıranlara;*
- millətimin könəlində taxt quranlara;*
- nuru ilə bütün insanlığı aydınladanlara;*
- sülh və əmin-amanlıq üçün çalışanlara;*
- dünyanı qarşıdurmaya deyil, vəhdətə aparanlara;*
- çiyinlərini insanlığın ağır yükü altına verənlərə;*
- zalımaların deyil, məzhumların yanında olanlara;*
- qəlbi sevgi, mərhəmət və xeyirxahlıq*
duygusu ilə zəngin olanlara;
- inci ilə sədəfin əqdində arxa duranlara...*

həsər edirəm

*Bəşəriyyətin gələcəyi sülh mədəniyyətini
formalaşdırmadan və davamlı inkişafı təmin
etmədən həqiqətən mümkün deyildir.*

Mehriban Əliyeva

Mündəricat

<i>GİRİŞ</i>	6
<i>Sülh: inkişafa və zirvəyə aparan yol</i>	15
<i>Alfred Nobel – Piqmalion effekti və paradokslarla zəngin bioqrafiya</i>	57
<i>Nobelin sülhlə bağlı baxışlarını diametral dəyişdirən qadın – Berta fon Zuttner</i>	85
<i>Neft: müharibənin arteriyalarında döyünən qan, yoxsa sülhün və Nobel mükafatının nəbzi?!</i>	95
<i>Nobelin vəsiyyəti və ya həyatda gerçəkləşməyən sülh istəyinə mükafatla nail olmaq arzusu</i>	111
<i>Nobelin vəsiyyəti ilə səsleşən arzu</i>	160
<i>ƏDƏBİYYAT</i>	266

GİRİŞ

“Sən nə qədər bilirsənsə bil, sənin bildiyin qarşındakının anladığı qədərdir”, – deyir Rumi.

Hər bir əsər qarşısına qoyduğu məqsəddən asılı olmayaraq müəllifin öz oxucusuna bildiklərini, dərk etdiklərini, mənimsədiklərini, yaşadıklarını, gördüklerini və görmək istədiklərini çatdırmaq, Yaradanın lütf etdiyi yaradıcılıq eşqini və ideya qüdrətini bölüşmək istəyidir. Odur ki, Əbu Turxanın “Fikrin müəllifi çox vaxt onu ilk dəfə deyən yox, daha gözəl deyən sayılır” hikmətini dərk edən müəlliflər demək istədiklərini nə qədər müdrək və başa düşülən tərzdə çatdırmağa çalışsalar da, onların həyata baxış bucağının qiymətləndirilməsi oxucularının ruh və təfəkkür səviyyəsi ilə düz mütənasib olur. Yəni oxucular müəllifin yazdıqları ilə öz təfəkkürləri və ruhları səviyyəsində harmoniya tapırlar.

Lakin müəllif özünün zəkası, düşüncəsi və qələmi ilə oxucunun ruhunu oyadaraq, onda bəhs etdiyi konkret hadisə və məsələyə maraq oyada, öz şəxsi təəssüratlarını, ideyalarını, mövqeyini və hətta arzusunu belə ictimailəşdirə bilər. Bu isə müəllifin təkcə analitik təhlil bacarığı və fəlsəfi təfəkkür səviyyəsindən deyil, həm də fərdi üslubundan – özünəməxsus obrazından asılıdır. Yəni müəllif öz fikirlərini və yaradıcılıq qabiliyyətini oxuculara müxtəlif ifadə tərzləri vasitəsilə çatdırma bilər: bu, xoş kəlmələr də ola bilər, acı bir tənqid də; bir təşbeh də ola bilər, kinayəli söz də; obrazlı

ifadə də ola bilər, quru, şablon və sxematik yanaşma da; bir rəsm əsəri də ola bilər, təbiətin poetik-fəlsəfi ifadəsi də.

Kitabda qarşıya qoyulan məqsədi, ideya və mövzunun vəhdətini rəsm əsəri ilə canlandırmağımız səbəbsiz deyil. Haydeggerin ifadəsi ilə desək, çox vaxt, mənasız olaraq biz başqalarına Varlığın bir parçası olaraq baxmırıq. Bu cür eqoizmin əlacı böyük sənətdə yatır. İncəsənət bizə kömək edir ki, öz xudpəsəndliyimizdən bir az əl çəkək və başqa insanların və əşyaların azad şəkildə mövcudluğunu layiqincə qiymətləndirək. Haydegger bu ideyasını Van Qoqun bir cüt kəndli çəkməsi rəsm əsəri nümunəsində izah edir. Adi vaxtda biz ayaqqabılara fikir vermirik, onlar bizim üçün sadəcə ehtiyac duyduğumuz vasitələrdən biridir. Ancaq onlar bizə kətan üzərində yağlı boyada təqdim edildiyində, biz onların fərqiə varmağa borcluyuq. Eyni şey başqa böyük sənət əsərlərində insan tərəfindən canlandırılan obrazlar və nümunələr bizə təqdim olunduğunda da baş verə bilər. İncəsənətin sayəsində biz Varlıq üçün bizim özümüzü də aşan yeni bir növ “qayğı” hiss edirik.

Professor Aida İmanquliyeva yazır: “Canlı gerçəklikdə çox gözəlliklər var, ... ancaq bu gerçəklikdən həzz almaq üçün biz əvvəlcə öz fikrimizdə ona yiyələnməliyik ... İstedadlı bir rəssamın kətan üzərində yaratdığı mənzərə təbiətdəki hər hansı bir gözəl mənzərədən daha yaxşıdır. Bəs nəyə görə? Ona görə ki, burada heç bir təsadüfi və gərəksiz şey yoxdur, bütün hisslər bütövə tabe olub, hər şey bir məqsədə

istiqamətlənib, hər şey özlüyündə bir gözəl tam və fərdi olanı yaradır”¹

Təsadüfi deyil ki, bir vaxtlar “müharibələrin bütünlüklə ortadan qalxmasının mümkünlüyünü düşünmək belə xəyaldır”² qənaətində olan və müharibəni insanlıq tarixinin gerçəkləşmə forması hesab edən Avstriya yazıçısı Berta fon Zuttnerin həyata baxışlarının tamamilə dəyişməsinə və tarixə sülhün ən məşhur carçılarından biri kimi düşməsinə Visbadendəki kitabxanada gördüyü – müharibənin acı nəticələrinin əks olunduğu bir rəsm əsəri vasilə olmuşdur.

Fikirlərin və arzuların, xəyalların və ümidlərin, məhəbbətin və nifrətin, abstrakt reallığın və gerçək həyatın rəsm əsərləri vasitəsilə ifadə olunması ənənələri lap qədim dövrlərə gedib çıxır. Poeziya kimi rəsm də əsasən təsvir və tərənnüm edir; ya ruhu təbiətin rəngində, ya təbiəti ruhun dilində! Düşünməyi və nəticələr çıxarmağı isə tamaşaçının öz öhdəsinə buraxır. Rəssam hər hansı hadisəni nəql etmir, sadəcə olaraq onu rəmzə çevirir. Rəssam öz daxili aləminin obrazlarını vizuallaşdırmaqla mücərrəd tamaşaçı ilə dialoq qurmaq məqsədi güdmür.

Əlbəttə ki, kitabdakı rəsmlə ifadə olunan ideya və arzuya müəllif mövqeyindən geniş nəzər salmağım və izahat aparmağım artıq bu sahədə formalaşmış olan ənənəyə yenilik gətirmək istəyimlə bağlı deyil.

¹ İmanquliyeva A. Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri. Bakı: Elm, 2003, s. 207

² Tarihe Gecen Kadınlar... Bertha von Zuttner. www.guncelforum.net

Sadəcə olaraq, ixtisasca rəssam olmayan müəllifin verdiyi ideya əsasında bu peşənin həvəskarı tərəfindən əsərin yaradıcısının düşüncə və arzusunu ifadə etmək üçün çəkilən rəsm əsəri, mövzunun ruhun öz dili ilə deyil, bir tərcümə ilə ifadəsi kimi bir şeydir. Başlıca xüsusiyyəti kumulyativlik olan elmdən fərqli olaraq, incəsənətdə əsas şərt fərdilikdir. Yəni biz də bilirik ki, rəsm əsəri əslində birgə müəllifliyin deyil, sənət əsərini yaradan konkret bir fərdin axtarıqlarının məhsulu olmalıdır.

Lakin bu da bir həqiqətdir ki, tamaşaçıların öhdəsinə buraxılan rəsm əsəri ilə bağlı söylənilən fikirlər heç də həmişə əsərin mövzusunə və ideyasına adekvat olmur. Əsərin qiymətləndirilməsi ona baxanların dünyagörüşü, təfəkkür səviyyəsi, yaşadığı mühit və həyat tərzindən asılı olur. İnsanlar rəsm əsərinə baxanda onu öz ideyaları ilə “boyamağa” çalışırlar. Məsələn, əfsanəvi rəssam Salvador Dalinin incəsənət tarixinin ən sirli əsərlərindən biri kimi məşhur olan “Geopolitik uşaq yeni insanın doğulmasına baxır” adlı rəsm əsəri ətrafında dünyanın geosiyasi düzəni ilə bağlı tədqiqatçıların araşdırmaları hələ də davam etməkdədir.

Odur ki, rəsmdə qoyulan mövzu və ideyanın müəllifin – tədqiqatçının özü tərəfindən şərh edilməsi həm rəssamın “tərcüməsinin” oxucunun qəlbində yaratdığı çatı sağalda bilər, həm də gələcəkdə əsərin öz ideyasına uyğun gəlməyən rənglərlə boyanmasının qarşısını ala bilər.

Ancaq Əbu Turxan demişkən, hər hansı bir şeyin gözəlliyi onun öz ideyasına uyğunluğu ilə ölçülür. Bir cüm-

lənin də, böyük bir kitabın da, bir rəsm əsərinin də bir ideyası olur. Qalan şeylər – obrazlı ifadələr, fəlsəfi düşüncələr və s. həmin ideyanın yaşaması üçün yardımçı olan vasitələrdir. Oxucular əsas diqqəti təzahürlərə – yardımçı vasitələrə deyil, müəllifin düşüncəsini ifadə edən ideyaya – mahiyyətə yönəltməlidirlər.

Kitabın əsas ideyası isə budur: Nobel Sülh Mükafatının təsisçisinin arzusuna və müəyyən etdiyi “mükafatın milli mənsubiyyət nəzərə alınmadan ona layiq olan insanlara verilməsi” meyarlarına əməl etməklə Nobelin sülh həsrətinə, sülhün Nobel nisgilinə son qoymaq olar.

Mənim arzum budur ki, dünyanı vəhdətə, sülhə və humanizmə qovuşduran fəaliyyətlər öz layiqli mükafatını alsın. Məhz belə olan halda Nobelin sülh həsrətinə, sülhün Nobel nisgilinə son qoymaq olar.

Sevinirəm ki, mənim arzum – Mehriban xanım Əliyevaya Nobel Sülh Mükafatının verilməsi təkcə xalqımızın deyil, həm də bütün insanlığın arzusu ilə üst-üstə düşür. Zənnimcə, bəşəriyyət bu mükafatın Mehriban xanım Əliyevaya verilməsində bizdən də maraqlı olmalıdır.

Nobel Sülh Mükafatının Mehriban xanım Əliyevaya verilməsi ilə həyatı paradokslarla zəngin olan Nobelin də arzusu, mənim də arzum “Piqmaliion effekti” vermiş olacaq.

“Piqmaliion effekti” elə bir şeydir ki, bu və ya digər məlumatın dürüstlüyünə və ya hər hansı hadisəyə inanan insan qeyri – iradi şəkildə özünü elə aparır ki, sonda həmin məlumat və ya hadisə öz təsdiqini tapır. Bu elə bir psixoloji

fenomendir ki, insan nəyinsə olmasını ürəkdən istəyirsə, bu zaman bu onun hərəkətlərində təzahür olunur, həmçinin insan ətrafdakıları bu məsələdə istiqamətləndirə bilər və nəticədə insana elə gəlir ki, istək öz-özünə yerinə yetdi.

Yəni Alfred Nobel Bakı neftinin hesabına formalaşdırdığı bir mükafatla bəşəriyyətə sülh gətirəcəyinə inansa da, insanlar heç zaman nə “müharibənin arteriyalarında döyünən” və “çıxdığı ölkəni öz rənginə bürüyən” neftin, nə də hansısa bir mükafatın nə vaxtsa bəşəriyyətə sülh gətirəcəyinə inanmışlar. Mən isə Bakı neftinin hesabına formalaşan mükafatın elə Bakıdan olacaq sahibinin – Mehriban xanım Əliyevanın bütün insanlığa sülh gətirəcəyinə inanır və bunun olmasını ürəkdən istəyirəm. Ona görə də ətrafımdakı insanlar da buna inandırmağa çalışıram. Nəticə isə o olacaq ki, biz düz olduğuna inandığımız bir şey üçün özümüzdən asılı olmadan elə hərəkətlər edəcəyik ki, mənim Nobelin vəsiyyəti ilə səsleşən arzum gerçəkliyə və “Piqmalion effekti”nə çevriləcək.

Nobel mükafatının Mehriban xanım Əliyevaya verilməsi bəzi hallarda siyasiləşən və öz məramından uzaq düşən bu mükafatın nəinki nüfuzunun bərpasına, hətta daha böyük dəyər qazanmasına səbəb ola bilər. Yəni Mehriban Əliyevanın Nobel Sülh Mükafatına ehtiyacı yoxdur, ancaq Nobel mükafatının öz nüfuzunu bərpa etmək üçün Mehriban Əliyevaya kimi böyük şəxsiyyətə Günəşi gözləyən gecələr qədər ehtiyacı var. Əks halda bu mükafatdan imtina edən Tolstoy-

ların, Pasternakların, Sartrların sayının durmadan artması qaçılmaz olacaq.

Mənim arzum məndən aşağıdakıları etməyi tələb edir:

-Bacara bildiyim qədər böyük düşünmək, özümü və ətrafdakıları gələcəkdə görmək. Bizim arzularımız necə olacağımız haqqındakı düşüncələrimizdir. Bizim nə barədə düşünməyimiz kim olmağımızı, kim olmağımız isə bizim nə edəcəyimizi müəyyənləşdirir;

-böyük düşünməyimin sadəcə xəyal olmadığını sübut etmək üçün böyük işlər görmək. İnsanları müxtəlif qruplara ayıra bilərik: vəzifələrini yerinə yetirənlər, vəzifələrini yerinə yetirdiyini iddia edənlər, vəzifələrini yerinə yetirdikdən sonra, bir qədər də artığını etmək üçün çalışanlar. Mən özümü və mənim arzuma dəstək vermək istəyənləri üçüncü qrupda görmək istəyirəm. Sadəcə özünə verilən tapşırığı yerinə yetirmək çalışqanlıq deyildir. Çalışqanlıq insanın öz potensialından tam şəkildə istifadə etməsidir. Bu gün biz hələ itirilmiş torpaqlarımızı azad edə bilməmişiksə, bir milyon qaçqın, köçkünümüz varsa, dünya ikili siyasət yeritməklə bizim haqlı hüquqlarımızı bizə qaytarmaqda acizlik göstərsə, bizim borcumuz ondan ibarətdir ki, təbliğatımızı bir az da artıraraq, gücləndirək. Hər hansı təbliğata nöqtə qoyulmur. Təbliğat, mübarizə o vaxta qədər aparılır ki, nəticə olsun. Tarixdə hər bir hadisə və prosesə qiymət, nəticəyə görə verilir.

Mehriban xanım Əliyevanın həyata keçirdiyi xeyirxah əməllər və dünyada sülhün və əmin-amanlığın bərqərar

olunması yolundakı əvəzsiz xidmətləri tarixi faktdır. Lakin biz bu fakt barəsində nə qədər çox yazsaq, bir o qədər yaxşıdır.

Əgər biz Nizami Gəncəvinin aşağıdakı şeir parçasını dünyaya vaxtında təqdim edə bilsəydik, elmi ədəbiyyatda irqlərin bərabərliyi ideyasının banisi kimi XVIII əsrdə yaşamış Volter deyil, ondan yeddi əsr əvvəl yaşayıb-yaratmış dahi mütəfəkkirimiz tanınardı:

Zəncinin zahiri qaradır, ancaq,
Sən ağzından çıxan saf sözlərə bax.
Zənci dəmir kimi qara, parlaqdır,
Üzü qaradırsa, ürəyi ağdır.

Əgər biz digər həmvətənimiz Eynəlqüzat Miyanəçinin (1099-1131) bəşəriyyəti tolerantlığa və sülhə çağıran, bütün ideoloji maneələri alt-üst edən “Ey dost, əgər İsayə xristianların gözü ilə baxsan, xaçpərəst olarsan, Musaya yəhudilərin gözü ilə baxsan, yəhudi olarsan, bəlkə də bütə bütəpərəstlərin gözü ilə baxsan, bütəpərəst olarsan” kimi fikirlərini dünyaya vaxtında və yetərincə təqdim edə bilsəydik, bu gün heç bir alim tolerantlığın ideya məskəninin Avropa olması haqqında fikir yürüdə bilməzdi.

Əgər biz Nəsirəddin Tusinin əsərlərini, siyasi baxışlarını və dövlətçilik haqqında olan təsəvvürlərini dünyaya vaxtında və yetərincə təqdim edə bilsəydik, bu gün siyasi ədəbiyyatda Tomas Hobbs və Con Lokkun ictimai müqavilə

nəzəriyyəsinin yaradıcıları olması haqqında fikirlərə rast gəlməzdik.

Əgər biz səhvlərimizi yenidən təkrar etsək və indinin işığında gələcəyi görməsək Nobel Sülh Mükafatı yenə də bizim üçün bir nisgil olaraq qalacaq;

-başlanmış işi hətta hər hansı uğursuzluq halında da davam etdirmək, çünki gələcəyə inam olmayan yerdə bugünkü güc də yoxdur;

-indi görünməyən şeyi görmək və qeyri-mümkün şeyi etmək. Mənim arzum mənim gücümü artırır;

-dua etmək və Allahın köməyinə ümid bəsləmək, çünki mənim arzumun həyata keçməsi təkcə mənim gücümdən və istəyimdən asılı deyil;

-mənim arzum məndən düzgün və dürüst yol seçməyi tələb edir. Mən artıq öz yolumu seçmişəm: bu yolun adı sülh, məqsədi inkişaf, apardığı yer isə zirvədir. Siz də mənə və bu yolu seçmiş digər həmvətənlərimə qatılmaq istəyirsinizmi?

Sülh: inkişafa və zirvəyə aparan yol

Ədalətli cəmiyyət axtarışı, insanlar üçün əbədi sülh ideyası ta qədim zamanlardan bu günə kimi insan əqlini narahat edən, onu daim düşünməyə vadar edən ən ümdə problemlərdən biri olmuşdur. Təkcə mütəfəkkirlər deyil, mütərəqqi ruhlu siyasətçilər də sülh idealını təbliğ edib, ona çatmağın yollarını axtarıblar. Hələ XV əsrdə Rotterdamlı Erazm “Sülh şikayəti”, XVII əsrdə Hüqo Qrotsi “Müharibə və sülh hüququ”, XVIII əsrdə İmmanuel Kant “Əbədi sülhə doğru”, XIX əsrdə Tolstoy “Hərb və sülh”, Berta fon Zuttner “Silahları buraxın” əsərini yazıb, XX əsrdə Atatürk “yurdda sülh, cahanda sülh” ideyasını irəli sürüb. Sülh arzusu dünyanın bütün böyük dinlərinin ilk kəlamı, salamıdır. İslamda “Əs-səlamu-əl-leyküm”, iudaizmdə “Şolom aleyhem” – “Qoy evinizdə sülh olsun” deməkdir.

Lakin bu da acı həqiqətdir ki, tədqiqatçı R.Ceksonun hesablamasına görə, 1945-ci ildən bu günə kimi baş verən 150 silahlı münaqişə nəticəsində 25-30 milyon nəfər həlak olmuşdur. Bu müddət ərzində planetdə cəmi 26 dinc gün mövcud olmuşdur³. Bu o deməkdir ki, bəşəri sülh mədəniyyətinin formalaşması üçün təkcə mütəfəkkirlərin nəzəri ideyaları və dünya siyasətçilərinin praktik fəaliyyəti kifayət etmir. Bunun üçün hər bir bəşər övladı yer üzündə sülh və

³ Jackson R. J. NATO and Peacekeeping/ Visiting Fellow Centre for International Studies and Clare Hall, University of Cambridge Final Report for NATO Fellowship, 30 June 1997,p.9

əmin-amanlığın bərqərar olması uğrunda öz səyini əsirgəməməli və xəyalında canlandırıdığı sülh obrazında özünün yerini və rolunu aydın surətdə dərk etməlidir.

Xəyalında sülh idealını canlandıran hər bir kəs bilməlidir ki, bəşər karvanının azadlıq, ədalət, bərabərlik və inkişafdan keçən sülh yolunun sonu açıq səmadır.

Tarixən insanların yer, göy, Vətən, ana və bərəkət kimi müqəddəs bildiyi, and içdiyi dəyərlər olub. Xalqımız üçün müqəddəs tutularaq and yeri sayılan bir dəyər də olub – **yol!**

Bütöv bir xalqın da, ayrıca bir insanın da düzgün və dürüst yola ehtiyacı var. Yol insanların nədən başladıklarını və hansı istiqamətdə hərəkət etdiklərini bildirmək üçündür. Yolunu doğru seçən, hədəfinə doğru inamla gedən xalqı da, ayrı-ayrı insanları da, yolları nə qədər enişli-yoxuşlu, əzab-əziyyətli olsa belə, son nəticədə uğur gözləyib. Həyatda konkret yol seçmək və dəqiq hədəf müəyyən etmək çox önəmli məsələ olduğu kimi, düşünülmədən atılmış hər bir hərəkətin də fiaskolarla nəticələnməsi labüddür. Hara gedəcəyini bilməyənlə, heç bir ruzigar kömək edə bilməz. Bu yolda digər önəmli məsələ isə düzgün yol göstərəninin olmasıdır. Hər kəs dağın zirvəsinə qalxmağa çalışır. Lakin düzgün yol göstərən olmayanda adam aza bilər, qayadan düşsə və ya vəhşi heyvanlara tuş gələ bilər.

Müstəqilliyini yenidən əldə etmiş və çətin bir yolayrıcında qalan bir xalqın düzgün və şərəfli yola xüsusilə böyük ehtiyacı var. Azərbaycan xalqının xoşbəxtliyidir ki, həmin taleyüklü anda onun gedəcəyi yolun təməlini bütöv bir xal-

qın tarixinin yüksək zirvəsində olan ulu öndər Heydər Əliyev qoydu. Bu elə bir zirvə idi ki, oradan baxanda Azərbaycan xalqının dünəni, bu günü və gələcəyə aparan yolu aydın görünürdü. Ulu Öndərin müəyyənləşdirdiyi və bizi inkişafa, işıqlı gələcəyə, yüksək zirvəyə və aydın səmaya aparan bu yolun adı **sülhdür!**

Bəli, Heydər Əliyev şəxsiyyətinin fenomenallığı da elə budur: başqaları inkişafı və azadlığı sülhə aparan yol hesab etdikləri halda, Ulu Öndər sülhün özünün tərəqqiyə gədən bir yol olduğunu hesab edirdi. Heydər Əliyev tolerantlığı da, coğrafi siyasəti də, azad ticarət və iqtisadi məkan uğrunda mübarizəni də özünün sülh fəlsəfəsinin tərkib hissəsi sayırdı. Əlbəttə ki, biz burada fəlsəfə sözündən bir bəzək, epitet, tərifi söz, hazırcavablığın ekvivalenti kimi istifadə etmirik. Hər hansı düşüncənin fəlsəfi xarakter alması üçün üç əsas şərt vacibdir: vahid bir dünyagörüşünü ifadə etməsi, konsepsiya halında ortaya çıxması, yeniliyin olması.

Qərbdə iqtisadi, Şərqdə isə siyasi burulğanların təlatüm etdiyi dünyada Azərbaycan məhz Ulu Öndərin dövlətçilik və sülh ideyaları əsasında öz müstəqilliyinin dönməzliyini, iqtisadi qüdrətini və siyasi sabitliyini təmin edə bilmişdir.

Siyasi elmdə və praktikada demokratiyaya və sülhə nail olmağın əsas yolları inqilablar, abdikasiya – hakimiyyətin könüllü olaraq demokratik qüvvələrə verilməsi, yuxarıdan həyata keçirilən islahatlar, iqtidarla müxalifət arasında dialoq və s. hesab olunur. Lakin Heydər Əliyevin demokratiyaya yeni dahiyənə yanaşma üsulu yuxarıda qeyd olunan

vasitələri arxa plana keçirdi: “Demokratiya insan şüurunda dəyişiklik deməkdir. Bu dəyişiklik inqilabla olmur, təkamül yolu ilə tədricən gedir”⁴. Heydər Əliyevin irəli sürdüyü demokratik inkişafın Azərbaycan modelinin praktik uğurları yuxarıda deyilənləri əyani şəkildə təsdiq edir.

Ulu Öndərin yeritdiyi kursda sülh sadəcə məqsəd olmayıb, həm də bir vasitədir: torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi, Azərbaycan vətəndaşlarının rifah halının yaxşılaşdırılması, yüksək intellektual və mədəni-mənəvi inkişafın təmin edilməsi, Vətənimizin “lider ölkəyə” çevrilməsi yolunda vasitə!

Hazırkı reallıq yuxarıda deyilənləri əyani şəkildə sübut edir. 2011-ci ilin statistikasına görə, dünyada sülh vəziyyətinin ən çox təmin edildiyi ölkə kimi İslandiya birinci, Somali isə sonuncu yerdə durur.⁵ İslandiyanın siyasi sabitliyinə və iqtisadi inkişafına görə Somalidən nə qədər üstün olduğunu sübut etməyə, yəqin ki, ehtiyac yoxdur. Dünyada ən uzunmüddətli (1814-cü ildən bəri) fasiləsiz sülh şəraitində yaşayan ölkə İsveçrədir. Bu faktın özü və Azərbaycanın keçdiyi inkişaf yolu onu göstərir ki, sülh və tərəqqi arasında sıx əlaqə mövcuddur.

S.Xəlilov Ulu Öndərin sülh siyasətinin mahiyyəti haqqında deyir: “Bəli, Heydər Əliyevin siyasəti sülh siyasətidir.

⁴Heydər Əliyevin deyimləri. www.clb.az/html/galleries/tov/HA/sitatlar1.pdf

⁵ Global Peace Index 2014 - www.visionofhumanity.org/.

Lakin hər şey “sülh” anlayışını necə başa düşməkdən asılıdır. Sülh siyasəti heç də mübarizənin dayandırılması kimi başa düşülməməlidir, əksinə, qarşıdurmanın bəsit, primitiv həll üsulu olan və əslində heç vaxt, heç bir məsələni tam həll edə bilməyən müharibə yolundan fərqli olaraq, sülh yolu çox çətin və mürəkkəb bir yoldur. Burada siyasi konsepsiyaların, ideologiyaların mübarizəsi gedir. Əgər biz ordunu möhkəmləndiririksə, bunu da ilk növbədə ədalətli sülhə nail olmaq üçün, sülh danışıqlarında daha inamlı olmaq üçün edirik”⁶.

Müharibə və sülh problemi ilə həmişə xeyir və şər problemi kimi rəftar etmək qeyri-mümkündür. Çünki ölkələrin və xalqların öz torpaqlarını düşmən tapdağından azad etmək üçün apardığı müharibələrdə xeyirxah məqsədlər güdülür. Hələ qədim dövrdə yunan alimi Demosfen müharibələri ədalətli və ədalətsiz olmaqla iki yerə ayırırdı. Demosfenə görə, “ədalətli müharibələr doğma vətəni yad tapdağından qorumağa xidmət edir, ədalətsiz müharibələr isə qarət etmək, gəlir əldə etmək məqsədilə aparılır”⁷.

Qədim yunan filosofu Sokrat isə tələbəsi Qlavkona deyirdi: “Sənə, nəticələrinə görə yox, dəyərinə görə qəbul etdiyimiz şey xoşbəxtlikdirmi?.. Ədalətsizliyə dözmək onu etməkdən də pisdir”⁸.

⁶ Xəlilov S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: Adiloğlu, 2009, s.41

⁷ Государственные деятели, изменившие мир. Пер. с англ. А. М. Филитова. М. : АО Слово, 1994, s.92

⁸ Нерсеянц В.С. Сократ. М. : Наука, 1991, s.12

Bu o deməkdir ki, Azərbaycanın uzun illərdən bəri istifadə etdiyi sülh, diplomatiya və təbliğat siyasətinin səmərə verməyəcəyi təqdirdə, onun öz torpaqlarını müharibə yolu ilə azad etmək, yəni obrazlı şəkildə desək “Qordi (Qarabağ – M.) düyününü parçalamaq”⁹ barədə qərar verməsi hər zaman aktuallaşa bilər, çünki Dağlıq Qarabağ problemi Azərbaycanın başı üzərindən asılan “Domokl qılıncı”¹⁰dır.

Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevi 53 yaşının tamam olması münasibəti ilə təbrik edərkən demişdir: “İlhamın qəlbində hər zaman insana və insanlığın qələbəsinə inam olub və olacaqdır. Elə bunun səbəbidir ki, qarşısına qoyduğu hər bir məqsədə çata bilmişdir. Mən ona ilk növbədə can sağlığı, doğma Azərbaycana xidmət etmək üçün qüvvə və qüdrət ar-

⁹Qordi düyünü son dərəcə dolaşq və mürəkkəb bir düyündür. Qədim yunan rəvayətinə görə, çar belə bir düyünlə boyunduruğu arabanın dişləsinə bağlamışdı. Kahin qabaqcadan xəbər vermişdi ki, bu düyünü açan adam Asiyanın hökmdarı olacaqdır. Makedoniyalı İsgəndər bu düyünü açmaq əvəzinə onu qılıncı ilə parçalamışdır. Buradan da belə bir ifadə meydana gəlmişdir: “Qordi düyününü parçalamaq, yəni dolaşq və mürəkkəb məsələ barəsində sadə, lakin cəsarətli bir qərar qəbul etmək.

¹⁰ Əfsanəyə görə, Sirakuz tiranı Böyük Dionis (e.ə. V əsr- IV əsr) hakimiyyətin, krallığın çox rahat və gözəl bir şey olduğunu iddia edən Damokla dərs vermək üçün onu yeməyə dəvət edir. At tüküylə tavana bağlı olan ağır bir qılıncın altında yerləşən kreslodə otuzduraraq ona iqtidarın əslində nə qədər çətin olduğunu başa salır: hətta tiranın həyatı ölümdən bir tük məsafədədir. Bir sözlə, zahiri əmin-amanlığa baxmayaraq, daimi hədə doğuran təhlükəyə obrazlı şəkildə “Damokl qılıncı” deyilir.

zu edirəm. Arzu edirəm ki, Azərbaycanın gələcək inkişafına dair bütün fikirləri, arzuları həyata keçsin. Bir də mən ona səbr arzu etmək istəyirəm. Qarabağ kimi düşüünü açmaq üçün səbr arzulayıram. Əslində bu böyük bir arzudur. Amma mən inanıram ki, bu yolda da İlham Əliyev qələbəni əldə edəcək. Bu arzu da çin olacaq və biz hamımız o günü görəcəyik. İlham Əliyev seçdiyi yolun məsuliyyətini dərk edərək bu yolu inamla və ləyaqətlə addımlayır. Arzu edirəm ki, bu yolda onun qarşısına çıxan bütün çətinliklərə qalib gəlib, daha böyük yenilməz və danılmaz uğurlar əldə etsin. Tanrı bu yolu öz əməlinə saxlasın və İlhamın simasında vətənimizin və xalqımızın gələcəyini, taleyini xoşbəxt və avand etsin. Əziz prezidentimiz, ad gününüz mübarək!”

İnşallah, Mehriban xanımın arzuları Tanrının, prezidentimiz cənab İlham Əliyevin və xalqımızın köməyi ilə çin olacaqdır. Əgər bu gün bizim torpaqlarımız hələ də işğaldan azad edilməyibsə, bu o demək deyil ki, Allah-təala bizimlə deyil, o deməkdir ki, O-nun xalqımızla bağlı daha gözəl ideyası var. Amin!

Əgər biz Mehriban xanımın arzusunun tezliklə çin olmasını istəyiriksə, (heç şübhəsiz ki, bu belədir – M.) torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi bizim hər birimiz üçün əsas hədəf halına gəlməlidir. Hədəfə bağlanmalı, onunla bir vəhdət halına gəlməli, yatarkən, gəzərkən, hətta gündəlik fəaliyyətləri həyata keçirərkən hər zaman bu hədəfi düşünməliyik.

Karfagen Romaya gedən dəniz ticarət yolunu Qərbi Si-ciliya və Şimali Afrika vasitəsilə nəzarətdə saxlayırdı. Bu da öz növbəsində Romanın ticarət fəaliyyətini çətinləşdirirdi. Dolayısıyla, necə olursa-olsun, Karfagen məğlub edilməli idi. Romalı senator Markus Porsius Katon (e.ə. 234 -149) da bunu heç bir şəkildə ağılından çıxartmırdı və tam 30 il nə mövzuda danışırsa, danışsın, xitabını “Delenda est Carthago!” (Karfagen mütləq dağılmalıdır!) ifadəsilə bitirirdi. Hər şeyini hədəfinə həsr etmişdi. Beləcə bir müddət sonra hədəfinə qovuşmuş və Karfagen ilə müharibəni qalib olaraq başa vurmuşdu.

Mən çox istiyərdim ki, hər bir azərbaycanlı hansı mövzuda çıxış etməsindən asılı olmayaraq hər zaman öz xitabını bu ifadələrlə bitirsin: “Dağlıq Qarabağ hökmən erməni daşnaklarının işğalından azad ediləcək!”

Gələcəyin obrazını rəsm əsəri vasitəsilə yaratmaq cəhdinin klassik nümunəsini biz əfsanəvi rəssam Salvador Dalinin 1943-cü ildə yaratdığı, incəsənət tarixinin ən sirli əsərlərindən biri kimi məşhur olan “Geopolitik uşaq yeni insanın doğulmasına baxır” rəsminə görə bilərik. Rəsmdə böyük yumurtaya bənzəyən qlobus yer alıb. Şimali Amerika ərazisindən yeni insan dünyaya çıxmaq uğrunda mübarizə aparır. Yumurtanın çatlamış yerindən qan axır. Yeni insanın əli İngiltərənin üzərində caynaq kimi bərkiyib. Ön tərəfdə iki nəfər – yetkin bir şəxs və bir uşaq baş verənləri müşahidə edir. Tədqiqatlarda qadın kimi təqdim olunsada, əslində şəkildəki şəxsin cinsiyyəti naməlumdur. Bu şəxs yeni insanın doğul-

masını uşağa göstərər və bu zaman barmağını qlobusda d z
Bakı şəhərinin üzərinə qoyur.

Salvador Dal  – *“Geopolitik uşaq yeni
insanın doęulmasına baxır”*

Rəsmlə bağlı bir çox tədqiqatçıların araşdırmaları var. Ümumiyyətlə, hesab edilir ki, bu əsər İkinci Dünya müharibəsinə parodiyadır. Yumurtadan axan qan yeni dünyanın qan üzərində qurulacağına işarə edir. Yeni insanın Şimali Amerikada doğulması ilə müharibənin yekunu olaraq ABŞ-ın yeni dünya lideri olacağına eyham vurulur. Afrika və Cənubi Amerika şişirdilib ki, bununla da Salvador Dali üçüncü dünya ölkələrinin getdikcə artan əhəmiyyətinə diqqəti cəlb edib. (Venesuela hazırda dünyada neft ehtiyatlarına görə Səudiyyə Ərəbistanını da keçməklə birinci yerdədir – M.) Avropa isə yeni insanın əli altında əzilib ki, bu da həmin qitənin dünya siyasətində rolunun azalacağı və ABŞ-ın təsiri altına düşəcəyindən xəbər verir.

Şəkilə diqqətlə baxsaq görürük ki, Avropanı əli ilə əzən ABŞ yeni dünyaya çıxmaq və hegemonluğa nail olmaq üçün yoluna çıxanları ayağı ilə təpikləyərək qlobusdan – yer kürəsindən kənara atmağa belə hazırdır.

Rəsmdə dünyanın geosiyasi düzəni ilə bağlı yer alan bir çox faktlar və proqnozlar deşifrə olunsa da, oradakı insanın barmağı ilə Bakı şəhərini göstərməsinin səbəbi hələ də dəqiq bilinmir. Bəziləri hesab edirlər ki, Salvador adının ispan dilindən tərcümədə “Xilaskar” mənasını verməsini və onun uzun müddət ərəblərin asılılığında olan İspaniyada anadan olmasını nəzərə alaraq, müəllifin öz əsəri ilə dünyaya sülh gətirəcək Xilaskarın (Mehdinin – red.) Azərbaycanda doğulacağına işarə vurduğunu zənn etmək olar. Lakin əsərin, adından da məlum olduğu kimi coğrafi-siyasi xarakter daşı-

ması bu versiyanın qəbul olunmasını mümkünsüz edir. Bu rəsmi Salvador Dalinin qarşdakı illərdə bütün dünyanın yeni geosiyasi düzəninə neft üzərində qurulacağına işarə etməsi versiyası isə daha inandırıcı görünür, çünki bu əsər İkinci Dünya müharibəsinin başlanmasına etiraz olaraq Dalinin ölkəni tərk etdiyi – 1940-1948-ci illər aralığında ABŞ-da yaşadığı dövrdə çəkilib. Üstəlik, İspaniya Franko rejiminin İkinci Dünya müharibəsində neytral qalmasına baxmayaraq, Almaniya ordusu sıralarında vuruşmaq üçün 1941-ci ildə göndərdiyi könüllülərdən ibarət “Mavi diviziyanın” xarici təzyiqlər altında məhz 1943-cü ildə ölkəyə geri qayıtdığını, Bakı neftinin 1941-1945-ci illərdə Sovet İttifaqında hasil edilən neftin 75%-ni təşkil etdiyini də nəzərə alsaq, sonuncu versiyanın gerçəkliyə uyğunluq əmsalı bir qədər də artır.

Hazırkı gerçəklik də Dalinin incəsənət əsəri vasitəsilə insanlara göstərmək istədiyi gələcəklə üst-üstə düşür. Belə ki, Dalinin rəsm əsərində insanın əli altında əzilərək təsvir edilən Avropanın enerji təhlükəsizliyinin yeganə və vacib qarantı məhz rəsmi Bakıdır. Azərbaycan təkcə özünün neft və qaz layihələri ilə deyil, həm də dini tolerantlıq, sivilizasiyalararası dialoq və multikulturalizm məkanına çevrilməklə Avropada əsasında sabitlik və qarşılıqlı hörmət dayanan yeni geosiyasi düzən – sülhün və əmin-amanlığın qurulmasına öz töhfəsini verməyə çalışır. Azərbaycanın BMT Təhlükəsizlik Şurasına üzv seçilməsi, Azərbaycanda Beynəlxalq Humanitar Forumun, Mədəniyyətlərarası Dialoq

üzrə Dünya Forumunun, “Avroviziya-2012” mahnı müsabiqəsinin, FİFA-nın 17 yaşlı qızlar arasında Dünya Kubokunun, Birinci Avropa Oyunlarının Bakıda keçirilməsi, 2017-ci ildə İslam Həmrəyliyi Oyunlarının, 2020-ci ildə futbol üzrə Avropa çempionatı matçlarının Bakıda keçirilməsinin nəzərdə tutulması isə təməli Ulu Öndər tərəfindən qoyulan, Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən diplomatiyanın uğurunun təkcə xalqımız tərəfindən deyil, həm də beynəlxalq aləm tərəfindən etiraf edilməsi deməkdir.

Rəsmdəki Bakı Heydər Əliyev Mərkəzi¹¹ isə xalqımızın Ulu Öndər irsinə məhəbbətinin və sədaqətinin simvoludur. Bir çox insanlar Heydər Əliyev Mərkəzinin memarlıq layihəsini ilk dəfə görəndə onun yalnız möcüzə nəticəsində gerçəkləşə biləcəyini düşünürdülər. Bu qeyri-adi, mürəkkəb quruluşlu binanın inşası hətta nəzəri cəhətdən reallıqdan uzaq sayılırdı. Lakin Şirinə olan məhəbbətindən qolları daha da qüvvətlənən Fərhad Bisütun kimi nəhəng bir dağı yararaq möcüzə yaradırsa, bütün xalqın ulu öndər Heydər Əliyev şəxsiyyətinə və irsinə sədaqəti belə real (bədi deyil – M.) möcüzə yaratmağa qadirdir.

Mərkəzin binasının quruluşu – yerdən dalğavari şəkildə səmaya doğru yüksəlməsi, sonra isə süzülərək yenidən

¹¹ Binanın layihəsinin müəllifi dünya şöhrətli memar, Pritzker memarlıq mükafatının sahibi Zaha Hadiddir. O, dünyanın bir sıra tikinti komplekslərinin arxitekturu müəllifi kimi tanınır. İraq ərəb əsilli britaniyalı, dekonstruktivist memar. 2004-cü ildə Hadid Pritzker Memarlıq mükafatına layiq görülən ilk qadın-memar olmuşdur.

yerə qovuşması təkcə memarlığın postmodern tərzini deyil, eyni zamanda davamlılığı, sonsuzluğu təcəssüm etdirir. Bina-
nın üzərindəki xətlər həm də keçmişlə gələcəyin vəhdətini
yaradır. Mərkəzin binasının daxili və xarici dizaynı arasında
həmahənglik və qarşılıqlı əlaqə bu məkanı daxilən də hamıya
yaxınlaşdırır. Çünki Mərkəz yaşından, irqindən, dinindən,
cinsindən asılı olmayaraq hər kəsi öz ideyaları ətrafında bir-
ləşdirməyi qarşıya məqsəd qoyub.

Binanın ağ rəngdə olması xüsusi elementləri nəzərə
çarpdırmaq məqsədi ilə yanaşı, aydın gələcəyi simvolizə
edir. Ağ rəng sülhü, şərəfi, məsumiyyəti, təmizliyi, qüsur-
suzluğu və yeni başlanğıcları təmsil edir. Dünyanın əksər
xalqlarında ağ rəng uğur, xoşbəxtlik, paklıq, düzlük, məhəb-
bət, ehtiram və s. bildirir. Hətta bütün rənglərin ağ rəngdən
törəməsi fikri də var və bu səbəbdən o, “ana rəng” adlanır. Bu
doğrudan da belədir. Ağ işığın mürəkkəb olduğunu və
müxtəlif rənglərin sintezindən yarandığını fizika hələ çoxdan
açıbmışdır. Rəssamlar da ağ rəngin mürəkkəb olduğunu, bir
neçə rəngin birləşməsindən yarandığını çoxdan bilirlər.

Ağ rəng həm də qalibiyyət mənasındadır. Böyük hun
hökmdarı Mete düşmən üstünə gedəndə yalnız ağ rəngli at
minərdi. “Kitabi-Dədə Qorqud”da da kafirlər döyüşə qara
rəngli bayraqla gəlirlər. Bununla özlərinin güclü, qüdrətli ol-
duqlarını nümayiş etdirmək istəyirlər. Ağ bayraqlı oğuzlar
ilk olaraq kafirlərin qara rəngli bayrağını qılınclamaqla on-
ları əlbəəl təslim olmağa məcbur edirlər. Çingiz xan döyüşə

qalibiyyəti ifadə edən doqquz qotazlı məşhur “Böyük ağ bayrağı” ilə yollanırdı.

Azərbaycana sülh, əmin-amanlıq, xoşbəxtlik və aydın gələcək bəxş edən Heydər Əliyev şəxsiyyətinə xalqın saf hisslərinin, təmiz məhəbbətinin və ehtiramının ifadəsi olan bir memarlıq incisi üçün elə incinin özünün rəngini və əlamətlərini simvolizə edən ağ rəngdən münasib və gözəl rəng seçilə bilməzdi.

Heydər Əliyev Mərkəzi mənim üçün Ulu Öndər irsinə sədaqət ruhu aşılayan, dövlətçilik duyğularımı daha da inkişaf etdirən və bu dahi şəxsiyyətlə bağlı yaradıcılıq işləri aparmaq eşqimi artıran, ona olan sevgimi bütün dünyaya bəyan etmək istəyi və arzusu yaradan bir ilham mənbəyidir. Könül Bünyadzadə demişkən, insan böyük və həqiqi bir harmoniyanın şahidi olanda ilk anda onu qələmə ala bilmir və ya qələmə aldığı özünə çox cılız və süni görünür. Təbiətin qoynunda nə qədər ilhama gəlsə də, gözəllikdən nə qədər vəcdə gəlsə də, içində hisslər aşırılsa da, bu barədə ən gözəl sözü orada deyə bilmir. Gərək bu möhtəşəmlikdən ayrılı, təkliyə çəkilə. Özü ilə baş-başa qala. O harmoniya fonunda insan da, insanın sözü də bir toz dənəciyi qədər olur. Təklidə isə insan İnsandır, söz demək qüdrətində olan, Yaradanın yardımı ilə yarada bilən bir könüldür.

Ona görə təbiət qoynunda böyümüş şəxsin deməyə sözü də çox olur, təbi də. Professor Aida İmanquliyevanın təbirincə desək, insan təbiətin qoynunda özünüdərəkə doğru bir

oyanış və cazibə hiss edir.¹² Uzun illər təbiət “danışır”, o susur, susmağa məcbur olur. İndi də özü danışmaq, təəccübləndirmək, heyrtləndirmək istəyir, kimləri isə “dinləməyə” məcbur etmək istəyir.

Bəli, mən Heydər Əliyev Mərkəzində gördüklərimi və dərk etdiyim həqiqətləri könül gözü açıq, mənəvi dünyası işıqlı olan hər kəsə çatdırmaq ehtiyacı hiss edirəm içimdə. Bu ehtiyacımı həm əməli, həm də fəlsəfi-publisistik və ədəbi-elmi fəaliyyətimlə ödəməyə çalışıram.

Ulu öndər Heydər Əliyev dünyadan (fiziki baxımdan –M.) getsə də, onun dövlətçilik və sülh fəlsəfəsi bizimlə qoşa addımlayır. Heydər Əliyev irsinin qorunması və yayılması, onun ideallarının təbliği istiqamətində həyata keçirilən müxtəlif tədbirləri təkcə bu dahi insanın şəxsiyyətinə münasibətlə əlaqələndirmək olmaz. Bu tədbirlər böyüməkdə olan gənc nəslin dövlətçilik duyğularının inkişaf etdirilməsi baxımından da çox əhəmiyyətlidir. Poetik pafosun və şair kultunun geniş yayıldığı bir ölkədə böyük dövlət xadimlərinə sevgi hissinin və təfəkkürünün formalaşdırılması milli mentalitetimizdəki birtərəfliliyin aradan qaldırılmasına və bu sahədəki boşluğun doldurulmasına xidmət edə bilər. Odur ki, Heydər Əliyevin dövlətçilik və sülh fəlsəfəsinin ictimai şüurun strukturuna daxil edilməsi olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir.

¹² İmanquliyeva A. Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri, Bakı: Elm, 2003, səh. 300.

Gələcəyin korporativ arzusunu insanın özününkü hesab etməsi üçün obrazda insanın sevdiyi, dəyər verdiyi şeylər olmalıdır. İkinci Dünya müharibəsində minlərlə paraşütlərə ehtiyac var idi. Paraşütlər tikmək isə asan iş deyildi. Saatlarla tikiş maşınının qarşısında oturmaq lazım gəlirdi, lakin hər gün işə başlayanda tikişçilər eşidirdilər: “Hər bir paraşüt kiminsə həyatının xilasını deməkdir. Ola bilsin ki, sizin bu dəqiqə üzərində işlədiyiniz paraşüt sənin ərinə, qardaşına, oğluna çatacaqdır”¹³.

Şübhəsiz ki, torpaqları işğal olunan bir xalq üçün ərazi bütövlüyünün bərpasından önəmli bir şey ola bilməz. Rəsm-də Azərbaycanın xəritəsinin bayrağımızın simvolları ilə təsvir edilməsi təsadüfi xarakter daşımır. Zənnimcə, heç bir dərzi dəyər və müqəddəslik vermək istədiyi torpaq üçün bundan gözəl libas tikə bilməz. Hər bir xalqın ən müqəddəs rəmzlərindən olan bayraq onun varlığının sübutu, dövlət qurmaq və ona sahib çıxmaq istəyinin əsas göstəricisidir. Məhz bayraq özünü təmsil edən simvolu, milli qürur mənbəyi və and yeri sayılır. Bayraq həm də dövlətin və xalqın kimliyinin, öz düşüncəsində daşdığı idealların, apardığı azadlıq mübarizəsinin, təfəkkür tərzinin göründüyü ən şəffaf və dəqiq meyardır. Dünya bizi məhz bayrağımızla görür və tanıyır, tanıdıqca da dövlətçiliyimizin rəmzində gördüyü ümumbəşəri, tək-cə bir coğrafi məkanla məhdudlaşmayan idealların real gerçəklikdə də mövcud olmasının şahidi olur.

¹³ Hüseynov C.N. Uğra və zirvəyə aparan yol. Bakı: ADPU, s.149-150

Yalnız bayraq kimi müqəddəs varlıq Heydər Əliyev kimi qüdrətli və vətənpərvər şəxsiyyəti kövrəldə bilərdi. Belə ki, Ulu Öndər 1995-ci ilin oktyabrında Nyu-Yorkda BMT-nin 50 illiyi münasibətilə dünya dövlətləri başçılarının iştirakı ilə keçirilən möhtəşəm tədbirdən əvvəl BMT Baş Qərargahının binasına yaxınlaşarkən üzv dövlətlərin sıralanmış bayraqlarına baxaraq mənalı tərzdə: “Bax, müstəqillik bu deməkdir. Bizim bayrağımız ən böyük dövlətlərin bayrağı ilə eyni cərgədədir”, – demiş və kövrəlmişdir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Rəfael Hüseynov “Yolumuzun həqiqəti” adlı məqaləsində yazır: “2012-ci ildə Azərbaycan 155 ölkənin səsini qazanaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçildi və Azərbaycan Prezidenti dünyanın bu baş siyasi təşkilatının iclasına sədrlik etdi. Budur Prezident İlham Əliyevin Vətənçi, Millətçi, Azərbaycançı fəaliyyətlərinin nəticəsi! Yalnız Vətənin ən cahanşümul qələbələrinin və “Azərbaycan” kəlməsinin doğurduğu sonsuz fərəhin qəhərləndirə bildiyi Heydər Əliyev bu anı görsəydi, hansı duyğularla yaşayardı?!”¹⁴

Bu yazı Uolt Disneylə bağlı olan bir əhvalatı yadıma saldı. 1971-ci ildə Florida ştatında “Disney World” parkının açılışında mərhum Uolt Disneyin həyat yoldaşına söz verirlər. Onu ictimaiyyətə təqdim edərkən aparıcı deyir:

-Kaş, Uolt Disney bu günləri görəydi!

-O bunu görürdü, – deyə Disneyin həyat yoldaşı bildirir.

¹⁴ Hüseynov R. Yolumuzun həqiqəti. news.lent.az/news/

Ulu öndər Heydər Əliyevin durduğu zirvədən Azərbaycanın gələcəyi görünməyə bilməzdi. Axı həmin yolun təməlini və strateji istiqamətini bu dahi şəxsiyyətin özü müəyyənləşdirmişdi. Heydər Əliyev şəxsiyyəti heç bir məkana və zamana sığmır. Özünün böyük həyatı ilə zamanın çərçivəsinə sığmayan bir insan sözə heç vaxt sığa bilməz. Lakin bütün əxlaqlar və dinlər yaxşılığa qarşı minnətdarlıq hissini zəruri hal, norma sayır. Kimsə əl tutanda, yaxşılıq edəndə çalışırıq ki, fürsət düşən kimi əvəzini çıxaraq, ya da bu mümkün deyilsə, heç olmasa sözlə öz minnətdarlığımızı bildirək. İnsan ona edilən hər kiçik yaxşılığın ünvanını axtarır, öz təşəkkürünü bildirməyə ehtiyac duyur. Bəs görəsən, bütün bir xalqın firəvanlığını düşünərək müstəqil və nüfuzlu Azərbaycanın tərəqqisi naminə təmənnasız xidməti həyatının məqsədi hesab edən bir insana hansı səviyyədə minnətdar olmaq lazımdır?

Zənnimcə, bu sualın xalqımız üçün düstur ola biləcək bir cavabı var: Heydər Əliyev şəxsiyyəti Allah-təalanın Azərbaycan xalqına hədiyyəsidir. Bizim Heydər Əliyev şəxsiyyətinə və ideallarına hörmətimiz xalqımızın Allah-təalaya hədiyyəsidir.

Azərbaycanın xəritəsinə nəzər yetirəndə, onun göydə süzən bir qartal olduğu açıq-aydın görünür. Səmada uçan qartala baxmaqla siz öz ruhunuzun necə yüksəldiyini hiss edəcəksiniz. Mübarizəni əldə silahla aparırlar, lakin qələbəni silah deyil, döyüşçülərin ruh yüksəkliyi təmin edir.

Qədim çinlilər şimal köçərilərinin hücumlarından qorunmaq üçün Böyük Çin səddini inşa etmişdilər. Divar elə hündür və qalın idi ki, çinlilər onu nə kiminsə dağıda biləcəyini, nə də üstündən adlaya biləcəyini təsəvvür edirdilər. Onlar hesab edirdilər ki, indi rahat və təhlükəsiz yaşamaq olar. Ancaq divarın mövcudluğunun iki yüz ili ərzində yaddəllilər düz üç dəfə Çin ərazilərinə soxuldular. Düşməne heç bir dəfə də divarı dağıtmaq və ya üstündən adlamaq lazım gəlmədi, onlar gözetçini satın aldılar və rahatca divarın qapılarından keçdilər. Çinlilər öz uşaqlarında möhkəm xarakter formalaşdırmağı unutmuşdular.

Ulu öndər Heydər Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri o idi ki, məhz onun sayəsində xalqımızda yenilməzlik, əyilməzlik, dayanıqlılıq və mətinlilik xarakteri formalaşdı. Heydər Əliyev xalqına ilham (sözün hər mənasında–M.) verdi, ruh verdi.

Rəsmdə məşəlin təsvirinə yer verməyimizin səbəbi təkcə, onun Olimpiya oyunlarının əsas simvollarından biri olmasını göstərmək üçün deyil. Əbədi yanar od qədim zamanlardan paytaxt Bakının yerləşdiyi Abşeron yarımadasının simvolu hesab olunub. Çünki bu ərazidə təbii olaraq yanan məşəllər var. Suraxanıda heç vaxt sönməyən odun üzərində “Atəşgah”adlı qədim abidə var. Bu fenomen Azərbaycanın dünyada “Odlar yurdu” kimi tanınmasına səbəb olub.

Rəsmdə məşəlin ətrafında ortadan başlayaraq iki birinə əks istiqamətdə çəkdiyimiz iki sünbül isə Vətənimizin bolluğunu, bərəkətliliyini və çörəyə olan müqəddəs mü-

nasibətini ifadə edir. Tarixdən məlum olduğu kimi, hələ XVIII əsrdə yaranan Bakı xanlığının bayrağında yer alan ən böyük ayparanın içində ortadan başlayaraq əks istiqamətlərdə tünd moruğu saplarla çəkilmiş iki sünbül yer almışdır.

Rəsmdə yer verdiyimiz, müasirliyin rəmzi olan “Alov qüllələri” də Bakının rəmzi olan üç alovu bildirir. Alov tərəqqi, inkişaf rəmzi sayılır. Alovun fəlsəfi mənası isə odur ki, kömür alova dönür, ancaq alov kömürə çevrilmir, o yanar oddur. Azərbaycanın müstəqilliyinə düşmən kəsilənlər dərk etməlidirlər ki, heç bir qüvvənin bizim odumuzu söndürməyə gücü yetməz.

Odun-alovun öz yerində olması az əhəmiyyətli məsələ deyil, yəni adamlar öz yerində, öz bacardığı işlə məşğul olanda xalqa, millətə bir “istisi” dəyə bilər. Öz ocağında yanan odun istisi də öz ocağındır, külü də. Belə insanlara səbəb millət bir millət kimi özünü təsdiq edə bilər, irəli gedir, “imzalar arasında öz imzası” olur. Axı ocağın özü həm bu gün, həm də sabah deməkdir. Belə ocaq bir məktəbdir ki, onun közü ilə necə ocaq qalamaq mümkündür.

Lakin “odu sevənlər müxtəlif olur; kimi istisinə, kimi tüstüsünə, kimi işığına görə; kimi öz “canını oda yaxmaq” üçün, kimi başqalarını yandırmaq üçün. Bu o deməkdir ki, hər insana eyni oddan pay düşməyib. Kimisi çınqıdır, kimisi

kömür, kimisi yangındır, kimisi də nur”.¹⁵ “Nur” və “nar” (od) eyni məzmunun iki kənar təzahür halı, iki qütbüdür.

Yeri gəlmişkən, rəsmdə alovu nar şəklində verməyimiz həm də onun 2015-ci ildə Bakıda keçirilən ilk Avropa oyunlarının loqosu seçilməsi ilə bağlıdır.

Olimpiya oyunlarının simvolu kimi narın seçilməsi təsadüfi deyil. Çünki nar həyat rəmzidir. Nar güc amili kimi də qəbul olunur. Narın quruluşu çoxluğun, müxtəlifliyin vahidliyini və bütövlüyünü simvolizə edir. Nar həmçinin hərbi şücaətin, dinamizmin və mükəmməlliyin rəmzidir.

“Tac” formasını xatırladan bu ecazkar meyvə qədim zamanlardan Şərqdə bütün meyvələrin şahı hesab olunurdu. Hətta belə hesab edilirdi ki, məhz narın tac forması insanlara şahların baş geyiminin formasını təlqin etmişdir.

Nar qədim Şərqdə günəş emblemi olub. Nar sözünün etimologiyasına nəzər yetirdikdə (yun. rhoa, lat. punica) onun adının birinci hissəsində olan “ra” sözü qədim ari dillərində “Günəş” mənasını verir. Qan həyat enerjisi və daşıyıcısıdır. Buna görə də qırmızı nar həyat rəmzidir. Müqəddəs Quranda nar əbədiyyət rəmzidir. Belə ki, Quranda deyilir: “Biz, üzüm bağları, bir-birinə bənzəyən və bənzəməyən zeytun və nar yetişdirdik. (Onlardan hər birinin) bar verdiyi vaxt meyvəsinə və onun yetişməsinə baxın. Şübhəsiz ki, bunda (Allahın Öz qüdrəti ilə yaratdığı bu şeylərdə) iman gətirən bir camaat üçün (Rəbbinizin varlığını sübut edən) dəlillər

¹⁵ Bünyadzadə K. Fəlsəfi esselər. “Fəlsəfə və sosial-siyasi elmlər” jurnalı, s.170

vardır. (6:99) Yer üzünə sərilmiş və sərilməmiş bağ-bağatı (bostanları və bağları), dadları müxtəlif xurmanı və taxılı, bir-birinə həm bənzəyən, həm də bənzəməyən zeytunu və narı yaradan Odur. (6:141)” İranın mifik qəhrəmanı İsfəndiyar nar dənəsi udmaqla ölməzliyə qovuşub. “İncil”də nar dünya birliyinin rəmzidir. Xristian ikonoqrafiyasında nar Xilaskarın əlində bir dirilmə rəmzidir. Mükəddəs kitablarda narın yetişdiyi yer bolluq məkanı, südün və balın axdığı torpaq hesab olunur. Buddistlər üçün nar üç ən uğurlu və xeyirli məhsuldan biridir. Atəşpərəstlər nar ağacını mükəddəs ağac hesab ediblər.

Deyilənlər bir daha göstərir ki, bütün dinlər üçün mükəddəslik kəsb edən narın 2015-ci ildə Bakıda keçirilən ilk Avropa oyunlarının simvolu kimi seçilməsi dünyaya veriləcək vacib bir mesaj xarakteri daşıyır. Tarixən tolerantlığın vətəni olan Azərbaycan özünün bu çağırışı ilə dinlərarası və mədəniyyətlərarası anlaşma və dialoqun dünyada sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olmasında nə dərəcədə əhəmiyyət daşıdığını bəyan etməyə çalışır.

Bu çağırışın yerində olmasına və qısa zamanda öz bəhrəsini verəcəyinə bizim heç bir şübhəmiz yoxdur. Narın bar verəcəyi vaxt uzaqda deyil. Dahi Nizami Gəncəvi demişkən:

Hər söz öz yerində olur çox gözəl,
Çanki nar bar verməz vaxtından əvvəl.¹⁶

¹⁶ Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı: Lider nəşriyyat, 2004, s.132

Həqiqətən də bu gün Azərbaycan dini və milli tolerantlıq baxımından bütün dünya ölkələri üçün bir nümunəyə çevrilmişdir. Bunun bir səbəbi milli mentalitetlə əlaqədirsə, digər səbəbi dövlət başçısının qətiyyətli mövqeyi ilə bağlıdır. Prezident İlham Əliyev 2014-cü il oktyabrın 2-3-də Bakıda keçirilmiş Beynəlxalq Humanitar Forumda deyib: “Azərbaycanda bütün xalqlar dostluq, mehribanlıq şəraitində, bir ailə kimi yaşayırlar. Heç vaxt Azərbaycanda dini, milli zəmində qarşıdurma, anlaşılmazlıq olmayıb və bu, bizim böyük sərvətimizdir... Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir...”¹⁷ Prezidentimizin sözlərinə ən böyük sübut hazırkı Azərbaycan reallığıdır. Azsaylı xalqların milli özünəməxsusluğuna göstərilən qayğının nəticəsidir ki, Azərbaycan ərazisində əsrlərdən bəri yaşayan bir çox azsaylı etnoslar, o cümlədən udlar, buduqlar, qızlar, hapıtlar, xınalıqlar, ingiloylar, ceklər bir etnik varlıq kimi ancaq respublikamızda mövcuddurlar. Yəni dünyanın etnik xəritəsində adları çəkilən etnosların heç biri Azərbaycandan kənarda mövcud deyil və mövcud da olmamışdır. Əgər dövlətimiz azsaylı xalqların milli özünəməxsusluğuna biganə münasibət bəsləmiş olsaydı, sayı bir neçə mindən artıq olmayan bu azsaylı etnoslar çoxdan assimilyasiya edilərək Azərbaycanın da etnik xəritəsindən silinərdilər. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda insanların dilinə, dininə, irqinə görə deyil, vətəndaşlıq prinsipinə görə yaşamasına şərait yaradılır. Məhz bu yolla ölkədə insan hüquqlarının qorunmasına və demokratikləşmə prosesinin

¹⁷ www.president.az

inkişafına çalışılır. Əgər belə olmasa idi, bu gün Ermənistanı bir nəfər də olsun azərbaycanlı qalmadığı halda, Azərbaycanda minlərlə erməni yaşamazdı. Bu qanuna uyğunluğun nəticəsidir ki, Orta Asiyadan zorla çıxarılan Ahısxa türkləri başqa yerə yox, Azərbaycana pənah gətirdilər, 1988-ci ildə azərbaycanlılarla birlikdə Ermənistan ərazisindən deportasiya olunan kürdlərin böyük əksəriyyəti başqa yerdə deyil, məhz Azərbaycanda məskunlaşdılar.

Bu məsələ beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş, müxtəlif ölkələrin böyük din xadimləri ilə yanaşı, tədqiqatçılar və xarici mətbuat da birgə yaşayışın bu yüksək təzahürünə dəfələrlə öz heyranlıqlarını bildirmişlər.

Azərbaycandan fərqli olaraq, ermənilər işğal etdikləri ərazilərdə nəinki mədəni terror həyata keçirirlər, hətta bu tarixi Azərbaycan torpaqlarını müxtəlif terror təşkilatlarının siyasi sığınacaq yerinə çevirirlər. Ölkəmizin Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində erməni və başqa terror təşkilatlarının fəaliyyət göstərməsi haqqında ilk informasiyalar Avropa Şurası Parlament Assambleyasının yüksək tribunasından cənab İlham Əliyev tərəfindən səsləndirilmişdir. Bu çıxış Azərbaycanda insan hüquqlarının tədqiqi ilə məşğul olan alimlərin həmin problem ətrafında tədqiqatlar aparmasını stimullaşdırmışdır. Bəhs etdiyimiz mövzu ətrafında AMEA İnsan Hüquqları İnstitutu Ekspert Şurasının apardığı araşdırmalar xüsusi qeyd olunmalıdır. Belə ki, məhz adı çəkilən qurumun apardığı elmi tədqiqatlar sayəsində sübut olunmuşdur ki, Azərbaycanın erməni quldurları tərəfin-

dən işğal olunmuş ərazilərində “Kürd Konqresi” (başçısı Öcalan), “Hizbullah” (Livan – başçısı Ömər Şəhəbi), “Həmas” (Livan – başçısı Musa Qulam Haq) və s. kimi terrorçu təşkilatlar fəaliyyət göstərir¹⁸.

İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində erməni və başqa terror təşkilatlarının fəaliyyət göstərməsi problemi nəinki bizi, hətta bütün dünya ictimaiyyətini dərinlən narahat etməlidir, çünki əsas ideya-siyasi fəaliyyətini vəhşi vandalizm prinsipləri üzərində quran, özünün mövcudluğu ilə cəmiyyətin milli-mənəvi dəyərlərinə, demokratik səyinə, humanist normalarına zidd olan terrorizm bəşəri sülh üçün ciddi təhlükədir.

Azərbaycanda məskunlaşan müxtəlif azsaylı xalqların və milli azlıqların hüquqlarının tanınması, onların milli özünəməxsusluğunun inkişafı üçün görülən tədbirlər heç də separatçılığa, “müstəqil milli dövlət quruculuğu” ideyasının təbliğinə aparıb çıxarmamalıdır, çünki bu, bütöv bir dünyanı xaos vəziyyətinə gətirib çıxara biləcək və sülh üçün təhlükə yaradacaq çox qorxulu bir tendensiyadır. Yəni yer üzündə mövcud olan bütün xalqların hamısı ayrıca bir dövlət yaratmaq fikrinə gəlsəydi, dünya idarəolunmaz bir vəziyyətə düşərdi. Öz müqəddəratını təyin etmə hüququ müstəmləkələrin azadlığı məsələsi meydana çıxan zaman qəbul olunmuşdur. Həmin maddələrə məhz bu nöqtəyi-nəzərdən baxılmalıdır.

¹⁸Hüseynov C.N. “Gorus-2010: absurd teatri mövsümü” kitabı: tarixi və politoloji təhlil. ADAU, Elmi əsərlər, 2013, s.4

Son illərdə baş verən milli münaqişələrin həlli üçün mədələrin bu cür təfsiri məqsəduyğun deyildir. Xalqların öz müqəddəratını təyinetmə hüququ elan olunan zaman, onlar azlıqlara mövcud dövlətin tərkibindən ayrılma hüququnu nəzərdə tutmurdu.

Beynəlxalq təşkilatlar və dünyanın aparıcı ölkələrinin parlamentləri bir-birinin ardınca Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, Dağlıq Qarabağın Azərbaycana mənsub olmasını, millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi prinsipinin özbaşına interpretasiya edilməsinin yolverilməzliyini, Ermənistanın işğal etdiyi əraziləri azad etməsinin və məcburi köçkünlərin öz evlərinə qaytarılmasının zəruriliyini təsdiq edən qətnamələr qəbul etdiyi bir vaxtda, Serj Sarkisyan bütün bu sənədləri inadkarcasına görmədən və beynəlxalq birliyin mövqeyinə məhəl qoymadan, diaspordan olan qonaqlarına məsləhət görür ki, onlar öz söylərini “ikinci erməni dövlətinin, Dağlıq Qarabağ Respublikasının təşəkkülünə, möhkəmlənməsinə, inkişafına və beynəlxalq aləmdə tanınmasına” yönəltsinlər.

Əlbəttə ki, bu cür ideoloji təxribatların heç bir siyasi-elmi əsası yoxdur. ABŞ-ın BMT-də daimi nümayəndəsi və xüsusi səfiri olmuş Merris Abram 1993-cü il fevral ayının əvvəlində Cenevrədə keçirilən “İnsan hüquqları komissiyasının” iclasında millətlərin öz müqəddəratını təyin etmək hüququnun müasir təfsiri haqda BMT-nin nöqteyi-nəzərini bəyan edərkən bildirmişdir: “Milli azlıqların hüquqları həll edilərkən, suveren dövlətlərin ərazi bütövlüyünə üstünlük ve-

rilməlidir. BMT xartiyasında milli müqəddərat hüququ, milli azlıqların vətəndaşlıq və insan hüquqlarının müdafiəsi vasitəsi kimi qiymətləndirilir. Milli azlıqların bu hüquqdan istifadə edərək ərazilərində yaşadıkları dövlətin torpaqlarına milli xüsusiyyətlərinə görə göz dikməsi, onları parçalamağa səy göstərməsi qətiyyəən yolverilməzdir”.¹⁹ BMT-nin keçmiş baş katibi B.B.Qali hesab edirdi ki, əgər xırda xalqların hamısının müstəqil dövlətinin yaranması imkanı olsa idi, onda dünya idarəolunmaz bir sistemə çevrilərdi. Məşhur ingilis tarixçisi Alfred Kobban (1901-1968) yazır: “Hər bir milli qiyam növü öz müqəddəratını təyinətmə kimi qələmə verilə bilməz. Bu, nəzəriyyədir, prinsipdir, ideyadır və heç bir sadə, şüursuz milli qiyam onunla eyniləşdirilməməlidir”²⁰. İngilis alimi Julie Sunday yazır: “Milli öz müqəddəratını təyinətmə hüququ beynəlxalq hüquq çərçivəsində, bu prioriteti gətürən xalqların öz müqəddəratını təyinətməsi yerinə dövlətlərin öz müqəddəratını təyinətməsidir. Dövlət öz sərhədləri daxilində bütün milli qruplara nisbətdə ali üstünlüyə malikdir”²¹.

Bütün bunlar sübut edir ki, müasir beynəlxalq həyat normaları milli mənəfe anlayışının başqa millətlərin və dövlətlərin mənafələrinin hesabına reallaşmasını siyasətin əxlaqi məzmunundan məhrum edilməsi kimi qavrayır. Amerikalı alim,

¹⁹ Kathryn E., Adam S. The human rights handbook: Great Britain: Oxford UK, 2005, p.99

²⁰ Ludwig von Mises. The Right of Self-Determination [mises.org /liberal/ ch3 sec2. asp](http://mises.org/liberal/ch3/sec2.asp)

²¹ Sunday J. Self determination [http://www. global autonomy. ca/global1/ glossary_ entry.jsp](http://www.globalautonomy.ca/global1/glossary_entry.jsp)

Merilend Universitetinin professoru Corc Kvesterin təbirincə desək, “əsl öz müqəddəratını təyinetmə, əsl siyasi demokratiya insanlarda başqalarına böyük hörmət bəsləmək, özünü başqasının yerinə qoymaq arzusu doğurmalıdır”.²² Təəssüflər olsun ki, erməni separatçıları heç vaxt özlərini başqalarının yerinə qoymaq fikrində olmayıblar. O zaman Dağlıq Qarabağ ərazisində yaşayan 80 minlik erməni əhalisi Azərbaycanda milli-mədəni muxtariyyatla təmin edildiyi halda, Ermənistanda yaşayan 350 minlik azərbaycanlı əhalisinə heç bir milli status verilməmişdi. Yəni, Ermənistanda şovinist milli siyasət həyata keçirildiyi halda, Azərbaycanda kosmopolit siyasətə üstünlük verilmişdir.

Məlumdur ki, milli siyasət təkcə böyük millətlərin kiçik millətlərə münasibətini deyil, həm də azsaylı etnosların çoxluqlara münasibətini nəzərdə tutur. Yəni azsaylı etnoslar obyektiv reallıqları dərk etməli və onunla razılaşmalıdırlar. Onlar belə bir gerçəkliklə barışmalıdırlar ki, sayca çoxluq təşkil edən etnosun milli dəyərləri adətən öncül mövqedə olur və əksəriyyət tərəfindən qəbul edilir. Təsadüfi deyil ki, demokratiya anlayışı ətrafında bu günə kimi müxtəlif fikirlər səslənsə də, hamının yekdilliklə qəbul etdiyi yeganə prinsip odur ki, demokratiya çoxluğun azlığın hüquqları ilə məhdudlaşdırılmış hakimiyyətidir. Lakin azlıqlar başa düşməlidirlər ki, onlara verilən xüsusi hüquqlar heç də xüsusi imtiyazlar demək deyil. Xüsusi hüquqlar o deməkdir ki, azlıqlar da öz

²² Kvester C.X.Etnik qrupların yanaşı mövcudluğu // III Sektor jurnalı 2004 , № 2, s.5

milli mövcudluğunu, adət-ənənələrini qoruyub saxlaya bilərlər. Azlıqlar o zaman statusa malik ola və çoxluqlar buna təbii bir proses kimi baxa bilərlər ki, həmin azlıqlar öz dilindən, dinindən, adət-ənənələrindən müstəqil istifadə edə bilsinlər, öz məktəblərini yaratsınlar, hakimiyyət orqanlarında təmsil olunsunlar, onların təşkil etdikləri xidmət sahələri dövlətin siyasi-iqtisadi və sosial-mədəni həyatında əhəmiyyətli rol oynasın. Ancaq azlıqların bu hüquqlarla təmin olunması onların ayrılıb əlahiddə bir dövlət yaratması anlamına gəlməməlidir. Öz müqəddəratını təyinetmənin subyektivi milli azlıq deyil, xalq və millətdir. Yalnız dövlət ərazisində yaşayan xalq bütövlükdə müqəddəratını təyinetmə hüququna malikdir. Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilər milli azlıq təşkil etdikləri üçün onların öz müqəddəratlarını təyinetmə hüququ yoxdur. Ermənilər artıq bir dəfə müqəddəratlarını əzəli Azərbaycan torpaqlarında “təyin etməklə” Ermənistan dövlətini yaradıblar.

Görəsən, ermənilər “qarabağlılar” və onların öz müqəddəratını təyinetmə hüququ barədə danışarkən hansı milləti nəzərdə tuturlar? Dünyanın etnik xəritəsində belə bir millət mövcud deyildir. Əgər “qarabağ milləti” varsa, bu yeni millət hansı dildə danışır? Suxumi Dövlət Universitetinin professoru Quram Marxuliya yazır: “Dünya birliyini inandırmaq üçün Qafqazda yeni qarabağ xalqının müstəqil dövlət yaratması kələyinə əl atmaq hörmətsizlikdir”.²³

²³ Мархулия Г. Идея «Великой Армении» и вопросы армяно-азербайджанского конфликта iberiana.wordpress.com/armenia-georgi...

Rəsmdə təsvir etdiyimiz Xəzər dənizi Bakının simasına füsunkar bir gözəllik verməklə yanaşı, özündə bir çox rəmzi mənaları da əks etdirir. Dəniz ölkələrin sərhədlərini cızan və çayları bir-biri ilə qovuşduran məkandır. Böyük dəniz-ümman canlıdır, ancaq ona həyat verən içindəki canlılar deyil. Onun özü nəfəs alır, nəfəs verir. Ümman nəyə isə sığınmır, sığmır, nədənsə, kimdənsə asılı deyil, çünki o, özü istinaddır, o, özü sığınacaqdır. Böyükdür, zəngindir, dərinidir, ancaq məhduddur. Biz sakit ləpələnən dənizimizdə fırtına yaratmağa çalışanları görmək istəmirik. Ancaq Ernest Heminqueyin “Qoca və dəniz” əsərində dediyi kimi, “dənizdə olduğumuz müddətdə tufan, fırtına, köpək balıqlarının yaratdığı təhlükələr də ola bilər, ancaq nə olursa-olsun, mübarizə aparmaq lazımdır”²⁴.

Olimpiya oyunlarının əsas simvolu olan Olimpiya halqalarının müxtəlif rənglərdə olması da rəmzi xarakter daşıyır: mavi halqa Avropanı, sarı halqa Asianı, qara halqa Afrikanı, qırmızı halqa Amerikanı, yaşıl halqa isə Avstraliyanı təmsil edir.

Bildiyimiz kimi, 2012-ci il dekabrın 8-də Avropa Olimpiya Komitəsinin Baş Məclisində 2015-ci ildə Birinci Avropa Oyunlarının Azərbaycanda keçirilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir. Tədbirdən sonra jurnalistlərə müsahibə verən Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidenti Patrik Hikki Avropa Oyunlarının Bakıda keçirilməsinə münasibət bildi-

²⁴ Хемингуэй Э. «Старик и море» в издании «Избранное. // Послесл. сост. и примеч. Б. Грибанова. — М.: Просвещение, 1984, стр. 56

rərək demişdir: “Biz Avropanın idman tarixində ən böyük hadisələrdən birinin başlanğıcında dayanmışıq! Mən fəxrlə bildirirəm ki, ilk Avropa Oyunları 2015-ci ildə Bakıda keçiriləcək. Çoxdan gözlədiyimiz uşağımız, nəhayət, doğuldu! Və indi biz böyük qayğı ilə ona baxacağıq, böyüdüb tərbiyə verəcəyik ki, gözəl Bakı şəhərində hər şey ən yüksək səviyyədə keçirilsin. Ən əsası odur ki, bu, Avropa Oyunlarının uzunömürlü, dolğun və parlaq həyatında yalnız başlanğıc olsun!”²⁵

Əlbəttə ki, belə bir təşəbbüsün həyata keçirilməsi böyük tarixi hadisədir. Olimpiya Oyunlarının ilk dəfə Avropa qitəsində yaranmasına baxmayaraq, bu günə qədər Avropa Oyunları keçirilməmişdir. Şübhəsiz ki, ilk oyunların Bakıda keçirilməsi Azərbaycanın böyük uğuru və tarixi nailiyyətidir. Avropa tarixində ilk dəfə təşkil olunan bu oyunların məhz Azərbaycana həvalə edilməsi Beynəlxalq və Avropa Olimpiya hərəkəti tərəfindən ölkəmizdə görülən bütün işlərə, iqtisadi inkişafa və siyasi sabitliyə, o cümlədən idman və bədən tərbiyəsi sahəsində əldə edilən nailiyyətlərə verilən yüksək qiymətdir.

Prezident cənab İlham Əliyev demişkən, Avropanın ölkəmizə göstərdiyi etimadın təməlinə, eyni zamanda, idmançılarımızın uğurları dayanır. Azərbaycan bu gün dünyada və Avropada idman dövləti kimi tanınır. London Yay Olimpiya Oyunlarında idmançılarımızın qazandığı 10 medal Azərbay-

²⁵ www.xalqgazeti.com 26 avqust, 2013

canın tarixi qələbəsini – Avropa ölkələri arasında 15-ci yərə layiq görülməsini təmin etmişdir.²⁶

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2015-ci ildə Bakı şəhərində həyata keçiriləcək ilk Avropa Oyunlarının yüksək səviyyədə təşkil edilməsi məqsədi ilə 2013-cü il yanvarın 17-də Təşkilat Komitəsinin yaradılması barədə sərəncam imzalamışdır.²⁷ Sərəncama əsasən Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsi İcrayyə Komitəsinin üzvü, UNESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyeva Təşkilat Komitəsinə sədr təyin edilmişdir. Mehriban xanım Əliyevanın təşkil etdiyi “Avroviziya-2012” mahnı müsabiqəsinin (ölkəmizdə keçirilən Avropa miqyaslı bu yarışmada qalib – Nobelin həmyerlisi, yəni İsveçli Loren olmuşdur. Demək istəyirəm ki, Nobelin vətəninə Bakımızdan həmişə mükafat nəşib olub. Bu sözlərim mükafat mükafatla cavab verilməsi istəyi və xahişi kimi deyil, Nobelin vəsiyyətinə – “mükafatın layiqli adama verilməsi prinsipinə” əməl edilməsi tələbi kimi başa düşülməlidir – red.) bu yarışma tarixində ən gözəl müsabiqə kimi yadda qalması belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verirdi ki, 2015-ci ildə Bakıda keçiriləcək oyunlar da Olimpiya Oyunlarının tarixində sadəcə, Birinci Avropa Oyunları kimi deyil, eyni zamanda, ən gözəl və yüksək səviyyədə təşkil olunan oyunlar kimi qalacaq və Patrik Hikkinin nəzərdə tutduğu

²⁶ www.prezident.az Prezident İlham Əliyevin Çinin Nancinq şəhərində yeniyetmələr arasında ikinci Yay Olimpiya Oyunlarında iştirak etmiş milli komandamızın üzvlərini qəbul edərkən etdiyi çıxışı.

²⁷ www.prezident.az. Xəbərlər, 02 fevral 2013-cü il

“yeni doğulan körpə” sülh vətəninə gördüyü sağlam tərbiyə və ruhu bütün dünyaya yayacaq. Doğrudan da, yalnız sağlam bədəndəki sağlam ruhla bəşəriyyətə sülh gətirmək mümkündür.

Mehriban xanım Əliyeva bu dəfə də üzərinə götürdüyü məsuliyyətin öhdəsindən layiqincə gələrək forma baxımından qitə səviyyəli yarış olan Avropa Oyunlarını mahiyyət və keyfiyyət baxımından dünya miqyaslı yarışa çevirməyi bacardı. İki ildə Azərbaycanda yeni idman qurğuları inşa edildi, mövcud idman mərkəzləri əsaslı təmir edildi. Bakı Olimpiya Stadionu, Milli Gimnastika Arenası, Voterpöl Arenası, Dağ Velosipedi Parkı, Bakı Atıcılıq Mərkəzi, Bakı Kristal Zalı, Heydər Əliyev adına İdman-Konsert Kompleksi və digər idman obyektləri mötəbər yarış üçün hazır vəziyyətə gətirildi. Təşkilat Komitəsi Avropanın Roma, Paris, London, Berlin, Moskva və digər şəhərlərində, habelə Avropa Parlamentində ilk Avropa Oyunlarının təqdimatlarını keçirdi. Nümayəndə heyətlərinin, jurnalistlərin məskunlaşması üçün Bakıda möhtəşəm Atletlər və Media Kəndi yaradıldı.

Avropa Oyunları ölkələri, xalqları bir araya gətirərək möhtəşəm və əzəmətli idman bayramına çevrildi. İlk Avropa Oyunlarının uğurla başa çatması və idmançılarımızın nailiyyətləri – 21-i qızıl olmaqla ümumilikdə 56 medal qazanaraq ikinci yeri tutması Azərbaycanın qüdrətini, birliyini, sülh-sevərliyini və idman ölkəsi olmasını dünyaya bir daha nümayiş etdirdi.

Tibb işçiləri hələ də “Hippokrat andı” içdikləri kimi, Evklid həndəsəsinin aksiomaları bu gün də qüvvədə olduğu kimi, gələcəkdə də Avropa Oyunlarının məşəlləri öz odunu Bakıdan götürəcək. Bəzi Avropa ölkələrinin buna qısqancılıqla yanaşması isə yersizdir: antik fəlsəfi fikri orta əsrlərdə yunanlar deyil, ərəblər, yeni dövrdə isə almanlar yaşatdılar. Hər bir xalqın istər idman, istərsə də sivilizasiyanın inkişafına töhfə verə biləcək digər nailiyyətləri bütövlükdə bəşəriyyətin tərəqqisinə xidmət edir.

İdman daim sülh və əmin-amanlığın rəmzi olmuş, müharibə ideyası ilə heç vaxt bir araya sığmamışdır. Müharibələrin, qırğınların intensivləşdiyi müasir dünyada da sülh rəmzi olan idman insanlığın bir araya gətirilməsi və münafişlərin həll edilməsi yolunda mühüm bir vasitəyə çevrilməkdədir.

Qədim yunanlar Zevsin heykəlinin qarşısına həkk edilmiş “Burada qələbəni pulla yox, ayaqların sürəti və bədənin möhkəmliyi ilə qazanmaq olar” sözlərini Afinada keçirilən Olimpiya Oyunlarının devizinə çevirmişdilsə də, rəsmi Bakı açılış və bağlanış mərasimlərində Ezop dili ilə dünyaya “Qoy fiziki gücün üstün gəldiyi yeganə yer idman meydanı (beynəlxalq hüquq yox–M.) olsun” mesajını vermiş oldu.

Birinci Avropa Oyunlarının məşəlini açılış mərasiminə Qarabağ müharibəsində hər iki gözünü itirmiş qəhrəmanımız İlham Zəkiyevin gətirməsi təsadüfi deyildi. İlham Zəkiyev Qarabağda gözünün nurunu itirsə də, öz odu və nuru ilə dünyaya istilik və nəfəs gətirdi. İlham Zəkiyev Azərbaycan ru-

hunun sınımaz olduğunu və qələbə əzmində olduğunu, Xeyrin Şər üzərində hökmən qalib gələcəyini bir daha sübut etdi. İrəvanda keçirilən yarışlarda Azərbaycan bayrağını dalğalandırmış və himnimizi səsləndirmiş cüdoçumuz Elmar Qasimovun bu yarışlarda Azərbaycanın bayraqdarı olması da verilən mesajın tərkib hissəsi idi: “İnşallah, Qarabağda bayrağımızı da qaldıracağıq, məşəlimizi də alovlandıracağıq. Məşəlimizi növbəti dəfə Quzanlıya yox, Ağdama; Xocavəndə deyil, Şuşaya aparacağıq”.

Birinci Avropa Oyunlarında İlham Zəkiyevin qələbə qazanması və prezidentimiz cənab İlham Əliyevin podiuma onunla birlikdə çıxması göstərdi ki, ədalət, xoş niyyət və xalqla birlik hər zaman qələbə çalacaq. İlham Zəkiyev dünyaya qəti şəkildə bəyan etdi ki, Azərbaycan xalqı Qarabağa prezident İlham Əliyevlə birlikdə qədəm qoymaq əzmindədir.

Azərbaycan Birinci Avropa Oyunlarını yüksək səviyyədə təşkil etməklə, “İŞİD” terror qruplaşmasının yaratdığı “vəhşi müsəlman” obrazını özünün nümunəvi müsəlman kimliyi ilə darmadağın etmiş oldu.

Bakıda keçirilən Avropa oyunları zamanı idmançılara göstərilən yüksək diqqət və qayğı öləməzidə multikultural dəyərlərin nəinki tolerantlıq, hətta daha üstün – xoşgörü səviyyəsində olduğunu sübut etdi. Bu idman festivalı mərhəmət, şəfqət və dəyər vermə kimi hisslərin ictimai şüurda daha da möhkəmlənməsini stimullaşdırdı.

Rəsmdəki səma təqdimatımız ona baxanlara öz imkanlarının yüksəkliyini görməyə imkan verir. Hər bir insan özü müəyyənləşdirir ki, hansı yüksəkliyə qalxmağı arzulayır. Səma havadır. Hava isə dörd ünsürdən biridir. Əgər digər üç ünsür – su, torpaq və od insanlar üçün müəyyən məna kəsb edirsə, deməli, havanın da özünəməxsus çalarları var. Hava azadlıqla bir bənzəriş, assosiasiya yaradır. Hava hara istəyir dolur, hansı formanı istəyir onu da alır. Havanın bacarığı gözlə görülməyən, əllə tutulmayan şeyləri daşıya bilməsidir. Çiçəklərin ətrini havadan başqa heç bir şey ətrafa yaya bilməz. Günəşin şüalarını yağışın damlları ilə görüşdürüb yeddi rəngə salmağı bacaran da havadır. Havanın daşdığı ən önəmli şeylərdən biri yenə də maddi varlığı olmayan, amma maddiyyata varlıq verən bir şeydir – həyat. İstər ən uca zirvədə olsun, istər ən dərin suların dibində olsun, istərsə də yeddi qat torpağın altı olsun, hansı vasitə ilə olursa olsun, özünü ora çatdıra bilirsə, daşdığı bu əmanəti – həyatı sahibinə verir. Bu, zirvələrdə və səmada dolaşan, sülhün müjdəçisi olan göyərçin də ola bilər, okeanlarda üzən balıq da, torpağın altından işığa can atan toxum da. Göyərçin də, ondan sülh müjdəsini gözləyən insanlar da yaşamaq üçün havanın gətirdiyi həyata möhtacdır.

Səmada təsvir etdiyimiz göyərçinlər bütün dünyada sülh və həmrəyliyin rəmzi hesab olunur. Rəvayətə görə, rəmz Nuhun gəmisindən qaynaqlanır. Belə ki, xristianlığın və iudaizmin müqəddəs kitablar toplusu – “Bibliya”nın ikinci kitabı “Əhdi-Cədid”də (“İncil”) Nuh peyğəmbərin hə-

yatından bəhs edən yarım tarixi rəvayətdə tufanın şiddəti azalanda peyğəmbərin quruda həyatın yenidən başlayıb-başlamadığını öyrənmək üçün gəmisindən ağ göyərçin yolladığı, göyərçinin yeddi gündən sonra dimdiyində təzə qoparmış zeytun budağı ilə geri döndüyü göstərilir. Bununla quruda həyatın başladığına işarə edilir. Həmin vaxtdan etibarən dimdiyində zeytun budağı daşıyan ağ göyərçin sülhün simvolu hesab olunur.

Pablo Pikassonun çəkdiyi ağ göyərçin 1949-cu ildə sülh tərəfdarlarının Parisdə keçirilən Birinci Ümumdünya Konqresinin simvolu seçilmişdir.

Onu da qeyd edək ki, Pikasso ilə tanışlığı Salvador Dalinin öz dəsti-xəttini seçməsində böyük rol oynamışdır.

Pikasso ilə bağlı digər maraqlı məlumat isə ondan ibarətdir ki, onun qızı Palomanın adı ispan dilindən tərcümədə “göyərçin” deməkdir.

Pikassonun “Uşaq və göyərçin” rəsinə baxanda körpələrin və bütün insanlığın sülhə nə qədər ehtiyacı olduğu bir daha aydın hiss olunur.

Rəsmdə təsvir etdiyimiz göyərçinlərdən birinin dimdiyindəki Nobel Mükafatının medalı, digəri isə Heydər Əliyev Fondunun loqosudur. (bunun hansı rəmzi mənə daşdığına kitabın sonunda aydınlıq gətiriləcək – red.)

Heydər Əliyev Fondunun loqosu səkkizguşəli ulduzun içərisində Heydər Əliyev inisiallarının “H.Ə” əmələ gətirdiyi səkkizguşəli ulduzdan ibarətdir. İnisialları əhatə edən sək-

kizguşəli ulduz Azərbaycan xalqının Heydər Əliyevin ideyaları ətrafında birləşməsinə göstərir.

Loqoda iki rəng qəbul edilmişdir: göy və qızılı. Göy rəng səmanı, demokratiyanı, düzlüyü, təmizliyi, günahsızlığı, dincliyi, etibarlılığı, səmimiliyi, əminliyi, milliliyi göstərir. Qızılı rəng isə günəş, sülh, inkişaf, işıqlı gələcək simvoludur.

Heydər Əliyev Fondu tariximizə müstəqil dövlət qurucusu kimi daxil olmuş Heydər Əliyevin xatirəsinə xalqımızın ehtiramını ifadə etmək arzusundan, onun zəngin mədəni irsini əks etdirmək, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin ölkəmiz üçün əhəmiyyətini vurğulamaq, milli dövlətçilik ideyalarını yeni nəsillərə aşılamaq zərurətindən irəli gələrək yaradılmışdır. Heydər Əliyevin əvvəlki heç bir idarəçilik formasına bənzəməyən milli quruculuq yolunun siyasi fəlsəfəsinin və nəzəri-ideoloji irsinin öyrənilməsi, ideyalarının tədqiqi və təbliği mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

2004-cü ildən fəaliyyətə başlamış Heydər Əliyev Fondu təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman, elm və texnologiya, ekologiya, sosial və digər sahələrdə müxtəlif layihələr həyata keçirərək yeni cəmiyyət quruculuğunda fəal iştirak edir, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına öz töhfəsini verir.

Fondun başlıca məqsədi ulu öndərin zəngin dövlətçilik irsinin tədqiqinə və təbliğinə xidmət edən irimiqyaslı proqramları himayə etmək, xalqın rifahının yüksəldilməsinə və layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinə yönəlmiş faydalı təşəbbüsləri dəstəkləmək, idmanın inkişafını təmin edən

layihələrə yardımçı olmaq, milli-mənəvi dəyərlərə, humanist ideallara sadıq gənclərin tərbiyəsinə nail olmaq, bölgədə və dünyada sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olmasına töhfə vermək, ölkənin nüfuzunu artırmaq kimi strateji vəzifələrdən ibarətdir. Fondun fəaliyyəti həm də insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının yüksək səviyyədə təminatına, bəşəriyyətin xilasına yönələn mütərəqqi idealların cəmiyyətdə möhkəm əsaslarla intişar tapmasına, insanlara xeyirxahlıq, insanpərvərlik və nəciblik kimi müqəddəs dəyərlərin aşılmasına yönəlmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun həyata keçirdiyi layihələr, sivilizasiyalararası və dinlərarası dialoqla bağlı təşkil etdiyi beynəlxalq konfranslar həm Azərbaycanda, həm də onun hüdudlarından kənarda ictimaiyyət tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanır.

Heydər Əliyev Fondu xaricdə Azərbaycan mədəniyyət evlərinin və mərkəzlərinin yaradılması ideyasına böyük dəstək verir. Fond əvvəlcə Fransanın paytaxtı Parisdə, daha sonra Vyanada Azərbaycan Mədəniyyəti mərkəzlərinin, Parisdə 1669-cu ildə Fransa Kralı XIV Lüdovikin hakimiyyəti dövründə əsas qoyulmuş Fransa Dövlət Şərq Dilləri və Mədəniyyətləri İnstitutunda Azərbaycan dili fakültəsinin açılmasına nail olmuşdur.

Beynəlxalq səviyyəli qurum olan Heydər Əliyev Fondunun ABŞ, Rumıniya, Böyük Britaniya, Rusiya və Tür-

kiyədə nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir²⁸. Heydər Əliyev Fondunun müxtəlif ölkələrdə filiallarının açılması bir tərəfdən təşkilatın global miqyasda artan nüfuzunun ifadəsidirsə, digər tərəfdən Azərbaycanı daha yaxından təbliğ etmək, ölkə həqiqətlərini dünya arenasına çıxarmaq, habelə diaspor hərəkətinin genişlənməsinə yardımçı olmaq niyyətinin təzahürüdür.

Heydər Əliyev Fondu BMT-nin İnkişaf Proqramı, UNESCO, İSESCO və digər beynəlxalq təşkilatlar ilə sıx əməkdaşlıq edir. Azərbaycandan kənarda həyata keçirilən proqram və layihələr əsasən üç istiqaməti əhatə edir: Azərbaycanın tanınılması, o cümlədən xalqımızın tarixi və Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması; Azərbaycan və azərbaycanlılarla bağlı tarixi, mədəni irsin bərpası və qorunması; Fondun məramına uyğun olaraq humanitar və sosial inkişafa kömək göstərilməsi.

²⁸ Kərimov Q. Xoş niyyət və xeyirxah əməllər məbədi. Azərbaycan qəzeti, 14 iyul 2009

*Birinci Ümumdünya Konqresinin simvolu-
“Sülh göyərçini”*

Pablo Pikasso – “Göyərçin və uşaq”

Heydər Əliyev Fondunun loqosu

Bakı Heydər Əliyev Mərkəzi

Alfred Nobel – “Piqmalion effekti” və paradokslarla zəngin bioqrafiya

Müasir dünyada sülh sahəsində göstərilən xidmətlərə görə bir sıra mükafatlar mövcuddur: “Nobel Sülh Mükafatı” “Beynəlxalq sülh mükafatı”, “Qızıl göyərçin” beynəlxalq sülh mükafatı, “Atatürk Beynəlxalq Sülh Mükafatı” və s.

Məlum olduğu kimi, “Nobel Sülh Mükafatı” təkcə öz nüfuzuna və beynəlxalq əhəmiyyətinə görə deyil, həm də maraqlı yaranma tarixçəsinə görə də sülh sahəsindəki digər beynəlxalq mükafatlardan fərqlənir. Təkcə Nobel mükafatı, onun yaranması səbəbi və qarşısına qoyduğu məqsədi deyil, mükafat müəllifinin bütün həyatı da başdan-başa paradokslarla və “Piqmalion effekt”i ilə zəngin olmuşdur.

Piqmalion effekti öz adını qədim yunan əfsanəsindən götürür. Əfsanəyə görə, Kiprin mifoloji çarı və eyni zamanda yunan heykəltəraşı Piqmalion bütün ömrü boyu məhəbbət allahı Aftoditaya səcdə edirdi, amma yer üzündə yaşayanlar arasında öz məhəbbətini tapa bilmirdi. Bütün qadınlar onun üçün kifayət qədər ideal deyildi. Nəticədə Piqmalion öz ideal və qeyri-adi gözəlliyə malik qadın obrazını – Qalateyanı mərmərdən yondu. O öz əl işinin nəticəsinə nə qədər çox baxırdısa, bir o qədər heyran olurdu. Tezliklə Piqmaliona elə gəlir ki, Yer üzündə yaşayan heç bir xanımın gözəlliyi, onun əlləri ilə ucaltmış olduğu heykəlin möhtəşəmliyi ilə müqayisəyə gəlməz. O, heykəli səxavətli bəxşislərə qərq edərək, qulağına sevgi sözləri pıçıldayır. Bayram günü aşıq heykəl-

təraş ilahə Afroditaya müraciət edib ürəkdən yalvarır ki, onun cansız sevgilisinə ruh bəxş etsin, Qalateyanı canlandırsın. Gözəllik və məhəbbət ilahəsi onun qəlbinin hayqırtısına haray verir və Piqmalionun bu arzusunu yerinə yetirməyə razılaşır. Piqmalion istədiyini əldə edir, onun inam və ehtiraslı arzusu istəyinin gerçəkləşməsinə, arzusunun həyata keçməsinə kömək edir.

Ümidlərin yerinə yetməsi ilə müşahidə olunan psixoloji fenomenin əsasında Piqmalion effekti dayanır. Bu fenomenin ən inandırıcı sübutu Bernard Şounun “Piqmalion” əsərindən ilhamlanaraq 1968-ci ildə psixoloq Robert Rozental və Leanor Yakobson tərəfindən həyata keçirilən təcrübədir. Belə ki, tədqiqatçılar Rozental və Yakobson təhsil ilinin əvvəlində San-Fransiskodakı məktəblərin birinə gəlirlər ki, təhsil alanların intellekt səviyyəsini müəyyən etsinlər. Nəticədə onlar hər sinifdə bir neçə şagird seçirlər, psixoloqların fikrincə, bu şagirdlər xüsusi əqli qabiliyyətlərinə görə digərlərindən fərqlənirlər, – “hətta bu vaxtadan bu uşaqlar heç nə ilə yadda qalmamış olsa da, çox yaxın müddətdə onların istedadı özünü büruzə verəcək və onların intellektual potensialı mütləq üzə çıxacaq! Gözləyin!” Rozental və Yakobson təəccüb içində olan müəllimləri əmin etməyə çalışırdılar.

Pedaqoqların təəccübləri əsaslı idi – məsələ ondadır ki, tədqiqatçıların xüsusi intellektual qabiliyyət sahibi kimi seçdiyi tələbələr hələ indiyədək əqli fəaliyyətə xüsusi meyl nümayiş etdirməmişdilər. “Nə etmək olar, yəqin ki, tədqiqat-

çılar bizdən daha yaxşı bilər” – müəllimlər belə qənaətə gəldilər və perspektivli şagirdlərdən vəd edilən nəticələri gözləməyə başladılar.

Təhsil ilinin sonunda Yakobson və Rozental yenə bu məktəbə gələndə və şagirdlərin intellektual əmsalını yoxlamaq üçün sınaq keçirəndə, onlar müəyyən etdilər ki, xüsusi istedadlı elan etdikləri şagirdlər, həqiqətən də yüksək İQ²⁹ nümayiş etdiriblər.

Alfred Nobellə bağlı ilk **“Piqmalion effekti”** onun hələ dünyaya gəlişindən əvvəl yaranmışdı. Alfred ana bətnində olarkən həkimin onunla bağlı dediyi sözlər bu cür olmuşdur: “O, məzlum – yarımcan varlıqdır”. İlk uşaqlıq illərində Alfred Nobel ağır boğulmalardan, nəfəs çatışmamazlığından əzab çəkirdi. Həkimlər Alfredin yalnız möcüzə baş verərsə, sağ qala biləcəyini onun valideynlərinə bildirirlər. Bu boğulmalar onu tənhalığa, boş otağa qapanaraq özüylə baş-baş qalmağa vadar edir və bu tənhalığın yerini doldurmaq üçün o, kitablara meylini salır. Nəticəni isə hamı bilir: doğuşdan sonra sağ qalacağına həkimlərin və hətta valideynlərinin belə əmin olmadığı bu yarımcan varlıq – məşhur Alfred Nobel oldu.

Bu əhvalat yadıma “Düşün və zəngin ol!” kitabının müəllifi Napoleon Hillin başına gələn buna bənzər bir hadisəni yadıma saldı. Hill bu hadisəni belə nəql edir: “İlk dəfə

²⁹(ingiliscə intelligence quotient -IQ “ay-kyü”) insanın malik olduğu intellekt qabiliyyətinin kəmiyyət göstəricisidir. IQ testləri bilik səviyyəsini yox, düşünmə qabiliyyətini aşkar etməyə xidmət edir. İntellekt əmsalı ümumi intellekt faktorunun qiymətləndirilməsi üçün tətbiq edilir.

mən oğlumu doğulmasından bir neçə saat sonra gördüm. Onun qulağı yox idi. Həkimin fikrincə, o, ömürlük lal və kar olacaqdı. Mən həkimlə mübahisə etdim. Mənim buna haqqım var idi, çünki uşağın atası idim. Mən ürəyimdə dedim: “Mənim oğlum eşidəcək və danışacaq”. Arzum, istəyim oğlumun danışması idi. Ancaq mən nə edə bilərdim. Mən səsi qulaqlarsız onun beyninə necə aşılamağın yollarını və vasitələrini necə tapa bilərdim. Qərara aldım ki, uşaq ünsiyyət yaşına çatan kimi, mən onun şüurunu eşitmək arzusu ilə elə dolduracağam ki, təbiət buna qarşılıq verməli olacaq. Oğlum böyüyən kimi və ətraf aləmə diqqət ayıran kimi biz müşahidə etdik ki, onun qulağı zəif səviyyədə olsa da eşidir. Mən əmin idim ki, əgər o zəif eşidirsə, onun eşitmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək olar.. Onun səsləri ayırmasına əmin olduğdan sonra mən tədricən onda eşitmək və danışmaq istəyi yaratmağa çalışdım. Mən onun yatmadan əvvəl nağıllara qulaq asmağı xoşladığını biləndə, ona özünə inam formalaşdırma biləcək hekayələr danışmağa başladım. Nəticədə oğlumun düşüncəsi ona çevrildi ki, onun şikəstliyi çatışmamazlıq deyil, zəngin dəyər və sərvətdir. Mən özüm də inanmazdım ki, mənim fəlsəfəm onda necə böyük dəyişiklik yarada bilər. Oğlumun əldə etdiyi inanılmaz nəticələr onun mənə inanmadığından irəli gəlirdi. Mən ona belə bir ideya təlqin edirdim ki, o, qardaşından fərqli olaraq bəzi üstünlüklərə malikdir. Məsələn, məktəbdə onun qulağının olmamasını görənlər müəllimləri ona xüsusi diqqət ayıracaq və onunla daha nəzakətlə davranacaqlar. O gördü ki, bu doğrudan da belədir. Müəllim-

lərini yalnız onun yanında möhkəm qışqırmaları əsasında eşidən oğlumuz məktəbə də getdi, kollecə də. Ancaq karlar üçün məktəbə getmədi. Biz ona jestlərin tanışlıq dilini öyrənməyə icazə vermədik. Biz təkid edirdik ki, bizim oğlumuz normal həyat yaşayacaq, normal uşaqlarla ünsiyyətdə olacaq.

Oğlum kollecdə oxuyanda bir elektrik eşitmə aparatını sınaqdan keçirsə də, bir nəticə əldə edə bilmədi. Ertəsi həftə təsadüfən onun əlinə yeni bir eşitmə aparatı keçir, lakin oğlum məyus olmaqdan qorxduğu üçün onu taxmağa tələsmir. Nəhayət, birtəhər aparatı başına keçirir və gözlənilən möcüzə baş verir—o eşidir. O normal eşidən insan kimi yaxşı eşitməyə başlayır. Sevincək halda anasına telefon edərək ona özünün əla eşitdiyini bildirir. Dünya dəyişmişdi. İstək dividendlər gətirməyə başlamışdı, ancaq qələbə hələ tam deyildi.

Baş vermiş hadisənin əhəmiyyətini tam dərk etmək iqtidarında olmamış, o, eşitmə aparatını hazırlayan şirkətə məktub yazır və orada entuziazmla özünün təcrübəsindən bəhs edir. Məktubda yazılanlar şirkəti gənc oğlanı Nyu-Yorka dəvət etməyə vadar edir. O, fabrikeyə baxanda və baş mühəndislə danışanda onun şüurunda ideya qabardı. Hər halda məhz bu qabarmış fikir onun çatışmazlığını sərvətə çevirdi və uğur gətirdi — həm pullarda, həm də minlərlə bədbəxtin sevincində.

Oğlum bu qənaətdə idi ki, eşitmə aparatsız yaşayan milyonlarla karlara onun şəxsi həyatını dəyişən hadisəni bu və ya digər formada danışmağın böyük köməyi ola bilər. Bir ay ərzində eşitmə aparatlarının satılması sistemini təhlil edərək

rək intensiv tədqiqatlar aparır və özünün yeni əhval-ruhiyyəsinə bölüşmək istədiyi kar insanlarla ünsiyyət qurmağın yollarını düşünür. Sonra o, iki illik plan qurur. O, kompaniyanı planla tanış edən kimi, onu düşündüyünü həyata keçirə bilmək üçün təcili ştata alırlar. Bu işə daxil olanda o inanırdı ki, onun həyatı minlərlə kar insanlara ümid və rahatlıq gətirəcək.

Bir dəqiqə də şübhə etməmişdim ki, əgər anası və mən uşağın şüurunu belə formalaşdırmasaydıq, nə etməyimizdən asılı olmayaraq Bleyer həyatının sonuna kimi kar qalacaqdı. Əgər mən bütün ürəyim və iradəmlə onda bütün insanların yaşadığı kimi eşitmək, danışmaq və yaşamaq həvəsi, ehtirası alıxdırmasaydım, məndən təbiətə oğlumun beyni və xarici dünyasını ayıran sükut dənizindən körpü tikməyə vadar edən hər hansı impuls keçərdimi? Mənim xilas üçün təlqin etdiyim “onun çatışmazlığı böyük sərvətə çevriləcək” yalanı həqiqət oldu. Həvəslə birləşmiş inamın öhdəsindən gəlməyi bacarmadığı bir şey yoxdur”.³⁰

Alfred Nobelin həyatının **ikinci paradoksu** – sevgi macərası nəinki “Piqmalion effekti” daşıyır, hətta məşhur yazıçı Bernard Şounun “Piqmalion”(1914) əsərindəki qəhrəmanın həyatı ilə demək olar ki, üst-üstə düşür. Bernard Şounun ən məşhur əsərinin qəhrəmanı fonetika professoru Henri Hiqqins olur. Hiqqins şagirdlərinin tələffüzündəki yanlışlıqları düzəltmək müqabilində pul qazanırdı. Əsərin digər qəhrəmanı isə elə də cazibədar və məlahətli olmayan,

³⁰ Hüseynov C.N. Uğura və zirvəyə aparan yol. Bakı: ADPU, s.82-84

küçədə gül satmaqla məşğul olan Eliza Dullitldır. Hadisələr Londonda cərəyan edir. Yağışlı bir yay gecəsi... Hiqqins əlində qələm yoldan gəlib-keçənləri izləyir. O, əsərin əvvəlində “qeydiyyat kitabçası olan adam” kimi təqdim edilir. Eliza kiminləsə mübahisə edir. Küçə sözləri ilə danışır. Bir centlmendən gül almasını xahiş edir. Sonradan gülsatan qıza əlində qeydiyyat kitabçası olan adamı göstərir. Eliza onun polis olduğunu zənn edir. Ona yaxınlaşır. Küçə jarqonları ilə narazılığını bildirir. Burada Hiqqins çoxdan görüşmək istədiyi Pikerinqi – Britaniya ordusunun polkovnikini görür. Gülsatan qız, Pikerinq və Hiqqins arasında maraqlı və gül-məli dialoq olur.

Elizanın arzusu gül mağazasında satıcı işləmək olsa da, ingiliscə təmiz danışa bilmədiyinə görə onu işə qəbul etmirlər. Buna görə də o, Hiqqinsin yanına gəlir. Lakin, Hiqqins bəlkə də heç o qıznan məşğul olmazdı. Əgər mərc olmasaydı... Hiqqins özü də deyir ki, “əgər mərc olmasaydı, mən o qızı çoxdan cəhənnəm edərdim.” Bəli, Hiqqins Pikerinqlə mərcə girmişdi. Hiqqins Pikerinqə söz verir ki, gülsatan qız - Elizanı altı aya hersoginyaya çevirəcək. Ona tələffüz və kübar cəmiyyətdə davranış qaydalarını öyrədəcək. Lakin Hiqqins əsasən adamların danışdığındakı fərqlərə önəm verirdi. Onun üçün insanların iç dünyası elə də önəmli deyil. Ona elə gəlir ki, insanın aristokrat danışiq tərz, intonasiyası sinfi bərabərsizliyi aradan qaldıra bilər. O deyir: “Siz təsəvvür etmirsiniz ki, bir insanın nitqini dəyişməklə onu necə tamamilə

fərqli insana çevirmək mümkündür. O, siniflər arasındakı, qəlblər arasındakı ən dərin uçurumu da doldura bilir”.

Missis Hiqqins isə oğlunun həmişə yaşlı xanımlarla maraqlanmasına pis baxır və ona evlənməli olduğunu xatırladır. Hiqqins isə anasına bir gənc qıza dərs keçdiyini bildirir. Həmin qızın adı gül satan olduğunu deyir. Missis Hiqqins buna sərt təpki göstərir.

Hiqqinsin eksperimenti uğurla nəticələnir. O, deyir: “Hər dəfə yeni Elizanı kəşf edirik. O, artıq royalda ifa edir. Biz onu klassik musiqi konsertlərinə aparırıq... İstənilən musiqini elə rahat dinləyir ki, elə bil, Bethoven, Brans və ya Leqar, Layonel, Montktondur... Halbuki, yarım il əvvəl, o, heç royala necə yaxınlaşmaq lazım olduğunu belə, bilmirdi”.

Bəli, Hiqqins Piqmalion sayaq yeni qadın yaradır. Jarqonlarla danışan adı bir küçə satıcısını lediyə çevirir. Eliza onun sayəsində, hətta ən kübar insanları belə, heyrətləndirə biləcək nitqə, mimikaya, jestlərə sahib olur. Amma... bu eksperiment Elizanın özü üçün tragikomik bitir. Egoist Hiqqins onun uduşunu təmin edən Elizanın gələcəyi barədə düşünmür. Pikerinq Hiqqinsi udduğu mərcə görə təbrik edəndə yeni qadın obrazının yaranması üçün daha çox cəhd göstərən Elizaya minnətdarlıq etməyi ağılına belə gətirmirdi.

Əfsanədə Qalateya onu yaradan Piqmalion ilə evlənir. Eliza isə onu “yaradan” Hiqqinsə qarşı üsyankar mövqe tutur. Eliza deyir: “Mən gül satırdım. Amma özümü satmırdım. Siz məni lediyə çevirdiniz. İndi mən heç nə sata bilmirəm – özümdən başqa. Gərək siz mənə dəyməyəydiniz...”

Gəlin görək Nobelin yaratdığı Qalateya–Sofi onunla nə cür davranır. Onu da qeyd edək ki, bəziləri riyaziyyat üzrə Nobel nominasiyasının olmamasını da, Nobelin eşq macərası ilə əlaqələndirirlər. Belə ki, həmin versiyaya görə, Alfred Nobel və tanınmış İsveç riyaziyyatçısı M.Q.Mittaq-Lefler eyni bir qızı sevmiş, qız isə daha cavan aşiqə üstünlük verdiyindən “dinamit kralı” həmin alimdən və bütün riyaziyyatçılardan incimişdir. Lakin bu versiya mənbələrdə fakt olaraq təsdiqini tapmamışdır. Fakt budur ki, Nobelin sevgidə bəxti gətirməyib.

Onun ilk sevgilisi əczaxanada çalışan gənc bir qız olmuşdur. Lakin gənc qızın xəstəlikdən vəfat etməsi Nobelin elə dərin hüznüsünə səbəb olmuşdur ki, o, həyatının on ildən artıq bir müddətində qadınlara diqqət ayırmamışdır.

Nobel 30 yaşında olanda fransız aktrisası Sara Bernara aşiq olur. Nobel onunla ailə qurmaq haqqında düşünsə də, anasının “aktrisa ilə izdivac xoşbəxtlik gətirməyəcək” fikrinə görə bu sevdadan əl çəkib. Anası Karolina Nobel deyib: “Aktyorların qəlbi olmur, onların yalnız rolu olur! Fransada qadına görə məhv olan kişiləri ürək ağrısı ilə qarşılayırlar. Sənin vətəninə isə, oğlum mənim, onları axmaq hesab edirlər. Sən axı isveçlisən”³¹.

Nobelin həyatındakı növbəti – sonradan dostluğa çevrilən eşq macərası, yəni katibəsi Berta fon Zuttnerlə olan

³¹ Орландо де Руддер. Альфред Нобель. Ростов на-Дону:Феникс 1997, стр.32

münasibətləri onun taleyində daha dərin iz buraxdığından və Mükafat Fondu təsis etməklə bağlı qərarının qətiləşməsində böyük rol oynadığından bu barədə bir qədər sonra daha ətraflı bəhs edəcəyik.

Nobel 1876-cı ildə Vyanada kurortda olarkən yoxsul ailədən çıxmış, əslən Avstriya yəhudilərindən olan 20 yaşlı Sofi Xess adlı bir qızla tanış olur. “Piqmalion” əsərinin qəhrəmanı kimi o da gül satmaqla məşğul olur, tənbel, kobud və savadsız idi. Hiqqins kimi Nobel də Sofinin şəxsinə arzuladığı qadın obrazını – “Qalateya”sını yaratmağa çalışır. O, gülsatan qıza evinin yanında mənzil kirayələmişdi. Sofiyə istədiyi qədər pul xərcləmək ixtiyarı verilmişdi. Sofi özünü qürurla “madam Nobel” adlandırırdı. Lakin “Piqmalion”dakı Elizadan fərqli olaraq, Sofi Alfredin onun üçün tutduğu müəllimlərə qarşı çox etinasız idi, onlardan heç bir şey öyrənmək istəmirdi. Aldıqları iri məbləğli əmək haqqına baxmayaraq, Sofinin müəllimləri könüllü olaraq ona dərs deməkdən imtina edirlər. Nobelin özü də buna mat qalmışdı. Nəhayət, Sofiyə dərs verməkdən imtina edən müəllimlərdən biri Alfredə bunun səbəbini açıqlayır: “Ah, müsyo Nobel, mərc gəlirəm ki, mademuazel Sofinin başı yalnız şlyapa gəzdirməyə yararır, başqa heç nəyə yox...”

Sofi və Alfredin yaxınlığı 15 il çəkdi. Alfred Nobel biləndə ki, sevdiyi qadın macar zabitindən uşaq dünyaya gətirib, dava-dalaş salmadan ondan uzaqlaşmış və eyni zamanda Sofinin yaxşı dolana bilməsi üçün ona pul vəsaiti də ayırmışdı. Sofi isə ağına-bozuna baxmadan pulları hara gəlirdi

xərcləyir və əlavə pul almaq üçün Alfredin zəhləsini tökürdü. Sofi həmin zabitə ərə gedəndən sonra zabit də pul istəməyə başlamışdı. Nobel öləndən sonra da Sofi Xess vaxtilə onun üçün ayrılmış pulun məbləğini artırmaq tələbi irəli sürmüşdü. Daim Nobel Fondundan pul qoparmağa çalışan qadın onları əlində olan 216 məktubu ictimaiyyətə təqdim edəcəyi ilə hədələyirdi. Ona görə də, Nobel Fondu qadına külli miqdarda pul ödəməklə məktubları ondan almışdı.

Bu eşq macərası alimlər arasında belə bir ifadənin məşhurlaşmasına səbəb olmuşdu: “Əgər bir fırldaqçı gülsatan qadın olmasaydı, elm daha varlı olardı”...

Nobelin həyatındakı **üçüncü paradoksun** – “Piqmalion effekti” nin mahiyyəti budur ki, heç kəsin sevmədiyi, nitroqliserinlə bağlı təcrübələrinin uğurla nəticələnəcəyinə inanmadığı Nobel özünə və ixtiralarına inanmaqla gərgin və fədakar (bu fədakarlıq ona ailəsindən belə qurbanlar vermək hesabına başa gəldi–M.) əmək nəticəsində dünyanın ən məşhur və sevimli insanlarından birinə çevrildi.

Bu paradoks ilə bağlı məşhur rus pedaqoqu, elmlər doktoru, professor İrina Lıkovanın Nobellə bağlı məqaləsindən³² azərbaycan dilinə çevirdiyim maraqlı bir epizodu oxucularıma təqdim etmək istərdim:

“1866-cı il. San-Fransisko. Avropadan gələn paroxoddan üzərində “Silkələməyin! Çini qablar! Mərkəzi Sakit

³²<http://7days.ru/stars/privatelife/sem-paradoksoy-zhizni-alfreda-nobelya/5.htm#ixzz3OWTsRBO1>

Okean dəmiryollarına məxsusdur” yazısı olan yüzrlə qutu boşaldılır.

-Bunları hara qoyaq, cənab Smit? – gənc fəhlə oğlan rəhbərindən soruşur.

-Onları Syerra-Nevada dağlarına aparacaqlar. Orada tunel tikirlər. İstəyirlər ki, qatarlar dağ silsiləsinin arası ilə getsin.

-Cənab Smit, tikinti üçün bu qədər qab nəyə gərəkdir?

-Qutulardakı heç də qab-qacaq deyil. Partlayıcı yağ ticarəti ilə məşğul olan isveçli Nobel haqda eşitmisiniz? Deyilənlərə görə, o, öz qəlbini iblisə satıb. Əvəzində isə ondan sirri alıb. Nobel partlayıcı maddə hazırlayır, özü maddəyə toxunduqda heç nə baş vermir. Lakin başqa kimsə bu iblis əşyasına toxunan kimi cəhdləri boş çıxır. Prezident bu zi-billərin daşınmasına qadağa qoyub, bununla belə, qutularda nəyin olmasını yoxlamaq istəyirlər? Bəs podratçılara nə gəlib? Partlayıcı yağı alışıdır və tunel hazırdır! Əgər bu maddə kimisə, turalım, səni və mənə partlatsa, burada heç kimin günahı olmayacaq. Ona görə sizə tapşırıram ki, qutularla ehtiyatlı olun! Yerə salmayın!..

Cənab Smit səhv etmədi. Qərbə boşqab qutularında cənab Nobelin ixtirası olan partlayıcı yağ – nitroqliserin daşıyırdı. Nobelə qədər də alimlərin nitroqliserin haqda xəbərləri vardı. Amma “iblis əşyasını” işləyərək onu məhsula çevirə bilən məhz Alfred oldu. İlk milyonlarını da o, bununla qazandı...”

Alfred 1846-cı ildə Antonio Sobrero tərəfindən kəşf edilmiş partlayıcı maddənin – natrium qliserinin sənayedə təhlükəsiz istehsalına nail olmağa çalışdı. Lakin 1864-cü ildə Nobelin nitroqliserin fabrikində partlayış baş verdi. Həmin gün partlayış baş verən binada Nobelin 20 yaşlı kiçik qardaşı Emil də daxil olmaqla, 8 insan həlak oldu. Xilas edilmiş 9 insan arasında Nobelin özü də vardı. Onun atası dərddən iflic olsa da, Nobel öz partlayıcı sınaqlarını dayandırmırdı. O inanırdı ki, partlayış sadəcə faciəvi hadisədir. Axı onun özü cəzasız qalıb nitroqliserini qaynayan suyun içinə tökərdi, sonra isə alınan məhlulu sınaqdan keçirərdi...

Bir dəfə də ərköyün maddə ya titrəyişdən, ya isinmədən, ya da təsadüfdən başqa insanların əlində partladı. Həç bir il keçmədi ki, Nobelin yeni nitroqliserin zavodu göyə sovruldu, sonra partlayıcının istifadə olunduğu mədən dağıldı, Amerikaya yollanan paroxod partladı. Bax elə onda Stokholm sakinləri Nobeli qəlbini iblisə satmaqda günahlandıraraq, onun şəhəri tərk etməsini tələb etdilər. Nobel bir müddət gəmidə yaşadı, sonra isə ölkəni tərk etdi. O gündən etibarən Nobeli “Avropanın ən varlı avarası” adlandırdılar.

33

Nobel getdiyi hər bir ölkəyə alışır və orada özünü evindəki kimi hiss edirdi. İsveçdə doğulmuşdu, Rusiyada böyümüşdü, ən böyük laboratoriyası Almaniyada, ən böyük zavodu Şotlandiyada, evi Fransada, villası İsveçrədə, bağ evi-

³³ Орландо де Руддер. Альфред Нобель. Ростов на-Дону:Феникс 1997, стр,146

malikanəsi İtaliyada idi. Lakin hər bir yerdə insanların onu görməyə gözləri yox idi.

Nobel deyirdi: “Həyat paradokslardan ibarətdir. Nitroqliserindən qorxmaq lazım deyil, sadəcə, onunla düzgün davranmaq lazımdır”. Bir gün onun ağına nitroqliserini daşlaşmış yosunlarla qarışdırmaq gəldi. Bununla da, dinamitin əsası qoyuldu. Güc sözünü qədim yunanlar “dinamis”sözü ilə ifadə edirdilər. Odur ki, Alfred Nobel Kummeldə kəşf etdiyi maddəni dinamit adlandırmışdı.

Tərkibi 30 faizdən 70 faizədək nitroqliserin və kizelqurdan ibarət olan bu maddə daha azacıq qızma və silkələnmə nəticəsində partlamırdı. Çünki fitili yandırmasan, dinamit işə düşmürdü. Bununla belə, laboratoriyanın yerləşdiyi San-Remodakı bağ qonşusu dinamitin təhlükəsizliyinə inanmırdı. Nobel məcbur qalıb qonşusunun da evini almalı olmuşdu. Nobel onun üçün tamamilə lazımsız olan 20 otaqdan ibarət olan evə baxaraq deyirdi: “... Ola bilsin ki, mən tarixə San-Remonun ən israfçı sakini kimi düşəcəyəm”.

Bir vaxtdan sonra dinamit İsveçdə və digər ölkələrdə patentləşdirildi. Nobelin partlayıcı maddəsi hərbi məqsədlə ilk dəfə Fransa-Prussiya müharibəsi (1870-1871-ci illərdə) zamanı tətbiq olunmuşdu.

Dinamitdən sonralar cinayətkarlar və sui-qəsdçilər də istifadə edirdilər. 1882-ci ildə II Aleksandra sui-qəsd edilər-

kən məhz dinamitdən istifadə olunmuşdu. İnqilabçı-terrorist Stalin də dəfələrlə dinamitdən istifadə etmişdir³⁴.

Bəli, heç kimin sevmədiyi Nobel özünün təsis etdiyi Mükafat Fondu ilə milyonların sevimlisinə çevrildi. Nobelin özünün də fəxri adları, orden və medalları az olmamışdır. O, İsveç Elmlər Akademiyasının, London Kral Cəmiyyətinin, Paris Mülki Mühəndislər Cəmiyyətinin üzvü olmuş, “Qütb ulduzu” İsveç ordeni, “Fəxri legion” Fransa ordeni, “Qızıl gül” Braziliya ordeni və “Bolivar” Venesuela ordeninə layiq görülmüşdür. Upsal Universiteti ona fəxri fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi vermişdir.

Alfred Nobelin həyatının **dördüncü paradoksu** ölüm-süzlük idi. Alfredin atası Emmanuel letargik yuxudan³⁵ əziyyət çəkən adamın qəbirdən sərbəst çıxma bilməsi üçün tabutu icad etmişdi. Məsələ burasında idi ki, diri basdırılma qorxusu Nobel ailəsində irsən keçirdi.

³⁴ **Вильфрид Фурманн.** Альфред Нобель - возникновения нобелевской премии и роль бакинской нефти www.mediaforum.az/

³⁵ Letargiya yuxusu insan bədəninin yuxuya bənzər, hərəkətsiz vəziyyətdə olması, qıcıqlara cavab verməməsi, dəqiq müayinə zamanı belə aşkarlana bilinməyən həyat funksiyalarının tam itməsi ilə müşahidə olunan halıdır. İnsanın dərisi solqunlaşır, soyuq olur, sifət cizgiləri kəskinləşir, göz bəbəkləri işığa reaksiya vermir. Bu halda insan huşunu itirir və naməlum müddətə yuxuya gedir. Tənəffüsünü və nəbzini xüsusi tibbi avadanlıqlar olmadan aşkar etmək mümkün olmur. Letargik yuxu bir neçə saatdan bir neçə həftəyə qədər, hətta illərlə davam edir.

Təsadüfi deyil ki, Nobel vəsiyyətnaməsində belə bir bənd qeyd edib: “Mənim öldüyüm müəyyən edildikdən sonra damarlarımı kəsib meyitimi kremasiya edərsiniz”.³⁶

Günlərin birində Nobel qəzetdə öz ölümü haqda məqalə oxuyur. Jurnalist Alfredi onun vəfat etmiş qardaşı Lüdviqlə səhv saldığından qəzetdə qardaşının nekroloqu əvəzinə onun adı getmişdi.

Alfred Nobelin **beşinci paradoksu** kəşf etdiyi nitroqliserinlə bağlı idi. Emmanuel və Karolina Andrietta Nobel-lərin bütün uşaqları ağıllı, lakin zəif idilər. Əbəs yerə deyildi ki, səkkiz uşaqdan dördü sağ qalmamışdı. Nobel ailəsində kişi xətti ilə stenokardiya – ürək xəstəliyi ötürülürdü. Alfred hələ erkən yaşlarından boğulma, revmatizm, mədə pozuntusu, ürəkdə ağrı və miqrenə görə saatlarla başına bağladığı nəm dəsmala görə məktəbə gedə bilmirdi... Ümumiyyətlə, xəstəliyinə görə Alfred məktəbə səkkiz yaşında getməli olmuşdu. Lakin fiziki cəhətdən zəif olan Alfredin həmyaşıdları tərəfindən incidilməsi və məktəbin həyatında baş verən dava-dalaşlar cəmi bir ildən sonra onun məktəbi tərk etməsi ilə nəticələnir. Atasının uğurları sayəsində Alfred 16 yaşına qədər evdə təhsil almışdır.

Nobel Mopassonun, Hüqonun, Balzakın, Lamartinin, rus ədəbiyyatından isə Qoqol, Dostoyevski və Tolstoyun əsərlərindən zövq alırdı. Kitaba və bədii ədəbiyyata olan hə-

³⁶ James Campbell. Alfred Nobel and his prizes. www.bostonreview.net/books.../james-campbell...

vəs Alfredin ədəbi talantının artmasını stimullaşdırırdı. Nobel özünün yazdığı faciəvi “Nimezis” pyesini nəşr etdirmək arzusunda olsa da, qəfil ölüm ona mətbəədən kitabın ilk nüsxələrini almağa imkan vermədi.

Temperamentinə görə melanxolik olan Nobel kiçik bir qanqaraçılığı uzun müddət unuda bilmirdi. Daimi ağrılarına görə qaradınmaz görünürdü. Yaş keçdikcə onun ürəyindəki problemlər daha da güclənirdi.

Alfred həkimləri daha çox 1878-ci ildə firəvan Avropanın zəngin adamları üçün xarakterik olmayan sinqa (vitaminsizlik nəticəsində dış ətində əmələ gələn xəstəlik-red.) xəstəliyinə tutulanda təəccübləndirmişdi. Alfreddə bu xəstəliyi müəyyən edən həkim – Ola bilməz! Axı sinqa mədənlərə sürgün olunanlarda və ya buzda batıb qalmış səyyahlarda olur, – demişdi.

Xəstə tamam əldən düşdükdən sonra həkimlər ona tibbdə istifadəsinə yaxın zamanlarda başlanılmış yeni bir dərman yazır: nitroqliserin. Nobel bununla bağlı deyirdi: “Məgər bu, həyatın ironiyası deyilmi? Məni varlı insana çevirən nitroqliserin belə, səhhətimi düzəldə bilmədi”...³⁷

Nobelin **altıncı paradoksu** var – dövlətlə, zənginliklə (maddi–M.) bağlıdır. Əslində var-dövlətin özü elə bir paradoksdur. Görəsən, nə zamandan bəri var-dövlət tərəzi və rə-

³⁷ Nils Ringertz. Alfred Nobels Health and His Interest in Medicine. www.nobelprize.org/

qəmlərlə ölçülməyə başlayıb. Nə zamandan bəri ölçüldüyünü bilməsək də, bir şeyi dəqiq bilirik: bunu kəşf edən kəslər tərəzi ilə ölçülə bilməyən və rəqəmlərə sığmayan zənginliklər üçün ölçü vahidi və ya hər hansı cihaz düşünə bilməyiblər və yəqin ki, bəşəriyyət heç vaxt da belə bir kəşfin şahidi ola bilməyəcək.

Alfredin ailəsi əvvəllər kifayət qədər imkanlı olmuşdur, lakin 1832-ci ildə evləri, içindəki qiymətli kağız və nağd pullarla birlikdə alışıb yanır. Borc sahiblərindən yaxasını qurtarmaq üçün Emmanuel ailəsi ilə Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərinə köçür. Çətinliklə də olsa o, yeni ixtirasının layihəsini çar hökumətinə təqdim edə bilir. Bu, dəniz döyüşlərində istifadə olunması nəzərdə tutulan sualtı minalar idi. Dəniz sərhədlərinin mühafizəsini gücləndirəcək bu minalardan o zaman heç bir dövlətdə yox idi və həmin vaxt Rusiya Qara dənizdə Osmanlı dövləti ilə müharibələr apardığından, layihəsi dərhal qəbul olundu. Emmanuel Nobelə sualtı minaların istehsalını təşkil etmək üçün 20 min rubl pul ayrıldı. Bu, Nobellərin böyük sərvətinin – öz ixtiraları, ağılları və real işə qoyduqları sərmayələr hesabına qazanılacaq sərvətin başlanğıcı oldu.

Emmanuelin sayəsində türklərin müttəfiqi olan ingilislər Sankt-Peterburqa girə bilmirlər. Lakin I Nikolayın vəfatından sonra onun biznesi iflasa doğru gedir. Emmanuel 16 il əvvəl Sankt-Peterburqa gəldiyi kimi də iflas içində buranı tərk edir. Onun iki oğlu–Lüdviq və Robert Rusiyada qalırlar. Tədricən onlar Bakıda “neft kralına” çevrilirlər...

Nobellərin bütün həyatı kimi onların “neft kralına” çevrilmə səbəbləri də olduqca maraqlıdır. Əsasən silah istehsal edən zavodu idarə edən bu ailə təsadüf nəticəsində fəaliyyət istiqamətini dəyişərək, neft sənayesinin əsas simalarından birinə çevrilir. Belə ki, Lüdviq Nobel İjevsk şəhərində silah zavodunu icarəyə götürür və külli miqdarda silah istehsalına başlayır. Almaniyaadan tüfəng qundağı üçün baha qiymətə gətirilən qoz ağacı Nobel qardaşlarına o qədər də sərfəli olmadığından, Sankt – Peterburq və İjevsk ətrafında isə qoz ağacı bitmədiyindən bunu ölkənin müxtəlif regionlarında axtarmağa başlayırlar. Bu zaman mütəxəssislər belə ağacın Qafqazda, Lənkəran meşələrində çox olmasını söylədiklərindən Lüdviq Nobel qardaşı Robert Nobeli Lənkərana göndərir. Lakin o, Lənkəranda qoz ağacı massivi tapa bilmədiyindən Nobel qardaşları tüfəng qundağı düzəltmək üçün qoz ağacını daha ucuz başa gələn toz ağacı ilə əvəz edirlər. Buna baxmayaraq, Robert Nobelin Qafqaza, eləcə də Azərbaycana 1873-cü ildəki səfəri hədəf getmir. Belə ki, o, yolüstü Bakıda qalır, Qaraşəhəri, neft mədənlərini gəzir, maliyyə, sənaye və iqtisadi vəziyyəti öyrənir, əsl gəlir mənbəyinin Bakıda olduğunu qabaqcadan çox düzgün dərk edir. 1879-cu ildə Nobel qardaşları Bakıda əsas kapitalı 3 milyon rubl olan “Nobel qardaşları birliyi” adlanan ən iri istehsal müəssisəsi – səhmdar cəmiyyəti yaradırlar.³⁸

³⁸ Frangsmyr T. Alfred Nobel / Translation by Judith Black: Swedish Institute, 2004

Öz ixtiraları və kəşfləri ilə bərabər Nobellər dövrün böyük alimlərindən də istifadə edirdilər. Belə alimlərdən biri böyük kimyaçı Dmitri Mendeleyev idi. Nobellər onun dahi nəzəriyyəçi olmaqla bərabər, həm də yaxşı praktik olduğunu, dünyada neft üzrə nəhəng mütəxəssislərdən biri olduğunu gözəl bilirdilər. D.Mendeleyev həmişə şikayətlənərdi ki, Nobellər neftin imkanlarını axıra qədər dəyərləndirmirlər. Bir çox qalıq məhsulları atırlar. Çünki onları ancaq kerosin maraqlandırır. Ancaq sonralar Mendeleyev onları inandırdı ki, neftin tərkibində yararsız maddə yoxdur və onun bütün komponentlərini istifadə etmək olar.

Dəfələrlə Bakıya gələn, buradakı quyularla tanış olan alim neftin təkcə yanacaq kimi istifadəsini doğru hesab etmirdi. Hətta bununla əlaqədar onun “əsginazı yandırmaq olar, nefti yox” ifadəsi o zaman dillər əzbəri olmuşdu. Neftin tərkibini və xüsusiyyətlərini əsaslı surətdə öyrənən Mendeleyev Bakı neftinin kimyəvi tərkibinin dünyadakı digər neftlərin tərkibindən fərqləndiyini və ondan bir neçə yeni kimyəvi element almağın mümkünlüyünü də qeyd edirdi. O, 1880-ci ildə Bakı neftinin dünya bazarlarına çıxarılmasını təmin etmək üçün Bakı-Batumi neft kəmərinin çəkilməsini təklif etmişdir.

Neftin çıxarılması zamanı əl əməyindən və çoxlu işçi qüvvəsindən istifadə olunması istehsal olunan neftin maya dəyərini artırırdı. Bu problem daim Nobel qardaşlarını düşündürür, onları yeni üsullar axtarmağa sövq edirdi. Nobellərin ixtiraçılıq qabiliyyəti sayəsində bu məsələ də öz həllini

tapdı və Balaxanıdakı mədənlərdə ilk neft qüllələri görünməyə başladı. İndi artıq nefti quyulardan mancanaqla qab-larda çıxarmırdılar. Nasoslar vasitəsilə sorurdular. Bu, istehsal xərclərini 100 dəfəyə qədər azaltdı. Neftin bir tonunun çıxarılma xərci 27 rubldan 30 qəpiyə düşdü.

Neftlə bağlı digər problem onun daşınması məsələsi idi. Çıxarılan nefti çəlləklərə doldurur, sonra isə gəmilərlə Həştərxana daşıyıb orada dəmir yolu vaqonlarına yükləyirdilər. Nobellər neftin nəql olunması problemini həll etməklə onun qiymətini o həddə qədər aşağı salmaq istəyirdilər ki, o, bazardan başqa yanacaq növlərini sıxışdırıb çıxarsın. Nəhayət, Nobel qardaşları çox orijinal bir üsul tapdılar. Çəlləklərin özlərini neft vaqonlarına və gəmilərə çevirməyə qərar verdilər. Gəminin ambarları möhkəm izolyasiya olunmuş çənə çevrilməli və neftlə doldurulmalıydı. Gəmi nefti limana çatdırdıqdan sonra neft üzərinə iri çənlər qoyulmuş vaqonlara boşaldılacaqdı. Beləliklə, dünyada “Zoroastr” adlanan ilk neft tankerinin əsası qoyuldu və beləcə ilk vaqon-sisternlərinin istehsalına başlandı. Bununla paralel olaraq, Nobel qardaşları həm də ilk neft boru xətlərini yaratdılar. Mədənlərdə çıxarılan neft bu boru xətlərilə dəmir yolu stansiyalarına və limanlara nəql olunur, oradan isə çənlərə və tankerlərə doldurularaq daşınırdı. Nəticədə neftin 1 tonunun istehsal qiyməti 6 qəpiyə qədər düşdü.

Nobellərin Bakıda fəaliyyətə başlamasına qədər aqrar ölkə sayılan Çar Rusiyası Amerikadan ildə 50-70 min ton neft alırdısa, “Nobel qardaşları birliyi”nin fəaliyyətə başla-

masından bir neçə il sonra Rusiya özü iri neft ixracatçısına çevrilmişdi.³⁹

Nobellər nəinki neftin çıxarılmasında və neft məhsullarının dünya bazarına göndərilməsində, hətta ağ neft və sürtkü yağları istehsalı üzrə də birinciliyi əldə saxlayırdılar. 1879-1904-cü illər ərzində “Nobel qardaşları birliyi” 1 milyard 195 milyon pud neft emal etmişdi. Yerli sahibkarlar ağ nefti istehsal edəndən sonra yerdə qalan məhsulları dənizə axıtdıqları halda, Nobellər onları iri həcmli, dəyirmi rezervuarlarda saxlayır, satır və milyonlar qazanırdılar. Peterburqyaşayan Nobel qardaşlarından biri Alfredə yazırdı: “Ürəyimiz Bakıdadır. Bizi iflic vursa, Bakıdan vuracaq...”⁴⁰

Alfred Bakıda yerləşən ən iri “Nobel qardaşları” neft firmasının sahibi olan qardaşlarına çətin dəqiqələrdə hər cür mənəvi və maliyyə dəstəyi göstərirdi. “Nobel qardaşları” firmasının Bakının neft rayonlarını bürümüş neft kəmərləri Alfred tərəfindən ixtira olunub, çünki xam neftin yataqdan və ya neft zavodundan təyinat məntəqəsinə bu cür çatdırılması ideyasını öz qardaşına məhz o təklif etmişdir. O həmçinin Lüdviqə neft gəmilərində buxar qazanları deyil, daxili yanma mühərriklərindən istifadə etməyi məsləhət görmüşdür.

³⁹ Sabiroğlu Füzuli. Nobellərin Bakı imperiyası. az. azvision. az/ Nobellerin Bakı imperiyası

⁴⁰ Brita Asbrink. The dream of a small paradise... www. Branobelhistory. com › Themes › Places

Alfred Nobel patentləşdirilmiş 350 ixtiranın müəllifi, 93 zavodun sahibi idi. Onun varidatı 33 mln. İsveç kronu və ya 62 mln. funt sterlinqlə dəyərləndirilirdi.⁴¹

Alfred Nobel çox səxavətli və xeyirxah bir insan idi. O, öz sahibi olduğu zavodların personalı üçün güllü-çiçəkli və fəvvarəli qəsəbələr salır, məktəblər və xəstəxanalar tikir, işçiləri iş yerinə yetişmək üçün pulsuz ictimai nəqliyyatla təmin edirdi.

Nobelın növbəti — **yeddinci paradoksu** onun təsis etdiyi mükafatı ilə və qardaşlarının Bakıdakı neft fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bakıda qazandıqları uğurlar Nobelləri iri neft kompaniyaları arasında başlamış və 30 ilə qədər davam edən neft müharibəsinin iştirakçısına çevirdi. Bu müharibədə əsas tərəflər Nobel qardaşlarının neft imperiyası ilə Rokfellerin neft imperiyası idi. Amerikalıların yaratdığı monopoliyanın qarşısını almaq məqsədi ilə Nobel qardaşları güclü Ümumavropa Konsorsiumu yaratmışdılar. Nobellərin müttəfiqləri arasında “Standard Oil” kompaniyasının prezidenti Rotşild və alman mühəndisi, ixtiraçı Rudolf Dizel də var idi. Dizelin kəşf etdiyi neftlə işləyən mühərriklər öz dövrünü çox qabaqlasada, vətəni Almaniya da bu kəşf heç də xoş qarşılanmamışdı. Çünki belə mühərriklərin kütləvi istehsalı Almaniyanı onun

⁴¹ Kurban V. The Nobel Prize and connection between Sweden, Russia and Azerbaijan. Annual international interdisciplinary conference, 2013, 24-26 april, p.5

düşməni olan Rusiyanın neftindən asılı vəziyyətə sala bilərdi.

Dizel 1896-cı ildə “Nobel qardaşları birliyi” ilə eksklüziv razılaşmaya gəldi. “Nobel qardaşları birliyi” Dizelin təkmilləşdirilmiş mühərrikinin layihəsini yüksək dəyərləndirdi və Dizelə həmin dövr üçün çox böyük məbləğdə pul – 800 min marka verdi. Beləliklə bu mühərriklərin kütləvi istehsalına hazırlığa başlandı.

1896-cı ildə Alfred Nobel vəfat edəndə onun vəsiyyətnaməsinin üzə çıxarılması əsl partlayış effekti yaratdı. Bu vəsiyyəti yerinə yetirmək üçün “Nobel qardaşları birliyi”ndən Alfred Nobelə məxsus böyük bir məbləğin çıxarılması məsələsi yaranmışdı. Bəziləri Emmanuel Nobelə vəsiyyətin məhkəmə araşdırılmasına verilməsini təklif edirdilər. Ancaq başqa qohumlarından fərqli olaraq, Emmanuel bundan imtina elədi və söz verdi ki, əmisinə məxsus bütün sərvəti onun yaratdığı Fonda köçürəcək. Başqa qohumların iddiası əsasında İsveçdə bu məhkəmə bir neçə il davam etdi və varidatın bir qismi Nobel Fonduna köçürülmədi.

Alfred Nobelin vəsiyyətinin yerinə yetirilməsi “Nobel qardaşları birliyi”ni ciddi maliyyə çətinliyi ilə üz-üzə qoydu. Dizelin daxili yanma mühərriklərinin əvvəlcədən planlaşdırdıqları həcmdə istehsalı mümkünsüz oldu. Yalnız bir neçə ildən sonra nəzərdə tutulan həcmdə olmasa da, istehsala başlamaq mümkün olsa da, həmin sahənin inkişafı xeyli ləngidi.

Beləliklə, Alfred Nobelın insanlığa xidmət məqsədilə düşündüyü Fondun yaranması, bəşəriyyətin başqa bir böyük kəşfinin inkişafına mane oldu. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq Rudolf Dizel Nobel mükafatı ideyasını dəstəkləyirdi. Emmanuel Nobelə yazdığı məktubunda o, soruşurdu: “Nobel mükafatının mənə verilməsi mümkündürmü? Mənim pula ehtiyacım yoxdur, ancaq düşünürəm ki, mənim mühərrikimə bu mükafat verilərsə, insanlar onun əhəmiyyətini daha dərinləndirərək dərk edərlər, onun bəşəriyyət qarşısında necə geniş üfüqlər açdığını başa düşərlər”⁴².

Alfred Nobelın dünyaya gəlişi kimi ölümü də qəribə və paradoksal oldu. Bəli, sizə Nobelın həyatı ilə bağlı növbəti – **səkkizinci paradoksu** təqdim edirəm. Nobelın etibar etdiyi ən sadıq və yaxın işçilərindən olan Şolman yazır: “Nobelın son dəqiqələri olduqca faciəli və kədərli idi. Onun öncədən görmələri reallığa çevrildi. Nobelə ömrünün son günlərini nöqərlərinin əhatəsində keçirmək qismət oldu. Nobelın ətrafında onun üçün əziz və doğma olan heç bir kəs yox idi ki, həmin insanın zərif əlləri onun gözlərini örtün və bu kədərli anda ona təsəlli verə biləcək səmimi sözlər desin. Ölümqabağı Nobel bir neçə kəskin əsəb tutmaları keçirmişdir. Ona dəstək və təsəlli verə biləcək biri lazım idi. Sonra o, danışğını və yaddaşını itirir, balaca uşaq kimi sayıqlamağa baş-

⁴² Frangsmyr T. Alfred Nobel / Translation by Judith Black: Swedish Institute, 2004

layır. Öskürəkdən heç kəs onun nə dediyini başa düşə bilmirdi. Nəhayət, onun qulluqçusu Avqust başa düşür ki, Nobel teleqram haqqında danışır. Xidmətçilər Nobelin ölüm xəbərini onun qohumları Yalmar və Emmanuelə çatdırmağa qaçırlar”⁴³.

⁴³ Орландо де Руддер. Альфред Нобель. Ростов на-Дону:Феникс 1997, стр, 246

ALFRED NOBEL

NOBEL MEDALI

Sülh üzrə Nobel medalı

Nobelin sülhlə bağlı baxışlarını diametral

dəyişdirən qadın – Berta fon Zuttner

Bu bölmədə yuxarıda söz verdiyimiz kimi, təkcə Nobelin var-dövlətinin deyil, bütövlükdə elm dünyasının sərvətinin azalmasına səbəb olan Sofidən fərqli olaraq, öz ideyaları ilə təkcə Nobelin deyil, bütün bəşəriyyətin sülh haqqında baxışlarının dəyişməsində böyük rol oynayan bir qadından – Berta fon Zuttnerdən bəhs edəcəyik.

Nobel 41 yaşında olanda özünə katibə axtarması haqqında qəzetdə elan verir. Ona əvvəllər Vyanada mürəbbi (zadəgan və burjua ailələlərində uşaqlara ilk tərbiyə və təhsil vermək üçün saxlanılan şəxs – red.) olaraq çalışan, dörd dildə danışmağı bacaran Berta Kinski müraciət edir. Dünyaya feldmarşalın qızı, gənc bir baronessa olaraq gələn Berta təkcə dörd dil bilməsi, yüksək qiraət zövqü və musiqi biliyi ilə deyil, həm də qızıl-zinətsiz parlayan gözəlliyi ilə kavaləri olan bir çox ailənin ən böyük arzusuna çevrilmişdi.

Lakin Bertanın anası – süvari zabitin qızı Sofiya Vilhelm qumar aludəçisi idi və onun pis vərdişi olduqca böyük sərvət və nüfuza malik bir ailənin məhvinə gətirib çıxarmışdı. Vyanada dörd qızı olan bir ailə üçün müəllim-tərbiyəçilik etməyə başlayan Berta Kinski bu ailənin özündən yeddi yaş kiçik olan oğluna – Artura vurulur və hətta gizli olaraq onunla nişanlanır. Lakin maliyyə durumu o qədər də yaxşı olmayan Zuttnerlər Arturu varlı ailədən olan bir qızla evləndirmək ümidində idilər. Buna görə də, Zuttner ailəsinin müqə-

viməti ilə üzləşən, daha dəqiq desək, sevgilisinin ana və atası tərəfindən evdən qovulan Berta, 1876-cı ildə Parisə köçməli olur. Onu Nobelə aparan qapı bu eşqin alovundan qaçanda açılır. Özünə katibə axtaran, “yaşlı” bir kişiylə kömək və qulluq etmək və iztirabdan əbədi qurtulmaq ümidi ilə Parisə gələn Berta Kinski heç də yaşlı olmayan düha Alfred Nobellə tanış olur. Berta cənab Nobellə bir yerdə olmaqdan məmnun olsa da, Vyananı və sevgilisini unuda bilmir. Az sonra Bertanın nişanlısı Artur fon Zuttner ona sevgi məktubları yazaraq onunsuz yaşaya bilmədiyini etiraf edir və Vyana qayıdacağı halda onunla gizli də olsa nigaha girəcəyinə dair söz verir.

Berta Parisdə – qəzet elanı vasitəsi ilə əldə etdiyi yeni iş yerində cəmi səkkiz gün dayana bildi. Çox sonralar özü belə nəql edəcəkdi: “...Çox dəyərli brilyant bir “xaç”ım vardı. Onu satıb pula çevirməyə getdim. Aldığım pulla otel xərcini ödədim və növbəti Vyana ekspressinə biletdim. Bir qədər də nağd pulum qalmışdı. Qərribə və dözülməz bir təzyiq altında, yuxulu kimi hərəkət edirdim. Atdığım addımın adının dəliləlik olduğunun fərqindəydim, bəlkə də bir xoşbəxtlikdən qaçıb, əsl ümitsizliyin qollarına atırdım özümü. Bütün bunlar şüurumda şimşək kimi çaxırdı, fəqət başqa cür davranırdım...”⁴⁴

Berta Vyana döndü, Artur fon Zuttner ilə gizlicə görüşdü. “Əbədiyyətə qədər” sözü verilən sevginin ilk nikah

⁴⁴Paşayeva Q. Tarixə adını yazan qadınlar. Sevgilisiylə Qafqaza qaçan marşal qızının sülhə qurban gedən həyatı. www.lent.az

şahidi Qafqazın dilbər guşələrindən olan Gürcüstan olur. Təzə evli cütlük doqquz il Tiflisdə yaşamalı olur. Rusiya-Türkiyə müharibəsinə təsadüf edən bu dövrdə Artur dili mənim-səməklə qalmır, eyni zamanda hərbi jurnalist kimi fəaliyyətə başlayır. Vyana qəzetləri üçün müharibənin gedişatı, təsirləri, regiondakı vəziyyətlə bağlı reportajlar hazırlayan Arturun bitməyən həvəsi, cəsarəti, istedadı sevgilisini də ilhamlandırır. Bu dövrdə artıq kiçik esse, hekayələr yazan Berta getdikcə bu işdə püxtələşir və yazmağa daha da bağlanır.

Qəribədir ki, şəxsi həyatı paradokslarla zəngin olan Nobelin ömür yolunun və sülhə nail olmağın yolları ilə bağlı baxışlarının diametral şəkildə dəyişməsində dərin iz buraxan Berta fon Zuttnerin özünün də pasifist fəaliyyəti paradoksal olmuşdur.

Belə ki, Bertanın uşaqlıq və yeniyetməliyi, aid olduğu sosial təbəqənin və aid olduğu zamanın gerçəkliklərinə uyğun keçmişdir. Atasını feldmarşal, anasını süvari zabitanın qızı olan və Avstriya aristokratiyasının ənənələrinə uyğun olaraq militarist ruhda tərbiyə olunan Berta həmin dövrün dəhşətli müharibələrinin odu-alovu içərisində böyümüşdü.

Zuttner sonralar gənclik illərini xatırlayaraq deyirdi ki, o vaxtlar “savaşların bütünlüklə ortadan qalxmasının mümkünlüyünü düşünmək belə xəyaldır” fikrindəymiş. O, deyirdi: “Bu, ağacları yarpaqsız, dənizi dalğasız təsəvvür etmək kimi bir şey olardı. Müharibə insanlıq tarixinin gerçəkləşmə formasıdır:imperatorluqların qurulması, münafişələrin həll edilməsi həmişə müharibə ilə təmin edilir... Müharibə xoş

deyil, ancaq qaçılmazdır”. Həmin illərdə hələ gəncliyində aşılındığı ideya və amalların təsiri altında olan Berta üçün, müharibə, tarixi önəmi olan ibtidai bir hadisəydi – “Müharibənin ortasında yaşamaq da insana bu əhəmiyyəti dərk etdirir” – o, belə düşünürdü.

Gənc Berta fon Kinskinin belə düşünməsi təəccüblü deyildi. Berta illər sonra–1889-cu ildə yazdığı “Silahları buraxın” romanında vaxtı ilə özünün və müasirlərinin nə üçün belə bir inama sahib olmaq məcburiyyətində qaldıqlarını və bunun nə qədər yanlış olduğunu hər kəsə çatdıracaqdı: “Dərs və oxu kitablarında da təkcə öz millətimizin uzun müharibələr silsiləsi kimi izah edilən tarixi ilə yanaşı, dayanmadan silahlı münaqişələrdən sadəcə qəhrəmancasına bəhs edən müxtəlif şeir və hekayələrdən də çıxan nəticə budur. Bu, millətçi təhsil sisteminin bir hissəsidir. Hər bir məktəblinin vətəni qoruyan bir qəhrəman kimi yetişməsi zəruri olduğundan, uşağın marağının vətəndaşlıq vəzifəsinə vaxtında istiqamətləndirilməsi lazımdır. Müharibə qorxusunun əmələ gətirdiyi təbii qorxu hissinə qarşı uşağın ürəyini daşa döndərmək üçün ən faciəvi qan gölləri və qətləmlər, adi və təbii, lazımlı bir hadisə kimi izah edilir. Döyüş meydanına getməsi vacib olmayan qızlara da, oğlanların səfərbərlik üçün yetişdirilməsini hədəf seçən bu kitablarla dərs verilir. Digər hər məsələdə mərhəmətli, mülayim olmağımız xəbərdarlıq edilən biz gənc qızlara, yer üzündəki müharibələrin çox dəhşətli şəkilləri göstərilir. İncildə bəhs olunanlardan Makedoniyadakılara, Pun müharibələrindən Otuzillik müharibəyə və Napoleon

istilalarına qədər oralarda şəhərləri necə yandırdığımızı, insanları necə qılıncdan keçirdiyimizi, əsirləri necə soyduğumuzu görürük. Həm də böyük bir zövqlə... Bunlar hökmən olmalıdır. Bunlar ən uca şərəf və namusun qaynağıdır. Qızlar bunları çox yaxşı başa düşürlər. Müharibəni göylərə çıxaran şeirləri və teatr səhnəsində oyunçuların söylədiyi parçaları əzbərləmək məcburiyyətindədirlər...”⁴⁵

Bütün həyatını və fəaliyyətini sülh uğrunda mübarizəyə istiqamətləndirən Berta fon Zuttner “Silahları buraxın” kitabı ilə bütün Avropada məşhurlaşır. Siyasi və ədəbi mühitin təəccübünə və heyranlığına səbəb olan bu kitab daha çox müəllifinin qadın olması ilə diqqətləri çəkirdi. Dünyanın tanınmış siyasət və ədəbiyyat xadimlərindən təbrik və ümid dolu məktublar alan Berta bu işə daha da bağlanır. Nobellə sülh uğrunda mübarizənin yolları üstündə qızgın mübahisələr aparan xanım Zuttner insan beyninin, zəkasının qalibiyyətinə inamını heç itirmirdi. O inanırdı ki, insanlar müharibənin dəhşətini bütün ağırlığı ilə dərk edəcək, yalnız ağıl və mərhəmətin gücü ilə ondan imtina edəcək.

Böyük rus yazıçısı Lev Tolstoy Bertaya yazdığı bir məktubda deyirdi: “Tanrı əsərinizin işığında savaşın ortadan qalxdığını göstərsin bizə!”

Həmyerlisi Peter Rosegger bu romanı “Cığır açan bir əsər” hesab edirdi.

Alfred Nobel isə ona yazdığı bir məktubda əsər haqqındakı yüksək fikirlərini bu cür ifadə edirdi: “Heyranlıq

⁴⁵ Bertha von Zuttner hakkında bilgiler. www.turkcebilgi.com/bertha.von

oyandıran şah əsərinizi oxudum. Mükəmməl əsərinizin tərcümə edilməyəcəyi, oxuna bilməyəcəyi və müzakirə edilməyəcəyi bir dil qəti yoxdur”. Nobel haqlı idi: Berta fon Zuttner 1905-ci ildə Nobel Sülh Mükafatını alarkən, kitabı 12 dildə və 37 dəfə nəşr edilmişdi...

Təbii ki, sülh tərəfdarı olan Bertanın düşüncələrinə qarşı çıxanlar da var idi. Alman şairi və yazıçısı, məşhur tarixi romanların müəllifi Feliks Dan kinayəli şəkildə deyirdi: “Silah başına! Kişiyə qılınc yaraşır. O döyüşər, qadına susmaq düşər. Lakin günümüzdə elə kişilər var ki, ətəkliliklə gəzmələri daha münasib olardı”.

Lakin Berta qətiyyənlə geri çəkilmək fikrində deyildi. O, sülh üçün qərarlı bir şəkildə varlığı ilə meydana atılmaqda davam edirdi: “Bu kitabım sayəsində əldə etdiyim təcrübələr, qazandığım çevrələr məni bu hərəkətin içinə daha artıq dərəcədə itələdi. Belə ki, başlanğıcda istədiyim kimi sadəcə qələmimlə deyil, bütün mənliyimlə özümü bu işə həsr etmək məcburiyyətində qaldım...”⁴⁶

Romanın məşhurluğu yazıçıya Avropanın sülh uğrunda mübarizə aparan qrupları ilə yaxın və ciddi əməkdaşlıq qurmaq imkanı verdi. 1891-ci ildə Berta Zuttner həyatında ilk dəfə olaraq Romada sülhsevər qüvvələrin qurultayında iştirak etdi. Elə həmin il o, Avstriyada ilk pasifist təşkilat olan “Avstriyanın Sülh Cəmiyyəti”ni təsis etdi. 1892-ci ildə Berta Avropanın bir çox ölkələrində yaradılan pasifist qruplarının

⁴⁶Paşayeva Q. Tarixə adını yazan qadınlar. Sevgilisiylə Qafqaza qaçan marşal qızının sülhə qurban gedən həyatı. www.lent.az

fəaliyyətini əlaqələndirmək missiyası daşıyan təşkilatın – “Bern Sülh Bürosu”-nün təsisçilərindən oldu.

Berta sülh hərəkatının yenilməz qəhrəmanı kimi 1892-ci ildə Berndə Beynəlxalq Sülh Konqresi təşkil edir və burada iştirak üçün Nobelə dəvət göndərir. Lakin ondan bir cavab ala bilməyən Berta Alfredi bir də görməyəcəyi üçün olduqca məyus olur. Çünki onun üçün hazırlanmış şəxsi sürprizdən xəbərsiz idi. Berta ilə Alfred konqresin ortasında başqa bir otaqda gizlicə görüşür və Berta onu Avstriya Sülh Cəmiyyətinin toplantısında çıxış etməyə razı salır. Berta ilə fikirləri haçalansa da, onunla çox mübahisə etsə də, hətta Bertanın gözündə də sirli, müəmmalı və təzadlı insan olan Alfred onun ən etibarlı dostu idi.

XIX əsrin 90-cı illərində militarizmin kəskin artdığı bir dövrdə Berta sülhsevər qüvvələrin çoxsaylı konfranslarının işində iştirak edirdi. O, çox vaxt bu tədbirlərin yeganə qadın nümayəndəsi olurdu!

1899-cu ildə Haaqada 26 ölkədən olan nümayəndələrin iştirakı ilə keçirilən sülhsevər qüvvələrin konfransının açılışını da məhz Berta etmişdi.

Qadınların ictimai həyatda fəal olmadıqları dövrlərdə Berta sülh uğrunda çalışan mübariz kimi beynəlxalq ictimaiyyətin, o cümlədən Alfred Nobelin rəğbətini qazanmışdı. O, tez-tez yazışdığı Alfred Nobelə pasifist təşkilatların işi barədə məlumatlar verir və onu sülhməramlı fəaliyyətlərə maddi dəstək göstərməyə çağırırdı. 1893-cü ildə Nobel öz planları barədə Bertaya yazır və “var-dövlətinin bir hissəsini

mükafat kimi Avropada sülhün bərqərar olmasına kömək edəcək şəxslərə verəcəyini” bildirirdi. Berta ona – Mütləq bunu edin, Sizdən rica edirəm, – deyər özünəməxsus üslubla cavab yazırdı.

Abrams İrvin yazır: “Öz dövrünün ən məşhur qadınlarından və ən titullu sülh fəallarından olan Berta öz fəallığı ilə dinamit milyonçusu – cənab Alfred Nobelın sülh mükafatının yaradılması barədə fikirlərinin qətiləşməsinə böyük təsir göztərmişdir”⁴⁷.

O, Avropa ölkələrini müharibəyə qarşı yeganə alternativ kimi birləşməyə çağıranda, yəni Avropa Birliyi ideyasını ortaya atanda, yer üzündə sülhün qorunub saxlanması üçün beynəlxalq münisflər, beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinin yaradılmasının vacibliyini hər yanda bəyan edəndə hələ XX əsrin əvvəlləri idi. Avropa və dünyanı sarsıdacaq I və II Dünya müharibələri olmamışdı. Milyonlarla günahsız insan müharibələrin qurbanı olmamışdı. Məhz bu müharibələrdən sonra dünya onun fikir və ideyalarının həyata keçməsinin nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığına əmin oldu! O, çox ittihamlarla, əziyyətlərlə üzləşsə də geri çəkilmədi, sülh uğrunda, qadın haqları uğrunda ömrünün sonuna qədər mübarizə apardı, dünyaya səs salan əsərlər yazdı, qadınların hüquqları uğrunda mübarizə apardı və sülhü qorumaq uğrunda

⁴⁷Abrams İ. Alfred Nobel, Bertha Von Zuttner And The Nobel Peace Prize.

“The Odd Couple” journal, №11, November 1993, p.52

fəaliyyətinə görə Nobel Sülh Mükafatına layiq görülən ilk qadın oldu!

O, Nobel mükafatının təqdimatındakı çıxışında, istənilən müharibənin törətdiyi vəhşiliklərdən, mənəvi deqradasiyanın qaçılmazlığından, eləcə də yer üzündə sülhün qorunub saxlanması üçün beynəlxalq münsiflər və beynəlxalq arbitraj məhkəməsinin yaradılması zəruriliyindən danışdı. “Dövlətlər arasındakı münasibətlərdə nəyin üstünlük təşkil etməli olması – “kobud gücünmü, yoxsa qanununmu” – sualı, bizim hadisələrlə zəngin olan dövrümüzdə də ən aktual məsələ kimi qalmaqdadır. Bu problemin həlli, bizim Avropanı necə görmək istəməyimizdən asılıdır: xarabalıqlar, dağıntılar şəklindəmi, yoxsa qarşıdurmalardan uzaq, dinc və çiçəklənən vəziyyətdəmi”, – deyə Berta Zuttner müdrikcəsinə söyləyirdi.

Nobel Sülh Mükafatını aldıqdan sonra Berta fon Zuttnerin həm yazıçı, həm də natiq kimi şöhrəti daha da artdı. Ardınca o, çoxlu sayda məqalə dərc etdirdi, dünyanın və qadın hərəkatının problemləri haqqında “Bəşəriyyətin məramı” (1911) adlı roman yazdı.

Öz mühazirələrində Berta Zuttner Çinin hərbiləşməsi təhlükəsi haqqında xəbərdarlıq edir, qəti şəkildə hərbi təyyarələrin istehsalına qarşı çıxır, Avropa ölkələrini, yeganə alternativ kimi, müharibəyə qarşı birləşməyə çağırırdı.

1913-cü ildə Haaqada keçirilən Beynəlxalq Sülh Konqresində ona qeyri-rəsmi olaraq pasifist hərəkatın “generalissimus”u adı verildi.

O, Berndə Millətlərarası Sülh Bürosunun fəxri prezidenti adına layiq görülmüş, ABŞ-ın Karnegi Sülh Fondunun Məşvərət Şurasının üzvü seçilmişdi.

Bəşəriyyətin daim sülh içində yaşamasını arzulayan və bu yolda fədakarlıqla mübarizə aparan Berta fon Zuttner ağır xəstəliyə tutulmuşdu. O, əziyyət çəkdiyi xərçəng xəstəliyindən xilas olmaq şansı kimi həkimlərin məsləhət gördüyü cərrahi əməliyyat təklifindən imtina etdi. I Dünya müharibəsinin başlanmasına cəmi 7 gün qalmış – 1914-cü il iyun ayının 21-də Vyanada vəfat etdi. Son sözləri isə belə oldu: “Silahları buraxın! Bunu hər kəsə söyləyin... hər kəsə...”

Yeddi gün sonra Avstriya-Macaristan vəliəhdi Frans Ferdinand qadını ilə birlikdə Sarayevoda öldürüldü və bu, Birinci Dünya müharibəsinin başlanmasına bir bəhanə oldu.

Neft: müharibənin arteriyalarında döyünən qan, yoxsa sülhün və Nobel mükafatının nəbzi?!

Nobelin təsis etdiyi mükafatla bağlı olan **doqquzuncu** – **sonuncu** paradoksu bəşər dünyası üçün hələ də sirli qaldığından və “Piqmalion effekti”nə çevrilə bilmədiyindən, daha ciddi və ətraflı yanaşma tələb edir. Odur ki, kitabda əsas məqsədimiz Nobelin sülh arzusunun bu gün də bir həsrət olaraq qalmasının və reallaşa bilməməsinin, yaxud dünyada sülh və əmin-amanlıq naminə göstərilən fəaliyyətlərin öz layiqli qiymətini ala bilməməsinin və nəticədə sülhün Nobel mükafatına nisgil qalmasının əsas səbəblərini göstərmək cəhdidir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, 1888-ci ildə Alfredin qardaşı Lüdviq dünyasını dəyişəndə fransız qəzetində qardaşının nekroloqu əvəzinə onun adı getmişdi. Bu nekroloqda “mərhum” Alfredi insanların bir-birini öldürməsinə səbəb ola biləcək dinamiti kəşf etməklə varlanan bir ölüm taciri kimi qələmə vermişdilər. Bu xəbərlərdə onun adı “qanlı milyonçu”, “partlayıcı ölüm alverçisi”, “dinamit kralı” kimi dəhşətli epitetlərlə xatırlanırdı.

Deyilənlərə görə, öz əməyinə bu cür qiymət verilməsindən təəccüblənən Nobel var-dövlətindən bəşəriyyətin inkişafına daha böyük töhfələr verən insanları mükafatlandırmaq üçün istifadə etməyi qərara almışdır. O, bəşər tarixinə milyonların ölümünə bais olmuş cani kimi düşmək istəmirdi.

Alfredin düşüncələrinə görə, bəşəriyyətə elə bir güclü silah vermək lazımdır ki, müharibə edən tərəflər sonda qalib tərəfin heç bir mənafe əldə edə bilməyəcəklərini anlasınlar. 1891-ci ildə öz vəsaiti hesabına təşkil etdiyi I Ümumdünya Sülh Konqresində dünyanın 17 ölkəsindən gəlmiş nümayəndələr qarşısında etdiyi çıxışda bu düşüncələrini verdiyi bəyanatla hamıya çatdırdı: “Orduların bir-birini saniyələr ərzində məhv etmək imkanı yarandığı gün bütün inkişaf etmiş millətlər müharibədən imtina edəcək və öz ordularını buraxacaqlar”⁴⁸.

Onu da deyim ki, Alfred Nobelın dinamiti kəşf etməsi səbəbinin dünyaya sülh gətirmək niyyəti ilə bağlı olduğunu bildirməsi o qədər də inandırıcı görünmür. Sual oluna bilər: uzun illərdən bəri ictimai şüurda bununla bağlı kök atmış ənənəvi düşüncəni dəyişmək üçün tutarlı arqumentləriniz varmı? Bu suala subyektiv mülahizələrimlə deyil, Nobelın şəxsi həyatından nümunələr və fikirlərindən sitatlar gətirməklə cavab verməyə çalışacağam.

Bir qədər də yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Nobellər ailəsinin evinin yanmasından sonra onları düşdüyü iflasdan kəşf etdikləri sualtı minalar çıxarmışdı. Məhz dəniz döyüşlərində istifadə olunması nəzərdə tutulan sualtı minalar Nobellər ailəsinin sərvətinin başlanğıcı olmuşdur.

⁴⁸ Sven Tägil. Alfred Nobel's Thoughts about War and Peace www.Nobelprize.org/alfred_nobel/.../tagil/

Görəsən, Nobellər ailəsi sualtı minaları kəşf edəndə onun dünyaya sülh gətirəcəyini düşünürdülər? Bəlkə, minaların sülh gətirmədiyini görən Nobellər Rusiyada silah zavodu inşa etməklə özlərinin “sülh ideal”ına qovuşmağa çalışırdılar?! Bəlkə, Robert Nobel də Lənkərana tüfəngin qundağı üçün qoz ağacı axtarmağa deyil, yeni “sülh”adlı subtropik meyvə sortu yetişdirməyə gəlmişdi?!

Alfred Nobel deyirdi: “Əgər söhbət hər hansı aktyor və yaxud həyatı döyüşlərlə və qəhrəmanlıqlarla bağlı olan qatildən getməsə, heç kəs insan haqqında oxumayacaq”.⁴⁹

Nobelin sülh arzusu bir həsrət olaraq qalsa da, onun kəşf etdiyi dinamit insanların qətlinə səbəb ola bildiyi üçün insanlar həqiqətən də bu partlayıcı maddə və onun ixtiraçısı haqqında bu gün də oxumaqda maraqlıdırlar. Nobel dinamiti kəşf etməyinin əsl səbəbini (varlanmaq və tarixə düşmək—red.) pərdələməklə (hələ ki, bu pərdə yırtılmayıb—red.), həm də məşhur bir aktyor olduğunu da sübut etdi. (Nobellə bağlı beşinci paradoksu bir də yadınıza salıram: “Məgər bu, həyatın ironiyası deyilmi? Məni varlı insana çevirən nitroqliserin belə, səhhətimi düzəldə bilmədi...”)

Elə fikirləşməyin ki, mən Nobelin əsl niyyətini başa düşən yeganə şəxs olduğumu bəyan etmək iddiasındayam. Əksinə, özünün hisslər xaosunda nizam yarada biləcək məntiqi təfəkkürə sahib olan istənilən insanın belə bir qə-

⁴⁹ Орландо де Руддер. Альфред Нобель. Ростов на-Дону:Феникс 1997, стр.11 326 с.

naətə gələ biləcəyini zənn edirəm. Bu məsələnin bu günə qədər açıq qalmasının tək bir səbəbi olduğunu düşünürəm: hazırda oxuduğunuz kitabın heç də məşhur olmayan müəllifindən fərqli olaraq, böyük zəka sahibləri fiziki Nobelin sirrini açmaqla özlərinin maddi Nobelə (mükafatı nəzərdə tuturam–red.) gedən yollarını bir dəfəlik bağlamaq istəmədilər.

Elə fikirləşməyin ki, mən bu dediklərimlə Nobelin təsis etdiyi mükafatın əhəmiyyətinə kölgə salmaq istəyirəm. Heç kölgə salmağa da nəinki mənim, heç bir bəşər övladının gücü və zəkası yetməz, əksinə Nobel mükafatına həqiqi layiq olanların adlarını çəkməli olsam, onların kölgəsi bizi zülmətə qərq edər. Əlbəttə ki, biz onların kölgəsinin zülmətinə deyil, parlaq zəkalarının nuruna qərq olmaq istərdik.

Sadəcə, hesab edirəm ki, Nobel öz mükafat fondunu insanların onun kəşfini səhv başa düşmələrinə (Nobel özü də bilirdi ki, insanların deyil, onun özünün dinamitin bəşəriyyətə sülh gətirəcəyi ilə bağlı düşüncələri yanlışdır–red.) cavab olaraq deyil, özünün günahını sığortalamaq üçün yaratmışdır. Hələ nekroloqdan əvvəl də insanların arzuolunmaz şəxs elan etdiyi Nobel özünün böyük günahını yalnız böyük bədəl hesabına ödəyər bilirdi.

Nobelin “məntiqi” ilə düşünsək, onda gərək Robert Oppenqeymerə “atomun atası” deyil, “sülhün atası” deyər xitab ediləydi. Nobeldən fərqli olaraq onun xələfləri – Albert Eynşteyn və Oppenqeymer heç vaxt atom bombasını bəşər

riyyəətə sülh gətirmək üçün ixtira etmək istədiklərini bildirməmişdilər.

Atom bombası əldə edildiyi ilk dövrdə ondan faşist Almaniyasına qarşı istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdu, ancaq bombanın sınağı keçirilən zaman, artıq Almaniya təslim olmuşdu və buna ehtiyac qalmamışdı. Bunu nəzərə alaraq, bombanın hazırlanmasında iştirak edən alimlər prezident Ruzveltə məktub yazaraq, bu dəhşətli silahdan istifadə edilməməsini xahiş etmişdilər. Məktubda yazılırdı: "...Biz bu bombadan ilk istifadə edən ölkə olmamalıyıq". Həm Albert Eynşteyn, həm də tanınmış fizik Edvard Teller bu silahdan istifadə edilməsi əleyhinə açıq şəkildə səslərini qaldırmışdılar. Ancaq onların səsinə eşidən olmadı, çünki ABŞ faşist Almaniyasının məğlub olmasından sonra bu silahla öz əzəli düşməni olan SSRİ-ni qorxutmaq və onu daim təzyiq altında saxlamaq niyyətində idi. Bu silah Amerikanı dünya ağası edə bilərdi. Ona görə də ABŞ bu silahdan istifadə etmək məsələsində qətiyyətli idi.

1945-ci ilin iyulunda ABŞ atom bombasını sınaqdan çıxardıqdan sonra Yaponiyanın Xirosima (avqustun 6-da) və Naqasaki (avqustun 9-da) şəhərlərinə partlayış gücü 20 min ton trotil partlayışına ekvivalent olan 2 bomba atdı. Xirosimada 200 minə yaxın insan həlak oldu və itkin düşdü, sonralar isə şüa xəstəliyindən və yaralanmadan daha yüz minlərlə insan dünyasını dəyişdi.⁵⁰

⁵⁰ Bodden, Valerie The Bombing of Hiroshima & Nagasaki. Mankato, Minnesota: The Creative Company, 2007. p.56

M.Lourens özünün “İnsan və atom” kitabında yazırdı ki, atom–nüvə silahları bu gün sülhün keşiyində dayanan əsas amildir. Lakin ABŞ atom silahına yiyələnməklə öz iradəsini istədiyi ölkəyə qəbul etdirə bilmədi. ABŞ-ın bütün səylərinə baxmayaraq 1945-1949-cu illərdə SSRİ-nin nüfuzu xeyli yüksəldi və o, dünyanın təxminən yarısı üzərində öz nəzarətini həyata keçirməyə başladı. ABŞ öz nüvə üstünlüklərindən istifadə edərək Koreya və Vyetnamdakı müharibələrdə də üstünlük qazana bilmədi. Əfqanıstanda müharibə aparan SSRİ sanki nüvə silahına malik olduğunu unutmuşdu. Fransanın nüvə silahı ola-ola Əlcəzairdən qovuldu. Argentina İngiltərəyə qarşı müharibəyə başlayanda ingilislərin atom silahına malik olmalarını belə yada salmadılar. Və yaxud, əksinə, ABŞ 2003-cü ildə İraqa qarşı müharibəyə başlamasını İraqda kütləvi qırğın silahı axtarmaq, Səddam Hüseyn rejimini devirərək demokratiyaya nail olmaq istəyi ilə izah etsə də, bütün dünya bunun uydurma bir yalan olduğunu gördü.

A.Eynşteyn yazırdı ki, bəşəriyyətin atom silahına malik olması insanın təfəkkür qabiliyyətindən başqa dünyada hər şeyi dəyişdirmişdir.

Bu yerdə Nobelin yuxarıda qeyd etdiyim bir ifadəsini yenidən təkrar etmək yerinə düşərdi: “Həyat paradokslardan ibarətdir. Nitroqliserindən qorxmaq lazım deyil, sadəcə, onunla düzgün davranmaq lazımdır”.

Bəli, atomun böyük daxili enerjisini tədricən işlətməklə (atom elektrik stansiyası) faydalı enerjiyə də çevirmək

olar, bu enerjinin “qısa qapanmasından” yaranan güclə, yəni atom bombası ilə dünyanı dağıtmaq da olar.

Əbu Turxan demişkən, elm çıraqını yandıran kimi, ağ qoçla yanaşı, qara qoç da nazil olur. Zümrüd quşunun dediyi kimi, gərək çalışıb ağ qoça minəsən. Çünki ağ qoç işıqlı dünyaya aparır – atom elektrik stansiyası neçə-neçə evə işıq gətirdiyi kimi; qara qoç isə qaranlıq dünyaya aparır – atom bombası Xirosima əhalisini əbədi zülmətə qər qəttdiyi kimi. Lakin Zümrüd quşu unutmuşdu desin ki, ağ qoça minmək hələ azdır. Çalış bürdümə, azca bürdəsən ağ qoç səni yenə də qara qoğun üstünə atacaq – Çernobıldakı məsuliyyətsizliklərin nəticəsi kimi.⁵¹

Dinamitdən də hərbi məqsədlə istifadə edərək aləmləri yandırır-yaxmaq da olar, dinc məqsədlə (körpülərin, tunellərin, yolların və s. çəkilişində) inşaat işlərində istifadə edərək ətraf aləmi abadlaşdırmaq da olar. Bakı neft yataqlarında qazma əməliyyatları məhz dinamitin köməyi ilə həyata keçirilirdi. Elə buradaca ağıma bir paradoks gəldi: bəşəriyyətə sülhü Nobelin ixtira etdiyi dinamit deyil, bu dinamitin, istehsalını sürətləndirdiyi neft gətirə bilər.

Zənnimcə, bu paradoksa dünyanın başqa yerlərinə nisbətən Azərbaycanda daha çox inanan tapılacaq. Görəsən, mənim bu fikrim gerçəkliyin ümumi mənzərəsindən xeyli uzaq düşmüş subyektiv mülahizələrə və millətçi baxışlara

⁵¹ Xəlilov S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2005, s.74

söykənir, yoxsa gerçəkliyin özündən irəli gələn real nəticələrə əsaslanır?

Əlbəttə ki, dinamit və atom kimi, neftlə də bəşəriyyəti işığa və hərarətə də qorq etmək olar, hərbi məqsədlə istifadə edərək (neftdən ilk dəfə hərbi məqsədlə istifadə edən çinlilər olmuşdur, onlar düşmənin üzərinə yanan neftlə dolu küpələr atırdılar – red.) qaranlıq zülmətə də çevirmək olar. Lakin nədənsə, neftlə bağlı neqativ düşüncələr pozitivlərə nisbətə üstünlük təşkil edir:

-Neft insanlığın mükafatlandırıldığı bəlkə də yeganə lənətlənmiş sərvətdir (M.Urovski)⁵²;

-Neft fantanı arxasınca bədbəxtlik və faciə sunamisi gətirir (Ralf Neyder)⁵³;

-Neft – şeytanın murdarıdır. (M.Madzantini)⁵⁴;

-Neft – müharibənin arteriyalarında döyünən qandır (Yulian Semyonov)⁵⁵;

-Musa biz səhrada 40 il dolandırdı ki, Yaxın Şərqdə yeganə neft olmayan yerə gətirib çıxarsın”.⁵⁶ (İsrailin baş naziri Qolda Meir)

⁵² Civic learning in teacher education. International Perspectives on education for democracy in the preparation of teachers. Edited by Gregory H.E., John P.J., Robert S.L. USA: Indiana University, 2004,p.56

⁵³ Нефть. Люди, которые изменили мир. Кол. Авт. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015,стр.72

⁵⁴22 великих цитаты о нефти. forbes. ru www. Forbes. ru/forbeslife-opinion/..

⁵⁵ Вильфрид Фурманн. Альфред Нобель – возникновения нобелевской премии и роль бакинской нефти www.mediaforum.az/

⁵⁶22 великих цитаты о нефти|Forbes.ru www.forbes.ru/forbeslife-opinion/..

Əlbəttə ki, neftlə bağlı bu cür neqativ düşüncələr gerçəkliyin acı həqiqətlərindən irəli gəlir. Dünya həmişə neftin, özünün əsas məmləkətini – Yaxın və Orta Şərqi öz rənginə bürüməsinin şahidi olubdur. Dünya həmişə böyük dövlətlərin neftdən öz işğalçı və hegemon niyyətlərini gerçəkləşdirmək üçün istifadə etməsinin şahidi olubdur.

Yəni konkret desək, nefti sevənlər müxtəlif olur; kimi istisinə, kimi məstedici qoxusuna, kimi yanacağına görə; kimi öz canına şəfa gətirmək üçün, kimi başqalarının canına qıymaq üçün.

Bəli, dünyanın bəzi dövlətlərindən və xalqlarından fərqli olaraq Azərbaycanda neftdən həmişə sülh, əmin-amanlıq, xeyriyyə, əhalinin rifahı, tibbi məqsədlər (Naftalan nefti–red.), elmin və təhsilin inkişafı üçün istifadə edilib.

Müəyyən zaman kəsiyində Azərbaycanın “qara qızı”na nəinki bu millətin, bütövlükdə dünyanın ağ günlərinin tarixini yazmaq nəsisb olmuşdur. Məhz Azərbaycan nefti hesabına milyonçuya çevrilən Hacı Zeynalabdin Tağıyev tarixə nəinki öz xalqının, bütövlükdə Yaxın Şərqi ilk məsenatı⁵⁷ kimi düşmüşdür. H.Z. Tağıyevin böyük siyasi coğ-

⁵⁷ Mesenat” sözü qədim Roma imperatoru Oktavian Avqustun hakimiyyəti dövründə (b.e.ə.74-64-cü illər) imperatorun etimad və dəstəyindən yararlanaraq dövlətin maliyyə imkanlarının əhəmiyyətli hissəsini yaradıcılıq sənayesinə (mədəniyyətə və incəsənət aləminə) yönəlmiş Qay Tsilini Mesenatın adı ilə bağlıdır.

rafiyanı əhatə edən xeyriyyəçilik və maarifçilik fəaliyyəti onu öz dövrünün ən məşhur filantroplarından birinə çevirmişdi. H.Z. Tağıyev Bakıda ilk teatr binasını və müsəlman qızları üçün ilk tədris məktəbini inşa etdirmişdi. O, İranda, Türkiyədə, Hindistanda, Misirdə və başqa müsəlman ölkələrində məktəblərin tikintisinə və xeyriyyə cəmiyyətlərinə böyük məbləğdə vəsait ayırmış, Moskva, Peterburq, Odessa, Vladıqafqaz, Tiflis, Kutaisi, Xarkov, Mahaçqala, Həştərxan şəhərlərində, eləcə də Krımın, Sibirin, Volqaboyu ərazilərin müxtəlif şəhərlərində türk dilində məktəblərin açılmasına böyük həcmdə sərmayə qoymuşdur. Tağıyev Peterburqda gözəl bir məscid, Petrovsk-Portda tikiş fabriki, Dərbənddə qızlar üçün təhsil müəssisəsi inşa etdirmişdir. Misir məktəblərində Tağıyevin müsəlman dünyasının görkəmli xeyriyyəçisi kimi tanınmasına həsr edilən dərslər keçirilirdi.

XIX əsrin 90-cı illərində Hindistandan vətəninə gedən Con Daltner adlı bir ingilis zadəganı Hacınin qonağı olarkən onun mesenatlıq, xeyriyyəçilik və maarifçilik fəaliyyətinə o qədər heyran olmuşdu ki, ölkəsinə qayıtdıqdan sonra İngiltərənin Edinburq şəhərində öz vəsaiti hesabına xeyirxah Hacınin abidəsini ucaltdırmışdı.

Böyük mesenat ali təhsil almaq arzusunda olan və ona müraciət edən hər kəsə yardım əlini uzatmışdır. Onun vəsaiti hesabına yüzlərlə gənc İngiltərə, Almaniya, Fransa və Rusiyada təhsil almışdır. Tiflisdə mehmanxanadan Hacıya teleqram vuraraq Beyrutdakı Amerika Məktəbində təhsil almaq arzusunda olduğunu, bu məqsədlə ona yol xərci və təh-

sil haqqı ilə yardımçı olmağı xahiş edən təbrizli Seyid Həsən Tağızadəyə böyük maarifpərvər dərhal pul göndərmişdir.

Bütün dünyada məşhur olan Nobel mükafatı fondunun təməli məhz Bakıda qoyulmuşdur. 1879-cu ildə “Nobel qardaşları” şirkəti təsis edilərkən Alfred Nobelin adına cəmi 115 min rubl məbləğində səhm alınmışdı. Şirkətin əsas kapitalının (3 milyon rubl) cəmi 3.8 faizinə bərabər olan bu rəmzi “səhm paketi”nin dəyəri 17 il ərzində artaraq 3 milyon 740 min İsveç kronuna çatmışdı⁵⁸. Fondun təsis edildiyi vaxtda mərhum Alfred Nobelin bütün əmlakının dəyərinin 31 milyon İsveç kronuna bərabər olduğunu nəzərə alsaq, asanlıqla yəqin etmək olar ki, bu böyük məbləğin 12 faizdən çoxu təkcə firmanın “maliyyə dahiləri” sayəsində deyil, ilk növbədə Bakı fəhlələrinin əməyi ilə qazanılmışdır. Buna görə də isveçli tarixçi və maliyyəçi, Nobellərin ailə arxivinə giriş imkanı olmuş E.Bergenqren öz kitabında məxsusi olaraq qeyd edir ki, məhz “Nobel qardaşları” şirkəti rəhbərliyinin Alfred Nobelin vəsaitlərinin Rusiya şirkətindən mükafat fonduna verilməsi haqqında qərarı “ümumiyyətlə Nobel mükafatlarının yaranmasında həlledici amil olmuşdur”⁵⁹.

İkinci Dünya müharibəsi illərində Sovet İttifaqında çıxarılan neftin 75 faizini verən Azərbaycan cəbhəni yana-

⁵⁸Гумбатова Т. Бакинские страницы жизни семьи Нобель. www.proza.ru

⁵⁹ Süleyman Əliyarlı. Nobel mükafatı Fondu Bakıda yaranmışdır. Bakı, 2012 strategiya.az/old/

caqla təmin edərək alman faşizmi üzərində qələbədə böyük rol oynamaqla, nəinki öz ölkəsində, bütövlükdə bütün dünyada sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olmasına öz töhfəsini vermiş oldu.

Ulu öndər Heydər Əliyev özünün parlaq zəkası, dəmir iradəsi və tükənməz qətiyyəti sayəsində ölkəsinin ən zəngin karbohidrogen ehtiyatını – nefti strateji xammaldan dünyada gedən integrasiya proseslərinin, sülh və milli təhlükəsizlik konsepsiyasının faktoruna çevirməyi və bununla da neftlə bağlı yuxarıda səslənən neqativ fikirləri alt-üst etməyi bacardı. Tarixən ayrı-ayrı dövlətlər, eləcə də bütövlükdə bəşəriyyətə bir çox müsibətlər yaşatmış “qara qızıl” məhz Ulu Öndərin düşünülmüş siyasəti sayəsində Azərbaycanı regionda və Avropada sülhün dayaqına çevirdi. Məhz 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıdakı “Gülüstən” sarayında imzalanan və “Üç dəniz əfsanəsi”ni reallaşdıran “Əsrin müqaviləsi” ilə Azərbaycan özünün dinamik və davamlı inkişafına aparan sülh yolunda ilk önəmli addımını atmış oldu.

“Səfillər” əsərində Napoleonun sonuncu döyüşündən əvvəlki gecəni xatırlayarkən V.Hüqo yazırdı ki, səhər döyüş keçiriləcək əraziyə əgər həmin gecə yağış yağmasaydı, Avropanın taleyi indi tamamilə başqa cür olardı. Bu bir həqiqətdir ki, “Əsrin müqaviləsi” reallaşmasaydı, Azərbaycanın taleyi indi tamamilə fərqli şəkildə olardı.

Ulu Öndərin neftdən gələn gəlirlərin elmin və təhsilin inkişafına yönəldilməsi zərurəti ilə bağlı söylədiyi “Gələcək bilikli, elmlə, istedadlı insanların çiyinləri üzərində qurulur”

kimi proqram xarakterli fikri isə sonradan onun layiqli davamçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən “Biz neft gəlirlərinin insan kapitalına çevrilməsini təmin etməliyik”⁶⁰ müddəası ilə daha da zənginləşdirildi. Prezident İlham Əliyev diqqəti dönə-dönə bu məsələyə yönəldərək deyirdi: “Qabaqcıl ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq, görərik ki, onların tərəqqisini elm müəyyən etmişdir. Nə təbii sərvətlər, nə də ki, coğrafi vəziyyət deyil, məhz intellektual kapital, məhz elmin və təhsilin səviyyəsi hər bir ölkəni lider ölkəyə çevirir... Bizim ən böyük resursumuz insanlarımızın biliyidir, savadıdır”⁶¹.

Onu da qeyd edək ki, “insan kapitalı” anlayışı “intellektual kapitala” nisbətən daha geniş məzmunla malikdir. Səlahəddin Xəlilov bu anlayışı qısaca olaraq bu cür ifadə edir: insan kapitalı = fiziki sağlamlıq + intellektual inkişaf + milli-mənəvi ruh⁶². Yəni cəmiyyətin yetkinliyi üçün təkə təfəkkür səviyyəsinin yüksək olması kifayət etmir. Bunun üçün insanların mənəvi kamilliyi və əxlaqi saflığı da zəruri şərtidir. Sonuncu isə yalnız sağlam bədən və sağlam ruhun mövcudluğu şəraitində mümkündür. Platon deyirdi: “Mən belə hesab etmirəm ki, insanın bədəni qaydasında olduqda o öz-özünə kö-

⁶⁰ www.prezident.az

⁶¹ Prezident İlham Əliyevin Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş mərasimdəki çıxışı. “Azərbaycan” qəzeti, 03 noyabr 2009-cu il

⁶² Xəlilov S. Azərbaycanı lider ölkələr sırasına çıxarmaq əzmi. “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 26 aprel 2012-ci il

nül xoşluğu yaradır; mənə, əksinə, könül xoşluğu bədənin daha yaxşı vəziyyəti üçün şərtidir”⁶³.

Odur ki, cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə başlamış Milli Olimpiya Komitəsi tərəfindən bütün bölgələrdə yeni idman komplekslərinin tikilməsi işi hazırda Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə bütün bölgələrdə yeni məktəb binalarının tikilməsi, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub-saxlanması və inkişaf etdirilməsi işi ilə davam etdirilir ki, bu da “sağlam bədən” üçün görülən işlərin “sağlam ruh” üçün görülən işlərlə tamamlanması deməkdir.

Gənclərin hərtərəfli inkişafına diqqətlə yanaşan Heydər Əliyev Fondu uşaq və yeniyetmələrdə idmana marağın artırılması, onların sağlam ruhda tərbiyə edilməsi istiqamətində müxtəlif layihələr həyata keçirir. Fondun təşəbbüsü ilə inşa olunan orta məktəb və məktəbəqədər müəssisələrdə idman zalları, futbol meydançaları, yeni salınan parklarda mini stadionlar, idman qurğuları ilə təchiz olunmuş sahələr yaradılır, idmana dair bir sıra əyani vəsaitlər və nəşrlər paylanılır.

2012-ci ildə Heydər Əliyev Fondu Hindistanın Qoa ştatında Pilar futbol meydançasının əsaslı təmiri üçün maliyyə yardımını ayırmışdır⁶⁴.

Mehriban xanım Əliyevanın Milli Gimnastika Federasiyasının prezidenti kimi bu yöndəki fəaliyyəti də gənc nəs-

⁶³Платон. Аристотель. Пайдея: Восхождение к доблести. М., 2003, с.157.

⁶⁴ az.wikipedia.org. Heydər Əliyev Fondu

lin fiziki-mənəvi sağlamlığının təmin olunmasına xidmət edir. Qısa müddət ərzində Azərbaycanın bu idman növünün inkişafı istiqamətində atdığı əhəmiyyətli addımlar, Bakıda bədii gimnastika üzrə qitə və beynəlxalq miqyaslı çempionatların keçirilməsi Mehriban xanımın həmin sahədə də yaxşı təşkilatçı və qayğıkeş rəhbər olmasının əyani göstəricisidir.

2011-ci il oktyabrın 26-da UNESCO-nun Parisdəki mənzil-qərargahında təşkilatın Baş Konfransının 36-cı sessiyasında Mehriban xanım Əliyeva öz çıxışında demişdir: “Hazırda biz olduqca mürəkkəb dünyada yaşayırıq. Bir tərəfdən, o, yeni texnologiyaların tətbiqi və müasir elmin sürətli inkişafı ilə xarakterizə olunur. Əgər əvvəllər təbii resurslar zənginliyin yeganə mənbəyi sayılırdısa, indi insanların özü müasir ideya və texnologiyaların təşəbbüskarı kimi yeni mənbə rolunu oynayır. Lakin təbii sərvətlərdən fərqli olaraq, insan təfəkkürü hədudsuzdur. “İnsan kapitalı” termini artıq metafora⁶⁵ deyildir. Təfəkkür və zənginlik bir məfhum kimi götürülə bilər”⁶⁶.

⁶⁵ Metafora (yun. - köçürmə deməkdir) bir əşya, varlıq və hadisəyə məxsus əlamətin başqa bir əşya, varlıq və ya hadisə üzərinə köçürülməsi yolu ilə yaranır. Metaforanı təşbehlə (bənzətmə ilə) qarışdırmaq olmaz. Təşbehdən fərqli olaraq metaforada qarışdırılan tərəflərdən biri iştirak etmir. Məsələn, “insan kapitalı” ifadəsində söhbət bizi əhatə edən cəmsiz aləmin əsas sərvətlərindən olan neftin əlamətlərinin insana-canlıya köçürülməsindən gedir. Göründüyü kimi, burada qarışdırılan tərəflərdən biri -“neft” termini ifadədə istifadə edilmir.

⁶⁶ “Azərbaycan” qəzeti, 27 oktyabr 2011-ci il. s. 3.

Doğrudan da, sonsuzluq, tükənməzlik təbii sərvətlərə deyil, insanın təfəkkürünə xasdır. İnsan cismən məhdud olsa da, onun sonsuz – rəqəmlərə sığmayan təfəkkürü sonlu dünyanı ehtiva etmək qüdrətindədir. Bizim bu sonlu dünyamız nə qədər böyük olsa da, sonsuzluq müqabilində bir heçdir.

Deməli, dinamitdən, atomdan, neftdən rəşional istifadə etməklə bəşəriyyəti inkişafa aparmaq mümkün olduğu kimi, Nobel Sülh Mükafatının ədalətli və obyektiv seçim əsasında verilməsini təmin etməklə elmin və ədəbiyyatın daha böyük miqyaslı inkişafına və bəlkə də Nobelin sülh arzusunun belə gerçəkləşməsinə nail olmaq olar.

Nobelin vəsiyyəti və ya həyatda gerçəkləşməyən sülh istəyinə mükafatla nail olmaq arzusu

Bu fəslə yazmağa başlayarkən içimdə belə bir sual baş qaldırdı: görəsən, Nobel Sülh Mükafatının verilməsində obyektivliyi təmin etmək üçün yeni meyrlər müəyyənləşdirməyə ehtiyac varmı?

Zənnimcə, yox. Elə mükafatın təsisçisinin arzusuna və müəyyən etdiyi meyarlara əməl etmək kifayətdir ki, Nobelin sülh həsrətinə, sülhün Nobel nisgilinə son qoyulsun.

Yəqin ki, Nobelin təsis etdiyi mükafatın verilməsi şərtlərinə qısaca da olsa nəzər yetirsək, pis olmazdı. Nobelin vəsiyyətnaməsində deyilir: “Mən, Alfred Bernhald Nobel diqqətlə düşünüb-daşındıqdan sonra, ölənədək qazanacağım əmlakıma dair vəsiyyətimi bu cür bəyan edirəm: “Məndən qalmış bütün daşınan və daşınmayan əmlakım qəyyumlarım tərəfindən qiymətli kağızlara çevrilərək etibarlı banka qoyulmalıdır. Bu vəsaitlər fonda məxsus olmalı və hər il onlardan gələn gəlirlər əvvəlki illərdə elmin, ədəbiyyatın və sülhün inkişafına töhfə vermiş, fəaliyyətləri bəşəriyyətə daha çox xeyir gətirmiş şəxslərə pul mükafatları şəklində təqdim olunmalıdır”.⁶⁷

Mükafat fondu aşağıdakı şəkildə paylanan beş bərabər hissəyə bölünməlidir: bir hissəsi – fizika sahəsindəki ən mühüm kəşf və ya ixtiraya görə, bir hissəsi – kimya sahəsindəki ən mühüm ixtiraya görə, bir hissəsi – fiziologiya və ya tibb

⁶⁷ Завещание Альфреда Нобеля. potential. org. ru/Home/ Alfred Nobel

sahəsində ən mühüm ixtiraya görə, bir hissəsi – idealist istiqamətli görkəmli əsərə görə, bir hissəsi – millətlər arasında dostluğu möhkəmlətmək, silahlı qüvvələrin qarşıdurmasını aradan qaldırmaq yaxud zəiflətmək, habelə sülhsevər qüvvələrin konqreslərini təşkil etmək , ya da bunların keçirilməsinə yardım göstərmək işinə ən böyük töhfə vermiş şəxsə.

Fizika və kimya sahəsində mükafatlar İsveç Kral Elmlər Akademiyası, fiziologiya və təbabət sahəsində mükafatlar Stokholmdakı Karolin İnstitutu, ədəbiyyat sahəsində mükafatlar Stokholmdakı İsveç Akademiyası, nəhayət, sülh mükafatı Norvec Stortinginin seçdiyi beş üzvdən ibarət komitə tərəfindən verilməlidir. Qəti surətdə istədiyim budur ki, mükafatçıları seçərkən onların milliyyətinə və yaşadıkları ölkəyə əhəmiyyət verilməsin, mükafat ən layiqli olanlara verilsin.

Bu, son və qəti vəsiyyətdir, qanuni qüvvəyə malikdir və bütün əvvəlki vəsiyyətlərimi, əgər mən öləndən sonra üzə çıxarsa, ləğv edir. Nəhayət, vəsiyyət edirəm ki, mən öləndən sonra damarlarım təcrübəli həkim tərəfindən yarılsın və ölüm faktı təsdiqləndikdən sonra meyidim krematoriyada yandırılınsın”⁶⁸.

Nobel Fondu və Nobel mükafatı 10 dekabr 1896-cı ildə təsis olunmasına baxmayaraq, yalnız 29 iyun 1900-cü ildə İsveç kralının razılığından sonra rəsmi status almışdır. Nobelin vəsiyyətində adları qeyd olunan təşkilatlar yalnız

⁶⁸ Завещание Альфреда Нобеля. potential. org. ru /Home/ Alfred Nobel

uzunmüddətli müzakirələrdən sonra laureatların seçilməsi məsələsinin məsuliyyətini öz üzərinə götürməyə razılıq vermişlər. Bu təşkilatların müxtəlif üzvləri vəsiyyətnamədə qeyd olunan şərtlərin qeyri-müəyyən olduğuna istinad edərək, onun həyata keçirilməsinin çətin olacağını bəyan etmişlər. Bütün bunlara baxmayaraq, 1900-cü ildə Nobel Fondu artıq yarandı. Onun statusu və fəaliyyəti vəsiyyətnamədə göstərilən şərtlərə uyğun olaraq təşkil olunmuş xüsusi komitə tərəfindən müəyyənləşdirildi.

1905-ci ildə İsveç və Norveç arasında siyasi həmrəyliyə nail olunduqdan sonra Norveç Nobel komitəsi təşkil olundu. Elə həmin ildə də Komitə Nobel mükafatının verilməsini təyin edən təşkilatlar üçün xüsusi qaydalar müəyyənləşdirdi. (bu qaydalar hazırda da qüvvədədir–red.)

Heç kəs Nobel mükafatına özünün namizədliyini irəli sürə bilməz. Əgər belə hal baş verərsə, həmin şəxs Nobel mükafatı uğrunda mübarizədə iştirakdan məhrum edilir. Öz sahəsində namizədləri əvvəlki illərdə bu mükafatın laureatı olanlar, mükafatın verilməsinə məsul olan təşkilatlar irəli sürə bilirlər. Akademiyaların prezidentləri, elmi və ədəbi cəmiyyətlər, bəzi beynəlxalq parlament təşkilatları, böyük universitetlərdə çalışan alimlər və hətta hökumət üzvləri də öz namizədini təklif etmək hüququna malikdirlər. Yəni Nobel mükafatına namizədləri ancaq məşhur insanlar və böyük təşkilatlar irəli sürə bilirlər. Başlıca məsələlərdən biri də namizədin həmin təşkilatlarla və insanlarla heç bir bağlılığının ol-

mamasıdır. Digər vacib məsələ isə namizədlərin adlarının açıqlanmamasıdır.

Nobel mükafatının digər sahələrindən fərqli olaraq, sülh sahəsində namizəd irəli sürmək üçün Nobel Komitəsinə sorğu tələb olunmur.

Namizədlərin irəli sürülməsi fevralın 1-nə qədər başa çatır. Həmin gündən də Nobel komitələri işə başlayır: sentyabrada komitə üzvləri və məsləhətçilər namizədin işlərini qiymətləndirirlər. Bir qayda olaraq, 2000 məktub-anket mümkün nominantlara və ekspertlərə – planetin aparıcı alim və ya ədəbiyyatçılarına, müvafiq təşkilatlara paylanılır. Demək lazımdır ki, onların cavabları və Nobel komitələrinin iclasları sırf gizli saxlanılır. Çoxillik statistika təsdiq edir ki, adətən respondentlərin cəmi 15%-i onlara göndərilən məktublara və sorğulara cavab verir. Onların rəyi əsasında yüzlərlə namizəddən təxminən 25-i yekun müzakirələr üçün seçilir.⁶⁹

Bu müddətdə komitə üzvləri bir neçə dəfə yığılıb müzakirələr aparır, kənardan dəvət almış ekspertlərin hər bir namizədin bəşəriyyətin inkişafı naminə gördüyü işlərin dəyərlərini və orijinallığını təyin etmək üçün söylədikləri fikirlərə qulaq asırlar. İlkin qiymətləndirmə başa çatdıqdan sonra, komitə gizli saxladığı hesabatını və rəyini yekun qərar qəbul etmək üçün yuxarı instansiyaya ötürür. Qiymətləndirmənin ilkin mərhələsində hər il minlərlə mütəxəssis iştirak edir.

⁶⁹ Андрей Ваганов. О Нобелевской премии можно забыть. www.ng.ru/science

Oktyabr ayında müxtəlif assambleyalarda son seçki işləri aparılır. Laureatlar yekun mərhələdə təsdiq olunduqdan sonra, onların adları Stokholmda dünyanın əsas informasiya agentliklərinin iştirak etdiyi mətbuat konfransında açıqlanır. Hər bir laureatın təltif olunmasının səbəbləri də qısaca aydınlaşdırılır.

Daha sonra Nobel Fondu laureatları və onların ailələrini 10 dekabrda Stokholm və Osloya dəvət edir. Stokholmda təqdim etmə mərasimi 1200 nəfərin iştirak etdiyi konsert zalında keçirilir. Fizika, kimya, fiziologiya və tibb, ədəbiyyat və iqtisadiyyat sahəsində mükafatlar laureatın gördüyü işlərin qısa xülasəsi verildikdən sonra İsveç kralı tərəfindən verilir. Mərasim Nobel Fondu tərəfindən təşkil olunmuş ziyafətlə başa çatır. Sülh mükafatının təqdimat mərasimi isə Osloda, universitet zalında İsveç Kralı və onun ailə üzvlərinin iştirakı ilə keçirilir. Mükafatı Norveç Nobel komitəsinin sədri təqdim edir. Stokholm və Osloda təqdimat mərasimində laureatlar özlərinin Nobel mühazirələrini də təqdim edirlər ki, sonra bu mühazirələr “Nobel laureatları”nın xüsusi buraxılışında dərc olunur.

Nobel mükafatları alim və tədqiqatçılara, yazıçı və ictimai xadimlərə bir qayda olaraq sağlıqlarında verilir. Bu da elm, mədəniyyət sahəsində əldə olunan nailiyyətləri inkişaf etdirmək, gənc alim və tədqiqatçıları daha da həvəsləndirmək məqsədi daşıyır. Eyni bir alim bir elm sahəsində bu mükafatı yalnız bir dəfə ala bilər. Nobel mükafatının ve-

rilməsi haqqında qərardan şikayət vermək və onu ləğv etmək olmaz...⁷⁰

Hazırda Nobel Fondunun kapitalı 3 milyard 112 milyon İsveç kronu və ya 450 milyon ABŞ dollarıdır. Son üç ildə laureatlara verilən pul vəsaitlərinin məbləği isə 1,2 milyon dollardır⁷¹.

Bəli, Nobel özünün sülh həsrətinə son qoymaq üçün dünyanın bəlkə də insana verdiyi ən axırıncı fürsətdən–vəsiyyətdən istifadə etməyi qərara aldı. Doğrudan da, vəsiyyəti ayrı-ayrı fərd və onlardan təşkil olunan cəmiyyətin ali məqsədlərə çatması üçün bir konsepsiya, təlimat və vasitədir. Vəsiyyət ölümün insan yaddaşında həkk olunmasıdır. Ölüm olmasaydı, vəsiyyət edilməzdi. Vəsiyyət həm də ədalət və xeyirxahlıq ölçüsüdür. Vəsiyyət insanların hüququna hörmət və ehtiramdır. Çünki hər bir vəsiyyət edənin digərinin üzərində haqqı olduğu kimi, digərinin də vəsiyyət edənin üzərində haqqı var. Vəsiyyət insanın ömrü boyu görə bilmədiyi işi başqalarına həvalə etməsi deməkdir. Vəsiyyət ölümündən sonra özünü məhəbbətlə və ehtiramla yad etdirməkdir. Vəsiyyət dünya ilə vidalaşan insanın son axirət sərmayəsidir.

Nəinki dünyəvi qanunlar, hətta dini qanunlar–müqəddəs kitablar da vəsiyyətə əməl etməyin zəruri olduğunu hökm edirlər. Vəsiyyəti inkar etmək vəsiyyətin ləğvi hök-

⁷⁰ www.nobelprize.org

⁷¹ James Campbell. Alfred Nobel and his prizes. www.bostonreview.net/books.../james-campbell...

mündə deyil. İlkən vəsiyyətini ləğv edən şəxs, yeni vəsiyyət etməlidir. Vəsiyyəti qəbul edən də sonradan onu rədd edə bilməz. İncildə deyilir: “Hətta insan tərəfindən təsdiq edilmiş vəsiyyəti belə heç kəs ləğv edə və ona əlavə edə bilməz. (3:15) Quran isə buyurur: “(Ölənin) vəsiyyətini eşitdikdən sonra onu dəyişənlər günah sahibi olarlar. Şübhəsiz ki, Allah hər şeyi eşidən və biləndir” (2:181). Məhəmməd Peyğəmbər isə buyururdu: “Vəsiyyət zamanı ədalətsizliyə yol vermək varislərin mallarını oğurlamaq kimidir”.

Təəssüflər olsun ki, Nobelin öz vəsiyyətini yerinə yetirmək üçün məsul bildiyi orqanlar onun əmanətinə dəfələrlə xəyanət ediblər. Bu xəyanətin ən ağır bədəli isə odur ki, vəsiyyətin edilməsindən keçən böyük bir müddət ərzində hələ də dünya Nobelin arzuladığı sülhə, sülh üzrə göstərilən fəaliyyətlərin böyük bir qismi isə özünün layiq olduğu mükafata – Nobelə həsrət qalıb.

Nobelin vəsiyyəti mükafatın təqdim edilməsinin elə birinci ilində – 1901-ci ildə pozuldu. Belə ki, 1901-ci ildə ədəbiyyat sahəsində ilk Nobel mükafatı fransız şairi Rene Prüdoma veriləndən cəmi bir ay sonra Nobelin həmyerliləri, bir qrup mədəniyyət və incəsənət xadimi Tolstoya məktubla müraciət etdilər: “Nobel mükafatının ilk təqdimat mərasiminin keçirilməsilə əlaqədar biz bir qrup yazıçı, rəssam və tənqidçilər sizdən üzr istəyirik. Ədəbiyyat sahəsində mükafatın verilməsinə həvalə olunan təşkilat indiki tərkibdə nə yazıçı və rəssamları, nə də ictimai rəyi təmsil edirlər”⁷².

⁷² Нобелевская премия: Правда и миф. www.dvpt.ru

İllər ötdükcə yeni laureatlar ortaya çıxır. Lakin bunların sırasında Tolstoyun adı çəkilmir. 1906-cı ildə Yasnaya Polyanaya Tolstoyun dostu və bioqrafı Pavel Biryukov gəlir. O, əminliklə yazıçıya deyir ki, əldə etdiyi məlumata görə, ona Nobel mükafatı veriləcək. Tolstoy bunun müqabilində nə edir? Bir gün sonra o, fin yazıçısı, onun əsərlərini bu dila tərcümə edən Arvid Yarnfeldə belə bir məktub yazır: “Sevimli Arvid, səndən rica edirəm ki, mənim sənə yazdığımı heç kim bilməsin. Biryukov mənə dedi ki, ola bilsin, Nobel mükafatını mənə versinlər. Əgər bu baş verərsə, mənim imtina etməyim həddindən artıq xoşagəlməz ola bilər. Ona görə də sizdən hədsiz dərəcədə xahiş edirəm, əgər İsveçlə əlaqələriniz varsa, çalışın ki, mükafatı mənə verməsinlər. Əlbəttə ki, mən ünvanı öyrənib ora məktub yazı bilərəm. Ancaq mənə yaraşmaz ki, onları qabaqlayım, bəlkə onlar məni təyin etmək üçün heç fikirləşməyiblər”⁷³.

Yarnfeld onun məktubunu olduğu kimi tərcümə edib, İsveçə göndərməklə yazıçının xahişinə əməl edir. Həmin il mükafat heç öz ölkəsində də yaxşı tanınmayan italyan şairi Karduççiyə verilir.

Nobel mükafatının verilməsi qaydalarına görə, ölüm-dən sonra mükafat o halda verilə bilər ki, namizədlik ölüm-dən qabaq verilmiş olsun. Daha dəqiq desək, əgər iddiaçı ona

⁷³Нобелевская премия: Правда и миф. www.dvpt.ru

mükafatının verilməsi haqqında elanın edildiyi anda sağ olarsa (adətən oktyabrda), lakin təqdim mərasiminə qədər dünyasını dəyişərsə, onda həmin mükafat onun üçün saxlanılır. 1931-ci ildə İsveç şairi Erik Karlfeldin ölümündən altı ay sonra İsveç Akademiyası onun Nobel mükafatına layiq görülməsinin lehinə səs verir. Akademiyanın bu qərarı çox böyük narazılığa səbəb olur. Buna baxmayaraq, mükafat onun ailəsinə təqdim olunur. Akademiyada şair belə xatırlanır: “Müəyyən dövrlərdə əl işləri ilə hazırlanmış əşyalar nadirliyini itirmir. Ustalıqla işlənmiş Karlfeld şeirlərinin dilində xüsusi əxlaqi məna mövcuddur ki, onlar da nadirdir”⁷⁴.

1961-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İsveçli Baş katibi Daq Xammarşeld Konqoda baş verən qiyamla bağlı Afrika səmasında təyyarə qəzasına düşərək həlak olur. Bundan üç həftə sonra onun sülh üzrə Nobel mükafatına layiq görülməsi açıqlanır.

Nobel mükafatının verilməsi qaydası bir daha 2011-ci ildə pozulur. Yəhudi əsilli (!) kanadalı immunoloq və hüceyrə bioloqu Ralf Steynman 2011-ci ildə “dentritik hüceyrənin kəşfi və onun qazanılmış immunitətdə rolunun öyrənilməsinə” görə fiziologiya və tibb sahəsində Nobel mükafatına layiq görülür, lakin mükafatın elan olunmasına 3 gün qalmış – 2011-ci il sentyabrın 30-da alim vəfat edir. Buna baxmayaraq Nobel mükafatı həmin alimin ailəsinə təqdim edilir.

Nobel Komitəsi tərəfindən “mükafatı bir dəfə alan onu təkrar ala bilməz” qaydası da pozulub. Belə ki, Mariya Küri

⁷⁴Əliyev E. Prinsipləri pozan Nobel Komitəsi.www.kult.az

1907-ci ildə kimya sahəsində, 1911-ci ildə isə fizika sahəsində Nobel almışdı. Amerika həkimi Pollinq isə bir dəfə kimya üzrə vitaminlərə aid kəşfinə görə, bir dəfə də sülh sahəsində mükafata layiq görülmüşdü.

Vəsiyyətnamə 1969-cu ildə də pozulmuşdur. Belə ki, Sveriges Riksbank adlı İsvec bankı özünün 300 illik yubileyi ilə əlaqədar təklif etmişdir ki, Nobelin vəsiyyətində qeyd olunan elmi sahələrlə yanaşı, iqtisadiyyat üzrə də mükafatlar ayrılınsın, çünki dünyada iqtisadiyyat sahəsində çox böyük kəşflər var, cəmiyyətin həyatını dəyişən yeni paradqimalar meydana çıxıb. İsvec Kral Elmlər Akademiyası ilkin mükafatların verilməsinə dair prinsiplərə və qaydalara uyğun şəkildə həmin ixtisas üzrə mükafat verən qurumun səlahiyyətlərini öz üzərinə götürmüşdür. İqtisadiyyat üzrə mükafat ilk dəfə olaraq, 1969-cu ildə “iqtisadi proseslərin təhlili üçün dinamik modellərin hazırlanması və tətbiqinə görə” Danimarka və Norveç alimləri Yan Tinberqen və Raqnar Frisxo verilmişdir. İqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatını alan ilk qadın 2009-cu ildə bu ada layiq görülməyə layiq görülməyə Amerikalı politoloq və iqtisadçı Elinor Ostrom olmuşdur.⁷⁵

Bütün bunlar onu göstərir ki, Nobel Fondunun statusu, həmçinin mükafatları paylayan qurumun fəaliyyətinin tənzimləməsinə məxsus qaydalar xüsusi komitə tərəfindən zahirən vəsiyyətin şərtlərinə uyğun, mahiyyətə isə vəsiyyətə zidd şəkildə işlənib hazırlanmışdır.

⁷⁵ www.nobelprize.org

Başqa bir ziddiyyət ondan ibarətdir ki, vəsiyyəət sahibi təsis etdiyi mükafatın elmlə məşğul olan “əliaşağı xəyalpərvər”lərə verilməsini istəyirdi. Lakin sistemoloq-alim Bəhədur Tahirbəyovun təbirincə desək, mükafat, bəşəriyyəətə ən çox xeyir vermək iqtidarında olan alimlərin işini sürətləndirən amil olmaq əvəzinə, elmi işçilərin təqaütünü birovuz artıran əlavənin bənzərinə dönübdür.⁷⁶ Bu mükafatları, bir qayda olaraq, kifayət qədər yaşlı alimlər alırlar. Nobel mükafatı alanların orta yaş həddinin 67 olması buna əyani sübutdur. Qeyd edək ki, Nobel mükafatını alan ən gənc laureat pakistanlı qız Mələlə Yusufzaydır. Belə ki, 17 yaşlı pakistanlı ictimai fəal 2014-cü ildə Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüşdür. Ən yaşlı Nobel mükafatçısı isə Leonid Hurviç sayılır. Hurviç bu mükafata 90 yaşında – 2007-ci ildə iqtisadiyyat sahəsində sahib olub. Bu mükafatları, bir qayda olaraq, yaşa dolmuş professorlar alır. 1999-cu ilədək fizika sahəsində Nobel komitəsinə başçılıq edən Frensis Yarskoq deyirdi: “Hətta göz qabağındakı namizəd belə bu mükafatı gözləyib almaq üçün möhkəm cansağlığına malik olmalıdır”⁷⁷.

Nobelın öz vəsiyyəətində vurğuladığı ən vacib məsələlərdən biri də, mükafatlar verilərkən namizədlərin milliyyə-

⁷⁶Tahirbəyov B. Əmanətə xəyanət.www.aqra.az

⁷⁷ Francis Sejersted. The Nobel Peace Prize 1997, www.boes.org/coop/lmines/fran1.html

tinin nəzərə alınmaması, onların Skandinaviyalı olub-olmasına əhəmiyyət verilməməsi olmuşdur.

Nobel mükafatı ilə bağlı bəzi statistik rəqəmləri nəzərinizə çatdırmaq istərdim. Nobel mükafatı laureatlarının ölkə mənsubiyyəti üzrə statistikasını (2014 - ci il üçün – red.) aşağıdakı kimidir:

ABŞ – bütün sahələr üzrə cəmi 353, İngiltərə 113, Almaniya 79, Fransa 56, İsveç 33, İsveçrə 21, Yaponiya 22, Rusiya 20, Niderland 16, İtaliya 14, Danimarka 13, Avstriya 12, Kanada 12, İsrail 10, Norveç 9, Avstraliya 8, Belçika 8, Cənubi Afrika 7, Argentina 5, Hindistan 5, Misir 4, Polşa 4, Çin 4, Finlandiya 3, Macarıstan 3, Çili, Çexiya, Şərqi Timor, Yunanıstan, Qvatemala, Liberiya, Meksika, Portuqaliya və Pakistan hərəyə 2, Banqladeş, Bolqarıstan, Kolumbiya, Türkiyə, İran, Kipr, Kosta-Rika, Qana, İslandiya, Myanma, Nigeriya, Vyetnam, Fələstin, Peru, Cənubi Koreya, Yəmən, Trinidad, Tibet, Sent-Lyusiya hərəyə 1 laureat.

Həm kitabımın mövzusuna, həm də ixtisasıma uyğunluğuna görə bir siyasətşünas – alim kimi Nobel mükafatının sülh sahəsi üzrə bəzi maraqlı statistik rəqəmlərinin üzərində bir qədər geniş durmaq istərdim.

Nobel Sülh Mükafatı ilk dəfə 1901-ci ildə isveçrəli Jan Anri Dünana və fransız Frederik Passiyə təqdim olunmuşdur. Mövcud olduğu 1901 – 2014-cü illər ərzində sülh mükafatı 95 dəfə təqdim olunub ki, nəticədə 101 nəfər laureat adını qazanıb. Müharibələr və bəzən də layiqli namizəd tapılmaması səbəbindən Nobel Sülh Mükafatı 19 dəfə veril-

məmişdir. Sülh mükafatına layiq olan laureatlardan 25-i təşkilatdır. 65 dəfə mükafatın laureatı bir nəfər və ya təşkilat, 28 dəfə iki nəfər, iki dəfə 1994 və 2011-ci illərdə isə 3 nəfər olmuşdur. 101 laureatdan 85 nəfəri kişi, 16 nəfəri isə qadındır.

Laureatlardan ikisi mükafatı bir dəfədən artıq almışdır. Belə ki, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi mükafatı 3 dəfə (1917,1944,1963-cü illərdə), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı iki dəfə (1954-1981-ci illərdə) almışdır. Bundan başqa, 1962-ci ildə Nobel Sülh Mükafatını alan Laynus Polinq, hələ 1954-cü ildə kimya üzrə Nobel mükafatını qazanmışdır.

Nobel Sülh Mükafatını alanların orta yaş həddi 61-dir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, sülh sahəsində də Nobel mükafatının ən gənc laureatı M.Yusifzay, ən yaşlı laureatı isə mükafatı 1995-ci ildə 87 yaşında alan Jozef Rotbaldır.

Nobel Sülh Mükafatı laureatlarının ölkələr üzrə mənsubiyyət statistikası isə bu cürdür: ABŞ 22, B. Britaniya 10, Fransa 8, Almaniya 6, İsveç 4, İsveçrə 4, Belçika 3, Cənubi Afrika Respublikası 3, Norveç, İsrail, Misir, Avstriya, Argentina, Kanada və Rusiya 2, İtaliya, Danimarka, Niderland, Vyetnam, İrlandiya, Yaponiya, Albaniya, Meksika, Hindistan, Pakistan, Yəmən, Liberiya, Çin, Finlandiya, Banqladeş, Keniya, İran, Qana, Cənubi Koreya, Şərqi Timor, Fələstin, Kosta-Rika, Tibet, Myanma, Qvatemala və Polşa hərəyə 1 laureat⁷⁸.

⁷⁸ www.nobelprize.org

Bu siyahıya baxanda insana elə gəlir ki, tarixə ən qanlı və genişmiqyaslı müharibələr kimi düşən I və II Dünya müharibələrinin səbəbkarları və iştirakçıları ABŞ və Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya kimi qüdrətli Qərb dövlətləri deyil, Afrika və Asiyanın geridə qalmış ölkələridir.

Elə bil hərbi potensialına görə dünyanın lider dövləti ABŞ deyil, Mahatma Qandinin ölkəsi olan Hindistandır. Yoxsa 12 dəfə təqdim olunmasına rəğmən, XX əsrin ən böyük sülh tərəfdarlarından biri olan Mahatma Qandiyə verilməyən mükafat ABŞ-dan olan 22 nəfərə verilərdimi?

Axı Nobelın vəsiyyətinə görə onun təsis etdiyi mükafat müharibələrin deyil, sülhün inkişafına töhfə vermiş insanlara verilməli idi. Görəsən, adları qeyd olunan Amerika və Avropa dövlətlərindən olan sülh laureatları öz ölkələrinə gətirə bilmədikləri sülhü dünyanın digər müharibə ocaqlarına necə daşıya bilərdilər? Görəsən, həmin laureatların mənsub olduqları ölkələrin belə qüdrətli hərbi potensiala sahib olması onların Nobelın vəsiyyətində qeyd olunan “silahlı qüvvələrin qarşısını aradan qaldırmaq, yaxud zəiflətmək” sahəsindəki fəaliyyətinin nəticəsidirmi?

Axı vəsiyyətə riayət edilərsə, bu mükafat həvəsləndirmə kimi verilə bilməz, əksinə, həyata keçirilmiş hər hansı bir xidmətin əvəzində verilməlidir. Əgər həvəsləndirmə kimi verilirdisə, o zaman niyə Qərbi Avropaya 44, ABŞ-a 22, Asiyaya 15, Afrikaya isə cəmi 8 mükafat düşüb? Əksinə olsaydı daha stimulyerici olmazdı?

Nobel Sülh Mükafatı laureatlarının milliyyətə görə statistik təhlili aparılarda ortaya daha qərribə mənzərə çıxır. 1901-ci ildən 1926-cı ilə kimi “bəşəri sülhün inkişafına böyük töhfələr vermiş” 12 mason müxtəlif nominasiyalar üzrə Nobel mükafatlarına layiq görülmüşdür ki, bunlardan düz 7-si sülh üzrə olmuşdur. Ən maraqlısı isə odur ki, dünya əhalisinin cəmi 0,25%-ni təşkil edən yəhudilər Nobel laureatlarının 20,3%-ni təşkil edirlər. Yəhudi laureatlarının müxtəlif elm sahələri üzrə mükafatları bu cür paylanır: fizika üzrə 44 nəfər–26 %, kimya üzrə 28 nəfər –19 %, tibb və fiziologiya üzrə 52 nəfər – 29%, iqtisadiyyat üzrə 21– nəfər 38%, ədəbiyyat üzrə 11 nəfər – 12,4%, sülh üzrə 9 nəfər – (9,1%).

Bəzilərləndən fərqli olaraq, mənim yəhudilərin ağıllı və elmləli olmalarına heç bir şübhəm yoxdur. Əksinə, Stiven Spilberqin “Yəhudi fenomeni” kitabında yəhudilərlə bağlı dediyi – yəhudi həmişə haqlı olduğunu sübut etməyə hazırdır. O bunu etmək üçün minlərlə üsul tapacaqdır. Belə inadçılıq və əminlik istənilən bir işdə uğurun təməli və zəmanətidir – fikirlərinə tam şərikm.

Sadəcə olaraq, mən yarandığı dövrdən (1948) bu günə kimi Fələstində minlərlə körpənin qanının axıdılmasına rəvac verən İsrailin dövlət xadimlərinə Nobel Sülh Mükafatını verən Nobel Komitəsinin ədalətinə və səmimiyyətinə şübhə edirəm. Bəlkə İsrail dövlətinin yaradılması istiqamətində bir çox qanlı terrorlara imza atan, 1948-ci ilin 10 aprelində fələstinlilərin yaşadıkları Deir Yassin kəndinə basqın edərək 254 nəfəri qətlə yetirməklə daha bir qətləmə imza atan “İr-

qun” təşkilatının rəhbəri Menahem Beqinə Nobel Sülh Mükafatını verməklə səhv etdiyini sonradan anlayən (bu mükafat nə Fələstin, nə də yəhudi xalqına sülh gətirdi) Nobel Komitəsi bəşəriyyətin ən ali mükafatını Yasir Ərəfata, Şimon Peres və İshaq Rabinə verməklə özünün günahını sığortalamağa çalışırdı. Əlbəttə ki, belə düşünmək ən azı sadəlövlük olardı. Tarixin gedişi göstərdi ki, Nobel Komitəsinin bu addımları İsrail-Fələstin münaqişəsinin həllinə heç bir töhfə vermədi.

Yəhudilərdən fərqli olaraq, dünya əhalisinin 25%-ni, yəni dördə birini təşkil edən müsəlmanların payına cəmi 11 Nobel mükafatı düşür. Bunlardan 7-si sülh, ikisi ədəbiyyat, biri fizika, biri də kimya üzrədir. Tibb və iqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı alan müsəlman yoxdur.

Sülh üzrə Nobel mükafatını alan ilk müsəlman laureat 1970-1981-ci illərdə Misirə rəhbərlik edən Ənvər Sədatdır. O, Nobel Sülh Mükafatını 1978-ci ildə İsrailin baş naziri Menahem Beginlə birlikdə “1978-ci ilin 17 sentyabr tarixində Kemp-Deviddə imzalanmış Yaxın Şərqdə sülh prosesi haqqında ikitərəfli razılaşmalara və Misirlə İsrail arasında sülhə verdiyi töhfəyə görə” almışdır.

Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüş digər müsəlman 1994-2004-cü illərdə Fələstin Muxtariyyatının rəhbəri olmuş Yasir Ərəfatdır. O, 1994-cü il mayın 4-də Qahirədə İsrailə işğal edilmiş ərazilərə – Qəzza və Eerixona muxtariyyət verilməsi barədə sülh sazişi imzaladığı üçün Şimon Peres və İshaq Rabinlə birlikdə “Yaxın Şərqdə sülh

yaratmaq söylərinə görə” Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüşdür.

Nobel Sülh Mükafatına müsəlmanlar arasında üçüncü dəfə 2003-cü ildə iranlı hüquq müdafiəçisi Şirin İbadi layiq görülmüşdür. Azəri mənşəli Şirin İbadi “İranda insan hüquqları, xüsusən qadın və uşaq hüquqları uğrunda mübarizəyə verdiyi töhfələrə görə” mükafatı qazanmışdır. Çıxışlarında öz islamsevərliyi və vətənpərvərliyi ilə seçilən İbadi həmişə xaricdən İrana edilən hər hansı müdaxilələrə etiraz etmiş və insan hüquqları uğrunda mübarizənin yalnız iranlılar tərəfindən aparılmasının vacibliyini vurğulamışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, İran hakimiyyəti hüquq müdafiəçisi Şirin İbadinin Nobel mükafatına aid diplomu və medalını müsadirə etmiş, bank hesabını isə dondurmuşdur.

Nobel Sülh Mükafatını növbəti dəfə 2005-ci ildə 1997-2009-cu illərdə Beynəlxalq Atom Enerjisi Agentliyinin direktoru olmuş misirli Məhəmməd Əl-Baradeyi “nüvə silahının hərbi məqsədlərlə istifadə edilməsinin qarşısının alınması və dinc məqsədlər üçün istifadə edildiyi tədqirdə maksimal təhlükəsizliyin təmin edilməsində etdiyi səylərə görə” almışdır.

Sülh sahəsində Nobel mükafatını qazanan beşinci müsəlman Banqladeşdən olan iqtisadçı-alim Məhəmməd Yunusdur. O, “aşağıdan iqtisadi və sosial inkişafın yaradılması istiqamətindəki söylərinə görə” Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüşdür. Onun yoxsullar üçün mikro-kreditlərin verilməsi, “kənd hakimiyyəti” kimi proqram və layihələri sayə-

sində milyonlarla Asiya sakininin həyat səviyyəsi yüksəlmişdir.

Müsəlmanlar üçün altıncı dəfə Nobel Sülh Mükafatını 2011-ci ildə yəmənli insan hüquqları müdafiəçisi Təvakel Karman gətirmişdir. Belə ki, o, liberiyalı Ellen Jonson və Leyma Qbovi ilə birlikdə “Qadın hüquqları və təhlükəsizliyi uğrunda dinc üsullarla mübarizəsinə və sülh yaratma prosesindəki iştirakına görə” Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüşdür. Maraqlıdır ki, Yəmən xalqı tərəfindən “Dəmir qadın” və “İnqilabın anası” adları verilən Təvakel Karman 2012-ci ildə Türkiyə Cümhuriyyəti vətəndaşlığını qəbul etmişdir.

Müsəlmanlar Nobel Sülh Mükafatını axırıncı (axarınıc olmasını arzulayıram – red.) dəfə pakistanlı gənc Mələlə Yusifzayın sayəsində qazanıblar.

Mələlə 2009-cu ildə, hələ 12 yaşında ikən Təhriki-Taliban rejiminin nəzarəti altında olan bölgədəki yaşayışı və Talibanın vəhşilikləri barədə BBC üçün yazmağa başladığı bloq sayəsində məşhurlaşmışdır. O vaxtdan etibarən bir sıra mükafatlar alan Mələlə, həm də Pakistanın ilk milli sülh mükafatına da layiq görülmüşdür.

9 oktyabr 2012-ci il tarixində Mələlənin də içində olduğu məktəb avtobusunu saxlayan Taliban üzvləri 15 yaşlı yeniyetməyə iki dəfə atəş açaraq, onu başından və boynundan yaralamışlar.

BMT-nin Baş katibi Pan Gi Mun 12 iyul tarixini (Mələlənin anadan olduğu gün–red.) Mələlə günü elan etmiş–

dir. Məlalə günü ilk dəfə 2013-cü il 12 iyul tarixində Nyu-Yorkda BMT-nin mənzil-qərargahında qeyd edilmişdir. Pan Gi Mun Məlaləni hər bir qızın təhsil almaq hüququnun “qlobal simvol”u kimi təqdim etmişdir.

Məlalənin BMT-dəki çıxışı isə aşağıdakı sözlərlə yadda qalmışdır: “Bir uşaq, bir müəllim, bir kitab, bir qələm dünyanı dəyişdirə bilər. Təhsil yeganə həll yoludur”⁷⁹.

Məlalə 2014-cü ildə Hindistanlı uşaq hüquqları müdafiəçisi Kaylaş Satyarti ilə birlikdə “Uşaqların və gənclərin hüquqlarının pozulmasına qarşı və uşaqların təhsil almaq hüququ uğrunda mübarizələrinə görə” Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüşdür.

Mükafatın təqdim edilməsi mərasimində çıxışına “Bismillahir-rəhmanir-rəhim” cümləsi ilə başlayan Məlalə Yusufzay bu hadisəni böyük xoşbəxtlik adlandırır. O, ilk növbədə valideynlərinə, xüsusilə də atasına təşəkkür edib: “Atama təşəkkür edirəm ki, mənim qanadlarımı qayçılamadı və uçmağa icazə verdi... (Hər bir valideyn uşağa qanad verməli, ancaq uçmağı öyrənməyi onun öz ixtiyarına buraxmalıdır – M.) Mən şadam ki, dünyaya göstərə bilərik: biz pakistanlı və hindistanlılar uşaqların hüquqları üçün yanaşı dura, birgə mübarizə apara bilərik. Bəzi insanlar məni “Talibanın vurduğu qız” kimi təqdim edir, bəziləri isə uşaq hüquqları uğrunda mübarizə aparan biri kimi. İndi isə Nobel mükafatçısı kimi tanıyırlar. Amma mən sadəcə məqsədləri olan və inadkar bir

⁷⁹ www.wikipedia.org

insanam. Mənim dünyamda təhsil hüquqdan cinayətə çevrilib. Bir çox insan susmağı seçib. Mənsə danışmağı seçirəm”.⁸⁰

Nobel mükafatını almış ilk müsəlman alimi isə pakistanlı fizik Abdus Salamdır. Belə ki, o, 1979-cu ildə amerikalı alimlər Şeldon Li Qleşou və Stiven Vaynberqlə birgə “elementar hissəciklər arasında zəif və elektromaqnit əlaqəyə aid nəzəriyyənin yaradılmasındakı xidmətlərinə görə” fizika üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür.

1974-cü ildə Pakistan parlamenti konstitusion dəyişiklik edərək Abdus Salamı “kafir” elan etmişdir. Buna etiraz olaraq alim Pakistanı tərk edərək Londonda məskunlaşmışdır.

Kimya üzrə Nobel mükafatını almaq isə misirli alim Əhməd Zəvailə qismət olmuşdur. Zəvail bu mükafatı 1999-cu “Femtosanıyə texnikasından istifadə etməklə aparılan kimyəvi reaksiyalar zamanı keçid hallarının öyrənilməsinə görə” qazanmışdır. Zəvail elm aləmində femtokimyanın əsasını qoymuş alim kimi tanınır.

Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını alan ilk müsəlman yazıçı isə Nəcib Məhfuz olmuşdur. Ərəb ölkələrinin əksəriyyətində əsərlərinin böyük tirajlarla satılmasına baxmayaraq, Məhfuz öz vətəninə layiq olduğu məşhurluğa yalnız 1957-ci ildə dərc olunan “Qahirə trilogiyası” romanı ilə çatmışdır. Üç min səhifəlik romanda Qahirənin orta sinif insanların iki dünya müharibəsi arasındakı illərdə yaşadıkları, itirdikləri, öz dövrünün insanların çəkdiyi acılar, əzab-

⁸⁰ www.nobelprize.org

əziyyətlər, xatirələr yer almışdır. 60-cı illərin sonlarında, artıq, Nəcib Məhfuz Şərqi çox az yazarına nəsim olan dünya şöhrəti nəsim olmuşdu. Nəcib Məhfuz Yaxın Şərqi Balzaki deyirdilər. Həmin vaxta kimi onun əsərləri artıq ingilis, fransız, rus, alman dillərinə tərcümə olunmuşdu. Bu dünya şöhrəti və ədəbi uğur nəticəsiz qalmır və yazıçı 1988-ci ildə “Bütün bəşəriyyət üçün mənə kəsb edən, incəliklərlə zəngin ərəb hekayələrinə və realizmə görə” Nobel Ədəbiyyat Mükafatına layiq görülür və bununla da bu adı qazanan ilk ərəb yazıçısı olur. Məhfuz (1911-2006) tarixə həm də ədəbiyyat üzrə ən uzunömürlü Nobel mükafatçısı kimi düşmüşdür.

Məhfuz mükafata layiq görülməsi ilə bağlı bunları deyirdi: “Ömrümdə birinci dəfədir ki, aldığım ədəbi mükafat məndə özümü təsdiqləmək hissi yaradır. Yaradıcılığım beynəlxalq səviyyədə qiymətləndirilib. Mənimlə birgə böyük ərəb dünyası da Nobel qazandı. İnanıram ki, artıq beynəlxalq qapılar açılıb, bundan sonra ədəbi mükafatçılar arasında ərəb dünyasının ziyalıları daha sıx təmsil olunacaqlar. Biz bu diqqətə layiqik”⁸¹.

Təəssüflər olsun ki, Məhfuzun arzusu hələ də ərəb dünyası üçün bir xəyal olaraq qalmaqdadır. Ondan sonra ərəb dünyasında heç kəsə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını qazanmaq nəsil olmayıb.

Ərəb dünyasına nəsim olmasa da, müsəlman və türk dünyasından ədəbiyyat üzrə Nobel Mükafatını almaq 2006-cı

⁸¹ Nəcib Məhfuz: Azadlıq haqqında yazmaq istəyirəm. www.artpress.az

ildə Orhan Pamuka nəşib oldu. Əslində Nobel mükafatının verilməsində siyasi məqamlar olmasa idi, Orhan Pamukun mükafatı aldığı ildə ərəb dünyası Məhfuzun arzusuna qovuşmağa daha yaxın idi. Əgər Nobel Komitəsi geosiyasi ambisiyaların girovuna çevrilməsəydi, mükafatın verilməsində nəmişədin hədəf seçilən ölkənin dissidenti (Şoloxov istisna olmaqla, rusiyalı beş yazıçıdan dördü sovet hökuməti ilə bu və ya digər dərəcədə münaqişədə olmuşlar: Soljenitsin dissident idi, Bunin və Brodski emigrant idilər, Pasternak isə mükafatı xaricdə çap olunmuş və sovetlər birliyində qadağan olunmuş romanına görə almışdı – red.) olmasına əhəmiyyət verilməsəydi, 2006-cı ildə Nobel Mükafatına Orhan Pamukun deyil, İsveç Akademiyası üzvlərinin rəğbət bəslədiyi rəqibi–suriyalı şair Əli Əhməd Səid sahib olardı (“layiq görülərdi” kəlməsini ona görə işlətmirik ki, buna heç bir şübhəmiz yoxdur – red.)

Əslində dəyərli elmi tədqiqatlar, inqilabi ixtiralar, mədəniyyətə və ya cəmiyyətin inkişafına yönəldilən zəngin töhfəyə görə verilən nüfuzlu Nobel beynəlxalq mükafatına bu cür yanaşma tərzinə bəraət qazandıрмаğım subyektiv mülahizələrə deyil, obyektiv gerçəkliyə əsaslanır. Həmin gerçəklik budur ki, İkinci Dünya müharibəsinin başa çatmasından sonra ABŞ başda olmaqla beynəlxalq aləmin söz sahibi olan aparıcı dövlətləri dünyanın müxtəlif bölgələrində siyasi və iqtisadi maraqlarını təmin etmək məqsədilə müxtəlif məkrli planlardan və vasitələrdən istifadə etməyə başlayıblar. Təəssüflər olsun ki, dünyanın böyük güc mərkəzlərinin is-

tifadə etdiyi təzyiq taktikalarından biri də müxtəlif ölkələrdəki tanınmış siyasi xadimlərin, yazarların, elm, sənət adamlarının şirnikləndirici vasitələrlə ələ alınmasıdır. Bu baxımdan, böyük imperiya təfəkküründən əl çəkməyən dövlətlər Nobel mükafatından bir vasitə kimi istifadə edirlər.

Nobel mükafatının Misirin keçmiş dövlət başçısı Ənvər Sadat, Polşada sosializmin süqutunda mühüm rol oynayan Lex Valensaya, SSRİ-nin dağılmasında və beynəlxalq aləmdə “sülhün bərqərar edilməsi”ndə mühüm rol oynayan Mixail Qorbaçova, Çində etnik parçalanmaya rəvac verən, Tibet Muxtar Əyalətində hökumətə qarşı çıxan qüvvələrin rəhbəri olan Dalay Lamaya və nəhayət, erməni soyqırımını tanıyan Orxan Pamuka nəyə görə verildiyini xatırlayanda gerçəkliyin daha aydın mənzərəsi yaranır. (gerçəkliyin bu mənzərəsinin nə Nobelə, nə də onun təsis etdiyi mükafatın mahiyyətinə və meyarlarına heç bir dəxli yoxdur–M.)

2014 - cü ildə yazıçı Əkrəm Əylislinin (bundan sonra qısa variantda – ƏƏ) Nobel Sülh Mükafatına namizədliyinin qeydə alınması, artıq, yuxarıda qeyd olunanların bir aksioma olduğunu göstərdi. ƏƏ-nin namizədliyinin qeydə alınması təkcə Nobelin vəsiyyətinə deyil, heç Nobel Komitəsinin texniki tələblərinə də cavab vermirdi. Belə ki, Nobel Fondunun nizamnaməsinə görə, namizədlər aşağıdakı şəxslər və təşkilatlar tərəfindən təqdim edilə bilərlər:

1. Norveç Nobel Komitəsinin hazırkı və keçmiş üzvləri, Nobel İnstitutunun üzvləri;

2. Müxtəlif ölkələrin hökumətləri və milli parlamentləri, həmçinin parlamentlərarası qrupların üzvləri ;

3. Haaqa Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsinin üzvləri;

4. Sülh məsələləri üzrə daimi beynəlxalq büronun komissiyası ;

5. Beynəlxalq Hüquq İnstitutunun üzvləri və assosiativ üzvləri;

6. Universitetlərin siyasi, hüquq elmləri, həmçinin tarix və fəlsəfə professorları ;

7. Nobel Sülh Mükafatı sahibləri ;

8. Nobel Sülh Mükafatına layiq görülmüş təşkilatların şura üzvləri tərəfindən.

Nobel Fondunun nizamnaməsinə əsasən laureat Norveç parlamenti tərəfindən müəyyən edilmiş Norveç Nobel Komitəsi tərəfindən seçilir.

2014-cü ildə yazıçı ƏƏ-nin Nobel Sülh Mükafatına namizədliyi aşağıdakı alimlər tərəfindən irəli sürülmüşdür:

-Sergey Abaşin – antropologiya və sosial tədqiqatlar professoru, Sankt-Peterburq Avropa Universiteti;

-Andrey Bitov – Rusiya PEN-klubunun prezidenti, İrəvan Dövlət Universitetinin fəxri professoru;

-Kreyq Kalhun – sosial elmlər professoru, London İqtisadi və Siyasi Elmlər Məktəbinin direktoru;

-Georgi Derluqyan – sosial tədqiqatlar və kütlə siyasəti professoru, Əbu Dabi Nyu-York Universiteti;

-Aleksandr Dobroxotov – fəlsəfə doktoru, Moskva Ali İqtisadiyyat Məktəbi;

-Həsən Hüseynov – klassik filologiya və fəlsəfə doktoru, Moskva Dövlət Universiteti, Moskva Ali İqtisadiyyat Məktəbi;

-Kevan Harris – ABŞ-ın Princeton Universitetinin Ya-xın Şərq Araşdırmaları Mərkəzinin əməkdaşı;

-Ruslan Xestanov – fəlsəfə və kulturologiya professoru, Moskva Sosial və Mədəniyyət Proqramları İnstitutunun direktoru, Moskva Ali İqtisadiyyat Məktəbi;

-Mixail Mayatski – kulturologiya professoru, Moskva Ali İqtisadiyyat Məktəbi, İsveçrə Friburq Universiteti;

-Vladimir Malaxov-sosial tədqiqatlar professoru, Rusiya Təsərrüfat və Dövlət Xidməti Akademiyasının prezidenti;

-Nikolay Plotnikov – fəlsəfə professoru, Rus Fəlsəfəsi və İntellektual Tarixi elmi.

Norveç Nobel Komitəsinə ünvanlanan müraciətdə ƏƏ-nin “Azərbaycan və Ermənistan xalqları arasındakı düşmənçiliyin aradan qaldırılmasında mərdlik göstərdiyi” vurğulanır: “Sülh prosesi dalandan çıxma bilmir, kövrək sülh hər zaman müharibəyə çevrilə bilər. Yalnız məşhur şəxsiyyətlərin çağırışları hər iki xalqı bir-birini bağışlamağa və razılığa gəlməyə təşviq edə bilər. Cənab Əylisli bu addımı hamıdan əvvəl atacaq və düşməne əl uzadacaq qədər mərd adamdır. Biz əminik ki, Ermənistanda da eyni şəkildə cavab verməyə hazır olan insanlar var”.

Göründüyü kimi, erməni ruhunda və rus dilində yazılan “Daş yuxular” əsərinə görə ƏƏ-nin namizədliyini irəli sürənlərin 90%-i dünyada məşhur olmayan rus və erməni

alimləridir, halbuki Nobel Komitəsinin ən mühüm tələblərindən biri namizədin həmin təşkilatlarla və insanlarla heç bir bağlılığının olmamasıdır. (bu bağlılığa bir qədər sonra aydınlıq gətirəcəyik–red.) Nobel mükafatı üçün ən başlıca kriteriya odur ki, namizədi irəli sürənlərin içərisində Nobel mükafatını alan şəxs və ya təşkilat olmalıdır. ƏƏ-ni namizəd göstərənlərin içərisində belə şəxs yoxdur. Namizədlərin siyahısında Nobel Komitəsinin tələblərinin əksinə olaraq, dünyanın aparıcı reyting cədvəllərində nüfuz sahibi olan ali məktəblərdən və mükafatın verilməsinə məsul olan təşkilatlardan heç birinin adı yoxdur.

Nobelin vəsiyyətində və Nobel Fondunun nizamnaməsində ədəbiyyat sahəsindən fərqli olaraq, sülh üzrə Nobel mükafatı hər hansı bir əsərə görə deyil, millətlər arasında sülhün əldə olunmasındakı fəaliyyətə görə verilir. Məsələn, Berta fon Zuttnerə Nobel Sülh Mükafatı “Silahları buraxın” əsərinə görə deyil, “aktiv pasifist fəaliyyətinə görə” verilmişdi. ƏƏ-nin əsərindən sonra ermənilər nəinki yumşaldı, əksinə, daha da aqressivləşdi. ƏƏ isə ermənilərdə “müəyyən yumşalmanın” olmasını bu cür izah edir: “Biri yazmışdır ki, “əgər biz bilsəydik ki, Azərbaycanda bizim xalqa belə bir münasibət də var, biz onda Dağlıq Qarabağın Azərbaycan-dan ayrılmasını istəməzdik. Hətta mən bir yerdə də bu yaxınlarda oxudum ki, Zori Balayan Xocalı faciəsindən ürək ağrısı ilə danışmış”. Mən inanmıram ki, ƏƏ özünün qələm dostu və qəlb sirdaşı Zori Balayanın “Ruhumuzun dirçəlişi” adlı kitabını oxumamış olsun. Yox əgər oxumayıbsa, bəs

onda öz həmfikirinə olan sevgisi haradan qaynaqlanır? Hər halda nə qədər acı və faciəli olsa da, Z.Balayanın adı qeyd olunan kitabından bir parçanı qeyd etmək yerinə düşərdi: “Biz Xaçaturla ələ keçirdiyimiz evə girərkən əsgərlərimiz 13 yaşlı bir türk uşağını pəncərəyə mışmarlamışdılar. Türk uşağı çox səs-küy salmasın deyə, Xaçatur uşağın anasının kəsilməmiş döşünü onun ağzına soxdu. Daha sonra bu uşağın başından, sinəsindən və qarnından dərisini soydum. Saata baxdım, türk uşağı yeddi dəqiqə sonra qan itirərək dünyasını dəyişdi. Ruhum xalqımın bir faizinin belə qisasını aldığı üçün sevincdən qürurlanırdı. Xaçatur daha sonra ölmüş türk uşağının cəsədini hissə-hissə doğradı və ... itlərə atdı. Axşam eyni şeyi daha üç türk uşağına etdik.”⁸²

Görəsən, məsum bir körpəyə qarşı etdiyi insanlığa sığmayan amansız hərəkətdən qürur duyan bir insanın “yumşalmasına” inanmaq nə dərəcədə səmimidir? Zənnimcə, şeytan mələk səsi ilə danışsa belə, bu onun mutasiya keçirməsi anlamına gəlməməlidir. Bir də ki, başqalarını bilmirəm, mən insanların nə dediklərinə qulaq asmıram, onların nə etdiklərinə tamaşa edirəm.

Nobel mükafatına namizədliyi irəli sürülən şəxslər kifayət qədər nüfuzlu olmalı, əsərləri isə bir çox dillərdə nəşr olunmalıdır. ƏƏ-nin “Biləcəri sindromu”nu sındırdığı yeganə sərhəd isə Azərbaycanın və qardaş Türkiyənin öz qapılarını bağladığı təcavüzkar Ermənistandır. Rus dilində yazılan və heç bir beynəlxalq dilə tərcümə olunmayan, yalnız Er-

⁸² Zori Balayan. “Ruhumuzun dirçəlişi” əsəri. səh. 260-262

mənistanda məşhurluq kəsb edən bir əsərin müəllifinin Nobel mükafatına (özü də sülh üzrə–red.) namizədliyi necə qeydə alına bilər. Maraqlıdır ki, ƏƏ-nin namizədliyinin qeydə alındığı 2014-cü il Nobel tarixinə rekord sayda – 278 namizədin irəli sürülməsi ilə düşmüşdür⁸³. (görünür, erməni lobbisi üçün ƏƏ-nin namizədliyinin qeydə alınması çox vacib olmuşdur–red.)

Yazıçı ƏƏ-nin Rusiyada nəşr olunan “Drujba Narodov” jurnalında dərc edilmiş “Daş yuxular” romanını oxuduqdan sonra məndə bir sıra suallara cavab axtarmaq istəyi baş qaldırmışdı: “Görəsən, nə üçün əsərin çapı məhz Xocalı soyqırımının bütün dünyaya çatdırılması və tanıtılması istiqamətində səylərin ciddi surətdə artdığı, bu sahədə müəyyən uğurların qazanıldığı bir vaxta düşdü? Niyə 2007-ci ildə yazılan əsər yeddi il sonra – 2012-ci ilin dekabrında nəşr olundu? Nə üçün bu əsər məhz SSRİ-nin başqa adda yenidən bərpa edilməsi sahəsində fəaliyyətin gündəmə gəldiyi və Azərbaycanı da bu ittifaqa (Avrasiya İttifaqı – M.) cəlb etmək barədə planların hazırlandığı bir vaxtda çap olundu? Nədən bu roman Rusiya jurnalında dərc olundu? Hansı səbəbdən müəllif rus dilində yazdığı əsərin öz doğma dilinə tərcümə edilməsinin qəti əleyhinə çıxdı? ƏƏ-nin Azərbaycan və Türkiyənin milli maraqlarına ciddi zərbə vurmaq istəyi haradan qaynaqlanır? Nə üçün yazıçı müqəddəs İslam dininə qarşı bu cür aqressiv mövqedədir..?”

⁸³ www.nobelprize.org

Bu suallara cavab verməyi və əsərə münasibət bildir-məyi özümün vətəndaşlıq və alimlik borcum hesab etdiyim üçün “Xalq qəzeti”ndə “İznən gedənin izi qalmaz, yaxud Əkrəm Əylislinin Orxan Pamuka bənzəmək cəhdi” adlı məqalə ilə çıxış etdim. Kitabın mövzusu ilə bilvasitə bağlı olduğu üçün həmin məqalənin bir hissəsini oxuculara təqdim edirəm: “ ...Zənnimizcə, ƏƏ-nin belə bir addım atmasının arxasında öz xalqına qənim kəsilərək Nobel mükafatına sa-hib olmuş Orxan Pamukun nümunəsi dayanır. Əvvəlcədən qeyd edirəm ki, ƏƏ erməni ruhuna ehtiramı və öz Vətəninə, dövlətinə, xalqına və islam dini inanclarına xəyanəti ilə hət-ta Orxanı da kölgədə qoydu...

2005-ci ilin fevralında Pamukun İsveçrədə çıxan “Das Maqazin” jurnalına müsahibədə Türkiyəni nəzərdə tutaraq dediyi “Bu torpaqlarda 30 min kürd və bir milyon erməni öldürüldü. Amma məndən başqa kimsə bu haqda danışmağa cəsarət etmir” sözləri yazıçının vətəninə əsl fırtına qopar-mışdı. Mətbuatın fəal iştirakı ilə Orxan Pamuk Türkiyə Cəza Qanununun 301-ci maddəsi ilə “türklüyə həqarət” ittihamı ilə məhkəməyə verilmişdi. Günahkar sayılacağı təqdirdə ya-zıçını 6 aydan üç ilə qədər həbs cəzası gözləyirdi. Məhkə-mənin hazırlıq iclasının keçirildiyi 19 dekabr 2005-ci il ta-rixdə Erol Manisalinin “Cümhuriyyət” qəzetində çap et-dirdiyi “Orxan Pamuk Nobeli təmin etdi” məqaləsi yazıçını məhz buna görə Vətəninə böhtan atmaqda qınayanları bir qədər sakitləşdirdi.

Lakin bu məsələ ilə bağlı Pamuk: “Mən də türkəm. Mən, nə “türkler erməniləri öldürdü”- dedim, nə “biz öldürdük” – dedim, nə də “soyqırım” dedim. Osmanlı erməniləri öldürüldü, – dedim” açıqlamasını verdi. “Daş yuxular”da isə qəhrəmanın dili ilə deyilir ki, onun nəslində erməni qanı yoxdur, amma nədənsə, getdikcə içində bir adsız erməniyə gəzdirdiyini, daha doğrusu, gizlətdiyini hiss edir. ƏƏ xalqımızın erməni qəsbkarlarına qarşı mübarizə tarixini, dəfələrlə deportasiyaya məruz qalmış Qərbi azərbaycanlıların şəxsiyyətlərini (“yerazlar”, “it uşağı qaçqınlar...”) təhqir edir, qatili məzlum, qurbanı qatil qismində təsvir etməyə çalışır, “ermənilər yox, biz özümüz pisik”- deyir.

Görəsən, qatili məzlum, dahi, ağıllı, vicdanlı qurbanı isə qatil, vəhşi heyvan qismində təsvir etmək nə vaxtdan yaradıcı təxəyyül hesab olunur? Nə vaxtdan tarixi təhrif etmək, təhqir, xalqın şərəf və ləyaqətini başqa xalqın ayağı altına atmaq yaradıcılıq azadlığı hesab edilməyə başlayıb? ƏƏ unudur ki, əsər, sadəcə, yaradıcılıq məhsulu deyil.

Hər hansı bir əsər bəşəri dəyərləri, sivilizasiyalararası dialoqu təbliğ etməklə millətlərarası ünsiyyətin dərinləşməsinə də səbəb ola bilər (məsələn, E. Əfəndiyevin “Mahmud və Məryəm” əsəri kimi), irqçilik və qatı millətçilik ideyalarının təbliğ edilməsi ilə milli-etnik münaqişələrə və müharibələrə də səbəb ola bilər (Hitlerin “Mənim mübarizəm” kitabı kimi). Erməni Z.Balayanın “Ocaq” əsəri Dağlıq Qarabağdakı ermənilərin “Miatsum” (Azərbaycan torpaqları hesabına “birləşmiş erməni dövləti”nin yaradılması ideyası) hərəkatının ideoloji

platformasına çevrildi. Silva Kaputikyanın şeirləri Qarabağ ermənilərini “milli-azadlıq mübarizəsi” adı ilə Azərbaycanın mərkəzi hakimiyyətinə qarşı terrorçuluğa səslədi.

Əsərin bəşəriyyəti onun xəlqiliyindən doğur. Xəlqi olmayan əsər bəşəri ola bilməz. Əgər ƏƏ ermənilərin 1905-1906; 1918-1920; 1988-1993-cü illərdə azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdikləri məkrli, sistemli və kütləvi soyqırımları oxumaq və eşitmək, Quba məzarlığını görmək istəmirsə, əvəzində öz doğma yurd-yuvalarından başı açıq, ayağı yalın didərgin salınan, gözüünün qarşısında əzizlərinə dağ çəkilmiş, süngülənmiş soydaşlarımızın (Z.Balayanın türk, ƏƏ-nin “yeraz”, “qancıq balaları” adlandırdığı insanların) Sumqayıtda 32 nəfərin ölümü ilə nəticələnən kinini və qəzəbini görürsə, buna “yaradıcı” yox, “xəstə təxəyyül” demək lazımdır.

Tərəzinin bir gözündə ədalət, humanizm, mərdlik, qayğıkeşlik, başqa gözündə isə xəyanət, haqsızlıq, zülm və qəddarlıq olanda mizanın hansı tərəfinin ağır gələcəyini ƏƏ-nin özü də yaxşı bilir. Sadəcə olaraq, o, özünün daş yuxuları–xəstə təxəyyülü ilə tərəzinin yuxarı qalan tərəfinə bir misqal ağırlıq əlavə etmək istəyir. ƏƏ bir şeyi dərk etmir ki, “ucalmağa” düşər olmamaq üçün tərəzinin xəyanət adlanan gözündən uzaq qaçmağı bacarmaq lazımdır.

Orxan Pamuk Nobel mükafatını almaq üçün türk dünyasının ən böyük şəxsiyyətlərindən biri, Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu olan M.K.Atatürkə belə rişxənd etməkdən və qara yaxmaqdan çəkinmədi. Pamukun əsərlərində Atatürklə bağlı olan fikirləri nəzərinizə çatdırırıq: “Uşaqlığında

bacısı ilə tarlada qarğa qovan pozğun bir padşah ... Sonra qəsəbə meydanına dolanır, Atatürk heykəlinə siçan göyərçinlər ayıblayır ... Atatürk özünü içkiyə vermiş meyxana kütləsinə respublika əmanət etmiş olmanın etibarını ilə gülümsəyirdi ... Atatürkün ləbləbi zövqünün ölkəmiz üçün nə böyük bir fəlakət olduğu aydındır.”

ƏƏ-nin xalqımızın böyük şəxsiyyətləri – ulu öndər Heydər Əliyev və xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk haqqında böhtan və kinayə dolu təhqiramiz fikirləri bir insan kimi məni xüsusilə qəzəbləndirdi. Bütün həyatlarını Azərbaycanın azadlığına və müstəqilliyinə həsr etmiş, bu yolda təqiblərə məruz qalmış, sağlamlıqlarını itirmiş belə bir fədəkar insanları lağa qoymaq, təhqir etmək, ruhlarını incitmək hansı insanlığa sığışan hərəkətdir? Budurmu onun azad yaradıcı təxəyyülü?

Zənnimizcə, təəccüblənməyə dəyməz. Nobel mükafatı almaq üçün Atatürk kimi tarixi şəxsiyyəti təhqir etməkdən belə çəkinməyən Orxan Pamukdan nümunə götürən, erməniliyi içində gəzdirən, türkün düşməni olduğunu etiraf edən, millətinin səviyyəsini və xarakterini təhqir edən, İslamı alçaltmaqdan belə çəkinməyən yazıçıdan ulu öndərimiz Heydər Əliyev və Xəlil Rza Ulutürk haqqında xoş sözlər gözləmək əbəsdir. ƏƏ-nin məqsədi məlumdur. AXI Nobel mükafatı almaq üçün gərək dissident olasan. Elə buradaca ƏƏ-nin yadına yazıçı Anarın sözlərini salmaq istəyirəm: “Fərz edək, hər hansı Azərbaycan yazıçısı yazıb ki, gərək Qarabağı verək ermənilərə. Onda onun Nobel mükafatı almağa şansı

ola bilər. Ancaq bunu kim edər? On dənə Nobel mükafatı qurban olsun Qarabağın bir kəndinə”. Deməli, ƏƏ Nobel mükafatına yolunu yalnız dövləti söyməklə – özünü məhz müxalifətin nümayəndəsi kimi qələmə verməklə açə bilərdi.

Orxan Pamuk istər Türkiyədə, istərsə də müsəlman aləmində İslam dininə və onun bir çox görkəmli nümayəndələrinə (məsələn, Mövlanaya) qarşı qərəzli mövqedə duran müəllif kimi tanınsa da, ƏƏ bü müqəddəs dini təhqir etmək üçün öz sələfini belə, mat qoya biləcək bir şeytan addımı atdı: Məhəmməd Peyğəmbəri təhqir etməkdən belə çəkinmədi. Romanda surətlərin birinin dili ilə deyilir: “Necə yəni, sizin peyğəmbər Allahdan ağıllıdır? Əgər insanda nə isə artıq olsaydı, məgər Allah kor idi, bunu görməsin? Necə ola bilər ki, Allah sifəti, gözləri, burunu, qulağı yaradanda səhv etmədi, hər şeyi qaydasında etdi, lənət şeytana, həmin yerə gəlib çatanda isə məktəbli kimi səhvə yol verdi... Oğlu atasının ona qarşı etdiyini fiziki zor, qəddarlıq və mənasız bir vəhşilik kimi qavramışdı”.

Orxan Pamuk özünün “İstanbul” əsərində bu şəhəri təkcə doğulduğu, böyüdüüyü, həyatının çox hissəsini yaşadığı sevimli şəhər kimi deyil, həm də içində müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin qərribə qarışığı olan bir dünya kimi təsvir edir. Eyni zamanda, İstanbul onun üçün uşaqlığını xatırladanda gözlərini yaşardan doğma şəhərdir.

ƏƏ üçün isə Bakı dünyanın ən pis yeridir. Romanda surətlərin birinin dili ilə deyilir: “Bir dəfə atam səhv edib məni bura (Bakıya) gətirdi. Özüm də ondan betər səfehlik

etdim, Moskvadan bura gəldim”. ƏƏ doğulduğu kəndi isə ruhi əsəb dispanseri kimi təsvir edir. Burada hər iki evdə birində ruhi xəstə vardır, çünki onlar günahsız qətlə yetirilmiş ermənilərin evlərini qəsb ediblər, halallıqlarını almadan orada yaşadıklarından bu məzlum xalqın ruhu onları rahat buraxmır.

“Daş yuxular”da Azərbaycan qadınlarının, Əylisdəki qadınların timsalında nə qədər tənəbəl, biganə, ürəksiz olmasının, ananın cehizsiz gəldiyinə görə öz gəlinini evdə qovmasının, əksinə, erməni qadını Haykanuşun nəzakətli, humanist, mehriban olmasının və yetim Camalın qayğısına qalmasının, hətta onun başının bitini dırnağı ilə dərinədən təmizləməsinin təsvir edilməsi roman müəllifinin millətimizin xarakterinə və səviyyəsinə böhtanının göstəricisidir. ƏƏ-nin yadına bunları salmaq istəyirəm: “Azərbaycan qadını tarix boyu öz ağılı, namusu, qeyrəti, isməti, fədakarlığı, çalışqanlığı, mərdliyi, millətinə, torpağına olan hədsiz məhəbbəti və gözəlliyi ilə tanınmışdır. Fransada Janna Darkı tonqalda yandırdıqları vaxtda Uzun Həsənin anası Sara Xatun öz ölkəsinin diplomatik missiyasına başçılıq etmişdir. Azərbaycan qadını seçki hüququna Avropanın bir neçə ölkəsindən qabaq sahib olmuşdur. Mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri ilə daim seçilmiş Azərbaycan qadını bu gün də öz məziyyətləri ilə bəşəri idealların təntənəsinə xidmət edir...

Ermənilərin hansı mental xüsusiyyətlərə malik olmasını isə onların özünə məxsus olan atalar sözləri daha aydın şəkil-

də ifadə edir: “Sən zurnanı çal, kimin qatırı hürkürsə, qoy hürksün. Evdə kürəkənim ölsün, bayırda gəlinim”⁸⁴.

ƏƏ Şuşadan gəlmiş Şahqacar Ərmağanov obrazı ilə azərbaycanlıların fizioloji quruluşuna da rişxənd etməkdən çəkinmir: “Bu adamın kvadrata bənzər fiqurası var idi. Kürəyinin diqqət çəkən eni bütün standartlar çərçivəsindən çıxırdı. Onun zilqara gur saçları, eləcə də qara və sıx qaşları, geniş, gur bıqları və qabarıq, mənasız, heç bir şey ifadə etməyən timsah gözləri vardı”. Göründüyü kimi, roman müəllifinin öz obrazının fiziologiyasında yeganə təsvir etmədiyi şey onun alnındakı qırıqlardır. Bəli, o namus qırışığı ki, yeganə olaraq azərbaycanlı kişisinə məxsusdur.

ƏƏ-nin “Daş yuxuları” əsəri ilə bağlı düşüncələrim geniş olsa da, təklifim lakonik olacaq. Təklifim isə budur: “ƏƏ-nin “Daş yuxular” kitabı erməni vəhşiliyini görmək üçün Quba məzarlığına gələnlərin üstündən keçdiyi bir yerdə torpağa basdırılsın”. Lakin ƏƏ-nin erməniyə yarınlmaq gedişini Orxan Pamukdan öyrəndiyini etiraf etməməsinin əksinə olaraq, mən bu təklifin türk və İslam tarixindəki bir hadisədən qaynaqlandığını etiraf edirəm: “Memar Sinanın (1489-1588) rəhbərliyi altında möhtəşəm bir məscidin inşa edilməsi xəbəri bütün xristian dünyasına, o cümlədən Fransa kralına gedib çatmışdı. Fransa kralı, guya, məscidin inşasına öz töhfəsini vermək və İslam dininə isti münasibətini nü-

⁸⁴ Hüseynov C.N. “Gorus-2010: absurd teatrı mövsümü” kitabı: tarixi və politoloji təhlil. ADAU, Elmi əsərlər, 2013, s.4

mayış etdirmək üçün Memar Sinana olduqca bahalı hesab edilən bir mərmər göndərir. Amma memar Sinan Fransa kralının bu səmimiyyəti şübhələnir və bunun təsadüfi olmadığını, onun arxasında nə isə gizlədildiyini hiss edir. O, dərhal kralın göndərdiyi bahalı mərmərin yandırılmasını əmr edir. Yandırılan zaman Fransa kralının göndərdiyi mərmərin içindən xüsusi şəkildə hazırlanan bir xaç çıxır. Memar Sinan dərhal mərmərin içindən çıxan xaçı sonrakı nəsillərə də ibrət dersi olsun deyə hamının məscidə gələrkən üstündən keçdiyi bir yerə basdırır. Bu xaç indi də orada qalmaqdadır. İndi də məscidə gələnlər onun üzərindən keçməli olurlar”⁸⁵.

Bir milyon insanı öz doğma yurd-yuvasından didərgin salan, vəhşi və sadist⁸⁶ əməlləri ilə Hitler Almaniyaşının törətdiyi qəddarlıqları belə kölgədə qoyan erməniləri “sülh carçısı” olaraq təbliğ edən ƏƏ kimi cızmaqara sahibinin Nobel Sülh Mükafatına namizədliyi qeydə alınarsa, bu, artıq, dünyada sülhün qorunmasının və millətlərarası münasibətlərin necə mücərrəd xarakter daşdığını göstərir.

Əgər Nobel Komitəsi üçün dünyada sülhün qorunması mücərrədləşməsəydi, 1990-cı ilin yanvarında Bakının işğalına, yüzlərlə insanın vəhşicəsinə qətlə yetirilməsinə və şikəst halına salınmasına səbəb olan Mixail Qorbaçov kimi qa-

⁸⁵ Hüseynov C. İznənən gedən izi qalmaz, **yaxud Əkrəm Əylislinin Orxan Pamuka bənzəmək cəhdi**. Xalq qəzeti, 13 fevral 2013-cü il

⁸⁶ **Sadizm** — başqalarına işgəncə verməklə həzz almaqdır. Sadist sözü fransız filosofu Donaten Alfons de Sadın adı ilə bağlıdır. 2013-cü il aprel 30-da Yerevanda keçirilən mitinqdə çıxış edən sabiq prezident Levon Ter-Petrosyan dövlət başçısı Serj Sarqsyani “sadist” adlandırır.

tilə elə həmin ildə “Beynəlxalq ictimaiyyətin həyatının mühüm tərkib hissəsini xarakterizə edən sülh prosesindəki aparıcı rolunun tanınmasına görə” Nobel Sülh Mükafatını verməzdi. Görəsən, Nobel Komitəsinə 1990-cı ildə Nobelin öz vəsiyyətinə qeyd etdiyi “millətlər arasında dostluğu möhkəmlətmək” işinə bundan daha artıq töhfə verən layiqli namizəd tapılmamışdı?

Hər halda dinamiti kəşf etməyin ictimai qınağından sığortalanmaq üçün özünün kapitalından gələn gəliri bəşəriyyətin tərəqqisinə böyük töhfə vermiş adamlara mükafat şəklində verməyi vəsiyyət edən Nobel sağ olsaydı, bu mükafatın (özü də sülh üzrə-red.) dinamitdən istifadə edərək Bakıda – özünün kapitalının formalaşmasında böyük rolu olan bir şəhərdə qırğınlar törədən Mixail Qorbaçova verilməsinə heç bir vəchlə razı olmazdı.

Əgər Nobelin vəsiyyətindəki “mükafatın ən layiqli olanlara verilməsi” meyarı rəhbər tutulsaydı, 2001-ci ildə sülh üzrə Nobel mükafatı BMT-nin baş katibi Kofi Annana “bütün dünyada sülhün möhkəmlənməsindəki fəaliyyətinə görə” verilməzdi. Kofi Annanın bütün dünyadakı sülh fəaliyyətinə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi düşmədi. Düşsəydi, BMT-nin ermənilərdən işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərini dərhal boşaltmağı tələb edən 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələrinin həyata keçməsinə çalışardı. Kofi Annan isə BMT-yə rəhbərlik etdiyi 1997-2006-cı illər ərzində həmin qətnamələrin yerinə yetirilmədiyini bir dəfə də olsun dilinə gətirmədi.

Burada Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin 2011-ci ildə Rusiyanın “Rossiya-24” kanalına müsahibəsində dediyi sözlər yada düşür: “BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistanın işğalçı qoşunlarının Azərbaycan ərazilərindən çıxarılmasına dair dörd qətnamə çıxarıb və onlardan heç biri hələ də icra olunmayıb. Biz BMT Təhlükəsizlik Şurasının Liviya ilə bağlı çıxardığı qətnamənin qəbul olunduqdan bir neçə saatdan sonra icra olunduğunu gördük. Dağlıq Qarabağla bağlı qətnamə isə 17-18 ildir icra olunmur”.⁸⁷

2002-ci ildə isə Nobel Sülh Mükafatı ABŞ-ın 39-cu prezidenti (1977-1981) Cimmi Karterə “bütün dünyada münaqişələrin sülh yolu ilə həlli üzrə səylərinə və insan hüquqları uğrunda apardığı mübarizəyə görə” verildi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bu dəfə də “Karterin dünyası”ndan kənarda qaldı.

Yadıma Karterlə bağlı bir əhvalat düşdü: “Karter Ağ Evin “Oval” kabinetinə prezident kimi birinci dəfə daxil olanda xoşagəlməz qoxu hiss edir və təcili olaraq administrasiya rəhbərliyini çağırtdıraraq qoxunun səbəbini aydınlaşdırmağı xahiş edir. Məlum olur ki, prezidentin otağından ölmüş siçovulun üfunətli iyi gəlir. Bundan əsəbləşən Karter ölmüş siçovulun vaxtında kabinetdən götürülməməsini administrasiya rəhbərliyinə irad tutanda çox qəribə bir cavabla rastlaşır. Ağ Evin inzibatçıları bu işin onların səlahiyyəti daxilində olmadığını söyləyirlər və qeyd edirlər ki, bu məsələ

⁸⁷ www.anspress.com

ilə Daxili İşlər Nazirliyi məşğul olmalıdır. Çünki ölkədə ekoloji məsələlər, heyvanların mühafizəsi, qorunması, bu sahə ilə bağlı problemlər də məhz onların səlahiyyəti daxilindədir. Bu cavabdan sonra Karter Daxili İşlər Nazirliyinin rəhbərliyini Ağ Evə dəvət edir. Məsələni onlara agah edəndə bu dəfə də qərribə cavab alır. Nazirlik nümayəndələri bildirirlər ki, onlar Ağ Evin həyatindəki yaşıllıqlarda, bağlarda olan vəziyyətə cavabdehdir, siçovul isə artıq içəridədir və ona administrasiya məsuliyyət daşıyır.

Səbri tükənən Karter hər iki qurumun rəhbərliyinə tapşır ki, birgə bu məsələni təcili həll etsinlər. Administrasiya və nazirlik nümayəndələrindən ibarət komissiya yaradılır və nəhayət ki, siçovulun prezident kabinetindən kənarlaşdırılması təmin olunur.

Azərbaycan torpaqlarına zorla soxulan erməni siçovulları da vaxtında ərəzilərimizdən çıxarılmadığından bu gün münaqişənin nizamlanmasına məsul olan ATƏT və dünyada sülhün və təhlükəsizliyin bərqərar olmasına çalışan BMT Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması məsuliyyətini bir-birinin üzərinə atırlar. Azərbaycan hökuməti isə işğal altında olan torpaqlarımızdakı siçovulların üfunətli iyisi artdığından, hər iki beynəlxalq qurumdan münaqişənin həll olunması istiqamətindəki söylərini artırmalarını tələb edir. Əks halda, Azərbaycanın uzun illərdən bəri istifadə etdiyi diplomatiya və təbliğat siyasətinin səmərə verməyəcəyi təqdirdə, öz torpaqlarını müharibə yolu ilə azad etmək barədə qərar verməsi hər zaman aktuallaşa bilər. Özü də Cimm

Karterin də vaxtında rəhbərlik etdiyi ABŞ adminstrasiyasının özgə İraq torpağında “demokratiya” ixracı adı altında aparıldığı və bir milyondan artıq insanın ölümünə səbəb olan müharibədən fərqli olaraq, Azərbaycan özünün ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsinə və öz yurd-yuvalarından didərgin düşmüş bir milyondan artıq insanın öz doğma torpaqlarına qaytarılmasına çalışır.

Əslində “Azərbaycan–Ermənistan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”, “Dağlıq Qarabağ problemi” ifadələrinin işlədilməsini terminologiya baxımından düzgün hesab etmək olmaz. Əgər biz “problem” və ya “münaqişə” ifadələrini işlədiriksə, o zaman belə çıxır ki, Azərbaycan özünə aid torpaqların hüquqi statusunda problemlərin olduğunu etiraf edir və bununla bağlı danışıqlar aparır. Ancaq Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdırsa, o zaman beynəlxalq vasitəçilərin bu terminalogiyadan istifadəsi Azərbaycanın xeyrinə deyil. Hüquqi baxımdan bu “Ermənistan–Azərbaycan müharibəsi”, “Dağlıq Qarabağda erməni əsilli Azərbaycan vətəndaşlarının mərkəzi hakimiyyətə qarşı hərbi qiyamı” kimi formula edilməlidir.

Nobel Sülh Mükafatının 2009-cu ildə Cimmi Karterin həmkarı – ABŞ Prezidenti Barak Obamaya “beynəlxalq diplomatiyanın və xalqlar arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi üçün göstərdiyi böyük səylərə görə” verilməsi bir daha göstərdi ki, Nobel Komitəsi öz mükafatını konkret əməllərə görə deyil, boş bəyanatlara və vədlərə verir. ABŞ-ın ilk afro-amerikalı lideri hələ prezident kürsüsünə oturmamışdan

əvvəl bəyan etmişdi ki, ölkəsinin birtərəfli xarici siyasətindən imtina edəcək və Amerika ilə yanaşı, digər dünya ölkələrinin də maraqlarını qoruyacaq. O, hətta İranla danışıqlar stolu arxasına oturacağını və Quantanamo həbsxanasını bağlayacağını vəd etmişdi. Düzü Obamaya Sülh Mükafatı verməklə, ondan Nobelin nəzərdə tutduğu “millətlər arasında dostluğu möhkəmlətmək” işinə böyük töhfə verməyi gözləyən Nobel Komitəsindən fərqli olaraq, mən heç vaxt qara Obamadan ağ gələcək gözləməmişəm. Onun inauqurasiya çıxışını Nobel nitqi kimi qiymətləndirənlərə isə bir sual vermək istərdim: “Bir adamın əlində balta yaxud arfa görəndə iddia etmək olarmı ki, o, dülgər yaxud musiqiçidir? Yəni hər gözəl sözlər danışan diplomatı müdrik siyasətçi adlandırmaq olmaz. Dünya miqyaslı siyasətçilər bəyan etdikləri yüksək idealları öz əməlləri ilə təsdiqləməlidirlər. ABŞ-dan başqa dünyanın digər ölkələrinin də maraqlarını qoruyacağını vəd edən cənab Obama nəinki sözlərinin üstündə durmadı, hətta özünün yarıtılmaz siyasəti ilə dünyanı qan çanağına çevirdi. ABŞ-da son dövrlərdə baş verən irqçilik qalmaqalları isə Obamanın özündən sonra ölkəsinə dərinləşmiş seqreqasiya problemini miras qoymayacağına zəmanət vermir.

Suriyada və İraqda özlərini “İraq-Şam İslam Dövləti” (İŞİD) adlandıran terrorçu qruplaşmanın ABŞ-ın Suriya müxalifətini silahlandırmasının nəticəsi olaraq yaranması heç kimə sirr deyil. ABŞ-ın hazırladığı “rəngli inqilablar”, “Ərəb baharı” və digər çevriliş ssenarilərinin ayrı-ayrı ölkələrə han-

sı bəlalərin gətirdiyini yəqin ki, Nobel Komitəsi bilməmiş deyil. Məğrib ölkələri “Ərəb baharı”nın dağıtdığı ictimai nizamı hələ də tam bərpa edə bilmirlər. Dünənə kimi İraq, Liviya, Tunis, Suriya, Misir, Əfqanıstan və Pakistandan eşidilən qətlər, insan tələfatı haqqında məlumatlar bu gün Avropanın mərkəzindən – Ukraynadan gəlir. Ukrayna məhz ABŞ-ın və Avropanın birgə “sülhməramlı” səyləri nəticəsində vətəndaş qarşıdurması meydanına çevrilib. Krımı tamamilə itirən, ölkənin şərq hissəsini separatçılardan hələ də təmiszləyə bilməyən Ukrayna ərazi bütövlüyünü itirib.

ABŞ–Gürcüstan müttəfiqliyi də sonuncuya ərazi bütövlüyünün itirilməsindən başqa bir şey vermədi: Abxaziya və Cənubi Osetiya özünün müstəqilliyini elan etdi.

Henri Kissincer “Dünya nizamı: millətlərin xarakteri və tarixin gedişi barədə düşüncələr” adlı yeni kitabında hazırkı dünya nizamının böhranından bəhs edərək yazır: “Bir-qütblü zaman kəsiyi bu gün özünün şəərəfsiz sonluğuna yaxınlaşır. Kiçik Corc Buş dövründə 11 sentyabr (2001-ci il) terror aktlarından sonra Amerika öz üzərinə gücü çatmayan bir vəzifə götürüb, onun birinci prezidentlik müddətində isə xarici siyasətin militaristləşdirilməsi baş verib, bunun nəticəsində ən yaxşı halda Əfqanıstanda işlər düyünə düşüb, İraqda mürəkkəb vəziyyət yaranıb. Nəticə budur: Qərb alyansında parçalanma, Amerika cəmiyyətində məyusluq və teokratik İranın güclənməsi... İndiki dövrdə ABŞ Yaxın Şərqdə yenidən hərbi əməliyyatlara başlamağa hazırdır, habelə Putini dayandırmaq üçün səy göstərir. Ərəblərin oyanmasından

sonra yürüdülmən siyasəti də ardıcıl siyasət adlandırmaq çətinidir. Bütün bunların arxasında ABŞ-ın dünyada liderliyi təmin etmək üçün yeni üsullar axtarması dayanır. Bu gün hətta sərt güc tətbiq edilməsi bahasına da olsa, Amerika dövlətlərinin bütün dünyada yayılmasının tərəfdarları ABŞ-ın xarici siyasətində möhkəm mövqe tutur”.

Henri Kissincer bunu həm də iri dövlətlərin qüvvələr tarazlığı yaratmağa deyil, özlərinin maraqlarını maksimum təmin etməyə çalışmaları ilə izah edir.

Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev özünün “İkili standartların dünya nizamı və müasir Azərbaycan” adlı məqaləsində bununla bağlı yazır: “Henri Kissincerin gəldiyi qənaət qlobal geosiyasətin əsas prinsiplərini yeniləşdirməyin zəruri olmasından ibarətdir. Onun “beynəlxalq münasibətlərin mövcud sistemi böhran keçirir” tezi müasir reallığı əks etdirir. Dünya nizamının təmin edilməsi mexanizmlərinin əksəriyyəti yetərincə çoxdan formalaşmış. Beynəlxalq münasibətlərdə müasir böhranın səbəbi onunla bağlıdır ki, bu münasibətləri əqlabətən şəkildə yenidən qurmaq, müasir reallıqlara uyğunlaşdırmaq əvəzinə onları sındırırlar... Qlobal təhlükəsizliyin təmin edilməsi, terrorizmin və separatizmin, dini fanatizmin aradan qaldırılması dövlətlərarası münasibətlərdə dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq, habelə hüquq bərabərliyi və qarşılıqlı hörmət prinsiplərinə riayət edilmədən mümkün deyil. Dünya nizamı və onun yaxşılaşdırılması imkanları barədə danışıqdan 2014-cü ilin oktyabr ayında Bakıda keçirilən

Beynəlxalq Humanitar Forumda Prezident İlham Əliyevin çıxışından aşağıdakı sözləri qeyd etmək yerinə düşər: “Hesab edirəm ki, əgər hər bir ölkə müstəqil xarici siyasət aparsa, onda dünyada müharibələr də az olar, anlaşılmazlıq da azalar... Hər bir ölkə digər ölkənin seçiminə də hörmətlə yanaşmalıdır – həm beynəlxalq müstəvidə, həm dinlərarası dialoq, humanitar sahədə...” Prezidentin bu sözləri Neovestfal beynəlxalq münasibətlər sisteminin möhkəmləndirilməsi zərurətinə diqqəti artırmağa çağırışdır. Həmin sistemdə dövlətlərin qərarlar qəbul etməkdə real suverenliyi qlobal sabitlik üçün bazis olmalıdır...”⁸⁸

Dünyanın hazırkı siyasi mənzərəsi – dövlətlərarası münaqişələrin yaranması səbəbləri göstərir ki, Obamanın demokratiyanın yayılması niyyətlərinin arxasında əslində ABŞ-ın geosiyasi maraqları dayanır. ABŞ-ın bu siyasəti yadıma bir pritiçanı saldı: “II Dünya müharibəsindən sonra müttəfiqlər dünyanın necə bölüşdürülməyi ilə bağlı bir-biri ilə mübahisə edirdilər. Çörçill bunun çətin bir iş olduğunu düşünür, Stalin isə bölüşdürülmənin çox asan yerinə yetiriləcəyini iddia edirdi. Nəhayət, Çörçill əsəbləşir və Stalinə küncdə dayanan pişiyi göstərir və deyir: “Zorla dünyanı bölüşdürməkdən bəhs edirsən, yaxşısı budur, sən əvvəlcə bu pişiyə zorla necə xardal yedirə biləcəyini nümayiş etdir”. Stalin əsəbləşərək pişiyin üstünə atılır. Onun pişiyi tutması xeyli vaxt aparır və bu, Stalinin əli və üzünün cırmaqlanması

⁸⁸ Mehdiyev R. İkili standartların dünya nizamı və müasir Azərbaycan. Bakı: “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 2014, s.86

hesabına başa gəlir. Stalin qan-tər içində olsa da, pişiyə bir damcı belə xardal yedizdirə bilmir. Stalin əsəbi şəkildə Çörçillə “yaxşı sənin planın nədir?” – deyir.

Çörçill pişiyin qabağına gözəl bir sosis qoyur. Pişik sosisi yemək üçün yaxınlaşanda onun qılçına xardal sürtür. Ayağı yanan pişik acı içində xardalı yalamağa, ayağını təmizləməyə başlayır. Çörçill üzünü Stalinə tutaraq deyir: “Biz bu sosisin adına –demokratiya, –deyirik”.⁸⁹

Nobel Komitəsi növbəti Sülh Mükafatını 2012-ci ildə “demokratiya” sosisindən məharətlə istifadə edən Avropa Birliyi”nə “Altı onillik ərzində Avropada insan hüquqlarının müdafiəsindəki və qitənin birləşdirilməsindəki roluna görə” verdi. Lakin bu dəfə də, üç onilliyin Qarabağ münaqişəsi son 60 ildə sülhə böyük “töhfə” verən Avropa Birliyinin fəaliyyət dairəsindən kənara qaldı. Avropa qitəsini birləşdirən qurum Dağlıq Qarabağı Azərbaycana, Abxaziya və Cənubi Osetiyanı Gürcüstana birləşdirə bilmədi, əvəzində sülh mükafatından daha da ruhlanaraq Krımın da Ukraynadan ayrılaraq Rusiyaya birləşməsinə öz “töhfəsini” verdi. Avropa Birliyi Avropada insan hüquqlarını müdafiə edə bildi, ancaq Azərbaycandakı öz doğma yurd-yuvasından didərgin düşmüş bir milyondan artıq qacqın və məcburi köçkünün pozulmuş hüquqlarının bərpasına öz töhfəsini verə bilmədi.

Nobel Sülh Mükafatının Avropa Birliyinə verilməsinə hətta Avropadan olan bəzi Nobel laureatçıları da öz etirazını

⁸⁹ Hüseynov C.N. Uğura və zirvəyə aparan yol. Bakı:ADPU,2015, s.180-181

bildirmişlər. Onlar Nobel Komitəsinə göndərilən məktubda “Nobel mükafatı komissiyasının öz səlahiyyət həddini aşdığını” bildirmişlər.

Çexiya Respublikasının prezidenti Vatslav Klaus da Nobel mükafatının sülh sahəsində Avropa Birliyinə verilməsini faciəvi səhv adlandırmış və belə addımların Nobel mükafatını dəyərdən saldığını bildirmişdir.

2015-ci ildə isə Nobel Sülh Mükafatı komitəsinin yerləşdiyi Norveçin Oslo şəhərində xəbərlər dolaşırdı ki, 9 oktyabr tarixində təqdim ediləcək mükafata ən güclü namizəd Almaniya kansleri Angela Merkeldir. Oslo Sülh Araşdırmaları İnstitutunun direktoru Kristian Berq Harpviken jurnalistlərə verdiyi açıqlamada “Angela Merkel Sülh Mükafatını alacaq. Merkel əxlaqi liderliyi həqiqi mənada üzərinə götürən və Avropada mühacir problemi ilə bağlı məzmunu tamamilə dəyişdirən adamdır”⁹⁰, - deyər bildirmişdi.

Bunun adı ikili standart da deyil, bəs nədir? İki milyon yarım mühaciri ölkəsində yerləşdirən Türkiyə hökuməti deyil, mühacirləri dini mənsubiyyətinə görə fərqləndirən, ölkəsində yalnız xristian mühacirləri görmək istədiyini bildirən və PKK terrorçularını siyasi mühacir hesab edən bir hökumətin başçısı Nobel Sülh Mükafatına namizəd olaraq irəli sürülür. Bu hələ bir əsr bundan əvvəl Merkelin öz həmyerlisi – məşhur Fridrix Nitşenin böyük uzaqgörənliklə dediyi “səhranın böyüməsi” də deyil, bəs nədir? Martin Haydegger Nitşenin bu fikrini şərh edərkən deyirdi: “Dağıntı yalnız

⁹⁰ www.interpress.az

özündən əvvəlkinin məhvi deməkdir. Səhra isə bununla yanaşı, həm də özündən sonranın, hər şeyin məhvidir. Yaddaşın itməsidir. Mnemozinanın (yaddaş ilahəsi–red.) Letada (huşsuzluq ilahəsi–red.) batmasıdır”⁹¹.

Nitsşenin “səhranın böyüməsi” və “Avropada nihilizmin baş qaldırması – ən yüksək dəyərlərin özlərini dəyərdən salması” ilə bağlı fikirlərində haqlı olduğunu və bu problemin hazırda daha qabarıq şəkildə təzahür etdiyini Avropanın mütərəqqi ruhlu liderləri də təsdiq edirlər. Yunanistanın Baş naziri Aleksis Tsipras 2015-ci ilin oktyabrında ölkə parlamentinin iclasında çıxış edərkən Avropa liderlərinin mühacir siyasətinin yarıtmaz olduğunu bu cür vurğalamışdır: “Mən şəxsən Avropa İttifaqının mühacir siyasətinə görə xəcalət çəkirəm. Yaxın Şərq ölkələrinə hərbi müdaxilə bu xalqlara vəd olunan demokratiyanı gətirmədi. Əksinə, bu müdaxilə həmin böyük dövlətlərin geosiyasi mənafeələrinə xidmət edir, reallıq budur ki, onlar bu müdaxilənin nəticələrini düzgün hesablamayıblar. Böyük güclər demokratiyanı deyil, yalnız özlərini müdafiə edirlər. Qaçqın faciəsinə görə məsuliyyəti başqalarının üzərinə atan avropalı liderlərin arasında olmaqdan utanıram. Egey dənizi sahillərində ölən uşaqlar üçün tökülən göz yaşları ikiüzlülük, timsah göz yaşlarıdır. Egey dənizi təkcə mühacir uşaqları deyil, Avropa sivilizasiyasını yuyub aparır.”⁹²

⁹¹ Abdulla K. Birun-Əndərun.(ədəbi-bədii esse). news.lent.az/kulis/news/

⁹² Tsipras Accuses European Nations of Hypocrisy Over Migrant Crisis
www.wsj.com/articles/aegean-refugee-death-toll-mounts

Əlbəttə ki, bu gün bəşəriyyətin ən başlıca vəzifəsi səhranın böyüməsinin qarşısını almaqdan ibarət olmalıdır. Bu böyümənin qarşısını Mehriban Əliyeva kimi öz fəaliyyətini tolerant və multikultural dəyərlər üzərində quraraq dünyada sülhün, əmin-amanlığın və mədəniyyətlərarası dialoqun bərqərar olmasına nail olmağa çalışan liderlər ala bilərlər.

Rusiya Federasiyası Federal Məclisinin rəsmi mətbu orqanı olan “Parlament qəzeti”nin 2015-ci il 22 sentyabr tarixli nömrəsində və nüfuzlu “Rusiya Federasiyası bu gün” jurnalının 18-ci nömrəsində tanınmış politoloq, “Ekonomiks” Beynəlxalq Araşdırmalar Birliyinin (Azərbaycan) Rusiya nümayəndəliyinin rəhbəri Aleksandr Karavayevin Mehriban Əliyeva ilə bağlı dərc edilmiş “Mehriban Əliyevanın qəlbinin siyasəti” adlı məqaləsində belə bir fikrə rast gəlinir: “Mehriban Əliyevanın adı, şübhəsiz ki, bundan sonra da müasir dünyanın görkəmli lider qadınları sırasında olacaq. Özü də taleyin ona nə kimi gələcək hazırlamasından asılı olmayaraq. Kim bilir, bəlkə o, ölkəsində “şaquli” siyasi xətt boyunca yüksələcək, bəlkə də “üfüqi” sosial-humanitar layihələrin sayı artdıqca onun rolu da güclənəcək. İstənilən halda o, Azərbaycanın yetkin qeyri-rəsmi lideridir”⁹³.

Rusiyalı həmkarımın fikirlərinə qatılaraq onu əlavə etmək istəyirəm ki, sağlam və əmin-aman həyat kardiogram şəkillərində olduğu kimi üfüqi xətlərin şaquli xətlərlə (xanım

⁹³ Караваев А. Политика сердца Мехрибан Алиевой. Парламентская газета. 22 сент. 2015 года. www.pnp.ru/news/detail/

Mehriban Əliyevanın qeyri-rəsmi liderliyi ilə Prezident İlham Əliyevin şaquli hakimiyyətinin birliyini nəzərdə tuturam–M.) kəsişməsindədir.

Nobelin vəsiyyəti ilə səsleşən arzu

“İnsan haqqında onun düşüncələrindən daha çox, arzuları əsasında az-çox dəqiq fikir yürütmək mümkündür”, – deyir Höte.

Bəli, Nobel haqqında da bu gün onun düşüncələrindən daha çox vəsiyyətindəki bəşəriyyətin gələcəyi ilə bağlı olan arzuları əsasında fikir yürüdürlər.

Həyatda inamsız insanlar olsa da, arzusuz insan yoxdur. Lakin insanlar fərqli təfəkkürə sahib olduqları üçün onların arzuları da müxtəlifdir. İnsanın təfəkkür səviyyəsi qalxdıqca onun arzusunun xarakteri də dəyişir. Məhz insanın malik olduğu yüksək təfəkkür onu ötəri amallardan uzaqlaşdırıb uca, saf arzulara və məqsədlərə aparır, insanı ucaldır, ülviləşdirir. Zənnimcə, hər bir insanın arzusu onun təfəkkür səviyyəsi ilə düz mütənasiblik təşkil edir, – desək yanlışdır.

İnsanlar var ki, onları təfəkkürü deyil, hissləri idarə edir. Ona görə onların arzuları da hisslər səviyyəsindən o tərəfə keçə bilmir. Hisslər isə əsən külək kimidir, gah tez-tez istiqamətini dəyişə, gah sərin meh kimi həzz verə, gah da tufana dönüb qarşısına çıxanları dağıda bilir. Odur ki, həmin insanlar özlərinin hisslər səviyyəsində olan bəsit arzulарına və ambisiyalarına görə başqalarının və hətta bütün insanlığın əleyhinə çıxmağa belə hazır olurlar – elə ermənilər kimi.

İnsanlar var ki, hisslərini təfəkkürü vasitəsilə idarə edə bilirlər və öz arzularını başqalarının bədbəxtliyi üzərində deyil, yaşadıkları gerçəkliyin obyektiv qanunları əsasında qu-

rurlar. Məhz bu cür insanlar dərk edirlər ki, onlar öz əməlləri ilə hər bir məqamda özündən başqa ailəsini, elini-obasını, millətini, dövlətini və daha böyük miqyasda insanlığı-bəşəriyyəti təmsil edir. Odur ki, bu cür insanlardan bəzilərinin arzuları ailəsi, bəzilərininki Vətəni və milləti, digərlərininki isə bütöv bəşəriyyətlə bağlı olur – elə Nobelinki kimi.

Tarixə özlərinin məşhur arzuları ilə düşən insanlar da az deyil – elə Martin Lüter Kinq kimi. Martin Lüter 1953-cü ildə Alabamada Montqomeri kilsəsinin pastoru olmuşdur. İki ildən sonra baş vermiş bir hadisə onun Alabama ştatında irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizəyə başlamasına ilham vermişdir.

Belə ki, 1955-ci il dekabrın 1-də zənci qadın – Roza Parks avtobusda ön oturacaqdan durub yerini ağ adama vermək istəmir. (ştatın qanunu isə buyururdu ki, ictimai nəqliyyatda ağ adam gələndə zəncilər yerini ona verib arxada otumalıdılar – red.) Qanuna qarşı itaətsizlik etdiyi üçün Roza Parks elə həmin dəqiqə həbsxanaya salınır.

Yəqin ki, əgər Martin Lüter Kinq olmasaydı, bu hadisə elə də böyük diqqət çəkməyəcəkdi. 1955-ci ilin dekabrında Martin Lüter Kinq ABŞ-da qərar verilənlərin ən böyük dinc nümayişinə rəhbərlik edir. Bu aksiya “avtobus boykotu” adlanırdı. 382 gün davam edən boykotun sonunda – 1956-cı il dekabrın 21-də ABŞ Ali Məhkəməsi avtobuslardakı irqi ayrı-seçkiliyin Konstitusiyaya zidd olması haqqında qərar qəbul edir.

1963-cü il Kinqin başçılıq etdiyi hərəkatın zirvə nöqtəsi olur. 1963-cü ilin avqustunda Kinq Linkoln Abidəsi

önünə toplaşmış 250 min adam qarşısında çıxış edir. “Bir arzum var” adlı həmin məşhur çıxışda deyilirdi: “Bu yürüş tarixə xalqımızın azadlıq uğrunda ən böyük nümayişi kimi düşəcək. 100 il əvvəl indi simvolik kölgəsində dayandığımız dahi amerikalı Müstəqillik Bəyannaməsini imzaladı. Bu sənəd ədalətsizlik alovunda yanan milyonlarla qaradərili qullar üçün ümid işığı oldu. Bu sənəd onlarda uzun, məşəqqətli gecənin günəşli bir günə əvəzlənəcəyinə ümid yaratdı. Ancaq 100 il keçməsinə baxmayaraq, qaradərililər hələ də azad deyillər. Qaradərilinin həyatı hələ də ayrı-seçkilik zənciri ilə qandallanıb. Qaradərililər böyük maddi rifah okeanının yoxsulluq adasında yaşamaqda davam edirlər. Qaradərililər hələ də öz torpaqlarında özlərini sürgündəki kimi hiss edirlər. Üzləşdiyimiz və üzləşəcəyimiz çətinliklərə baxmayaraq, hələ də mənim bir arzum var – Bir gün bu xalq oyansın və “bütün insanlar bərabər doğulub” inancının əsl mahiyyətini dərk etsin. Arzu edirəm ki, bir gün keçmiş qulların övladları ilə keçmiş quldarların övladları bir masa ətrafında əyləşsin. Dörd kiçik övladımın elə bir ölkədə yaşamasını arzu edirəm ki, orada heç kim dərisinin rənginə görə yox, xarakterinə görə mühakimə olunsun... Arzu edirəm ki, bir gün dərələr böyüsün, dağ və təpələr ensin, kələ-kötür yerlər hamarlansın, əyri-üyrü yollar düzəldilsin, Tanrı gözəlliyi zühur etsin və hər kəs buna şahid olsun! Bu inamla biz ümitsizlik dağını aşaraq, ümid qayasına ayaq açacağıq. Bu inamla biz, millətimizin içində olan ahəngsizliyi gözəl qardaşlıq simfoniyasına çevirəcəyik. Bu inam bizi birgə çalışmağa, birgə

ibadət eləməyə, birgə mübarizə aparmağa, məhbəsə birgə düşməyə, bir gün azad olacağımızı bilərək azadlıq üçün birgə çarpışmağımıza kömək edəcək”.⁹⁴

Bəli, Alfred Nobel, Martin Lüter Kinq və digər insanlar kimi mənim də arzum var. Lakin arzumu Nobel və Kinqin arzuları ilə müqayisə etmək cəhdim, özümü də həmin insanlara bənzətmək anlamına gəlməməlidir. Bir insan yalnız özü ola bilər, ancaq arzular üst-üstə düşə bilər.

Nobelın vəsiyyəti və Kinqin arzusu ilə səsleşən, lakin həmin insanlardan fərqli olaraq heç yaşamadığı bölgədə belə məşhur olmayan bir alimin – əlinizdə tutduğunuz kitabın müəllifinin arzusu bu cürdür: “120 il əvvəl - 1895-ci ildə dahi İsveçli alim Alfred Nobel özünün məşhur vəsiyyətnaməsini imzaladı. Vəsiyyətnamədə Nobel gəlirlərinin əvvəlki illərdə elmin, ədəbiyyatın və sülhün inkişafına töhfə vermiş, fəaliyyətləri bəşəriyyətə daha çox xeyir gətirmiş şəxslərə pul mükafatları şəklində təqdim olunmasını arzulayırdı. Bu vəsiyyət müharibə alovunda yanan milyonlarla insanlar üçün ümid işığı oldu. Bu vəsiyyət onlarda uzun, məşəqqətli gecənin günəşli bir günə əvəzlənəcəyinə ümid yaratdı. Ancaq 120 il keçməsinə baxmayaraq, bəşəriyyət hələ də Nobelın arzuladığı sülhə qovuşa bilməyib. Çünki, Linkolnun abidəsinin kölgəsində öz arzularını bəyan edən Kinqdən

⁹⁴ www.boes.org/docs2/mking01.html

fərqli olaraq, dünyanın super güc dövlətləri Nobel mükafatının kölgəsində özlərinin geosiyasi ambisiyalarını həyata keçirməyə çalışırlar. Nobel mükafatı qış Günəşi kimi işıqlandırdı, amma istilik və hərarət gətirmədi. Işıq isə zəif olan-
da qarşısındakını nurlandıra bilmir və özü də solur.

Təəssüflər olsun ki, sülh həsrətində olan və müharibənin ən acı dəhşətlərini görən xalqlardan biri də mənim xalqımdır. Kinqin qaradərililəri böyük maddi rifah okeanının yoxsulluq adasında yaşadığı kimi, mənim xalqımın da bir hissəsi – bir milyon qaçqını və köçkünü ölkələrində – sabitlik adası Azərbaycanda özlərini qütbətdəki kimi hiss edirlər. Çünki həmin insanların dədə-baba yurdları erməni tapdağı altındadır.

Üzləşdiyimiz haqsızlıqlara baxmayaraq, istərdim ki, bir gün bütün əqidələrin daşıyıcıları “Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadından (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyə, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq” inancının əsl mahiyyətini dərk etsinlər.

Mən istəyirəm ki, məsum insanların ölümünə səbəb olan müharibələrə son qoyulsun. Ətrafdan barıt və qan iyisi deyil, sülh və gül qoxusu gəlsin. Ətrafda silah səsləri, yaralı iniltiləri, körpə nələləri, ana fəryadları, övladını çiynində məzara aparan atanın hönkürtüləri (sülh dövründə isə ata oğlun çiynində məzara gedir–red.) və matəm marşları deyil, Viktor Hüqonun dediyi “körpə qığışlarının təntənəli himnləri” və Kinqin dediyi “qardaşlıq simfoniyası” eşidilsin.

Ancaq mən Kinqdən fərqli olaraq, qardaşlıq və sülh simfoniyasının okeanın o tayında deyil, doğma Bakıda səslənəcəyinə ümid edirəm. Çünki Nobelin mükafatının formalaşmasında böyük rolu olan və Salvador Dalinin öz rəsm əsərində dünyanın xilasını kimi göstərdiyi Bakının bütün dünyaya sülh gətirəcəyini özüm üçün Piqmalion effektinə çevirmişəm.

Nobel Komitəsinin Nobel Sülh Mükafatına layiq gördüyü Kinq kimi biz də dünya dövlətlərinin bir masa ətrafında əyləşərək Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dini və siyasi təəssübkeşlik əsasında deyil, beynəlxalq hüquq çərçivəsində həllinə kömək göstərmələrini istəyirik. Biz də ermənilərin mənsub olduğu dinə görə yox, etdikləri əməllərin xarakterinə görə mühakimə olunmasını istəyirik.

Kinqdən fərqli olaraq, mən, Tanrı gözəlliyinin zübur etməsi üçün dağın enməsini deyil, əksinə, bizlərin dağın zirvəsinə qalxmalı olduğunu vacib bilirəm. Çünki, dağın ətəyində bir-birindən çox uzaqda dayananlar zirvəyə qalxdıqda yaxınlaşır, zirvədə vəhdətə çatırlar. Vəhdətə qovuşur, vahidləşirlər. Müxtəlif ideologiyalar və dinlər müxtəlif təzahürlərə deyil, mahiyyətə doğru getdikcə, fərqlər itir, eyniyyət qalır.

Mənim arzum budur ki, dünyanı vəhdətə, sülhə və humanizmə qovuşduran fəaliyyətlər öz layiqli mükafatını alsın. Məhz belə olan halda Nobelin sülh həsrətinə, sülhün Nobel nisgilinə son qoymaq olar.

Berta fon Zuttnerin “Silahları buraxın!” əsərinin və Kinqin “Bir arzum var” çıxışının məzmununu kimi, mənim də

Mehriban xanım Əliyevaya Nobel Sülh Mükafatının verilməsi ilə bağlı arzum xahiş yox, çağırış və qəti tələbdir.

Bu mükafatı alanların adlarına nəzər salsaq görərik ki, onların xidmətlərinin miqyası və təsir səviyyəsi Mehriban xanımın gördüyü işlərlə müqayisədə çox-çox kiçikdir. Qazanmadığı, əziyyətini çəkmədiyi və deməli, bu yük üçün çiyinləri hələ bərkiməmiş birinə Nobel Sülh Mükafatı verildə, o, bu yükün altında itib-batır. Özündən on dəfə böyük yükü daşıyan qarışqa kimi: yük-ad görünür, sahibi isə yox. Nəsillərin verdiyi əzəmətlə, qayğıkeşliklə yüklənmiş bir adı özünün xeyirxah və humanist əməlləri ilə doğruldan, çiyinlərini insanlıq adında möhtəşəm bir yükün altına verən Mehriban xanım Əliyevaya isə təkcə Nobel Sülh Mükafatı deyil, Allah-təalanın lütf etdiyi bütün gözəl mükafatlar yaraşır.

Nobel Sülh Mükafatının tarixinə nəzər salsaq, xidmətlərinin miqyası və təsir səviyyəsi baxımından onu alan insanları iki qrupa ayırmaq olar. Birinci qrup – öz ölkələrində və ya hər hansı bir regionda sülh və əmin-amanlıq uğrunda əmək sərf etmiş, mübarizə aparmış insanlardır. İkinci qrup – özlərinin fəaliyyəti ilə bütün dünyaya sülh və əmin-amanlıq gətirən insanlar və ya təşkilatlardır. Mehriban xanımın gördüyü işlər bu iki qrupun fəaliyyəti və mükafatın kriteriyaları baxımından daha zəngin və çoxşaxəlidir. Mehriban xanım Əliyeva özünün unikal, mütərəqqi və xeyirxah fəaliyyəti ilə dünya sülh mədəniyyətinə yeni məzmun və məna verir. Mehriban xanımın yeni sülh modelində milliliklə bəşərilik, milli mentalitetlə müasirlik, multikulturalizmlə dini tole-

rantlıq, ənənəviliklə novatorluq, qərbçiliklə şərqçilik dialektik vəhdət təşkil edir.

Berta fon Zuttner hərbi ailəsində doğulduğundan həyatının erkən dövrlərində müharibəyə daha çox rəğbət bəsləyir və hətta onu həyatın dəyişməz qanunauyğunluğu hesab edirdi. Lakin təsadüfən gördüyü—müharibə səhnələrinin əks olunduğu bir rəsm əsəri onun dünyagörüşündə dönüş yaradır. Almaniya ilə müharibədə ölkəsinin—Avstriyanın yaşadığı faciələr nəticəsində Bertanın sülhün qaçılmazlığı ilə bağlı fikirləri daha da qətiləşir.

Berta Nobel Sülh Mükafatının təqdimatındakı çıxışında müharibə və sülh probleminin həllinin “bizim Avropanı necə görmək istəməyimizdən asılı olduğunu” deyirdi.

Bertanın yaşadığı dövrdən fərqli olaraq, III minilliyin gerçəkliyi global problemlərin Avropanın deyil, bütün dünya xalqlarının birgə söyləri ilə həll edilməsi zərurətini ortaya qoyur, sülh və əmin-amanlığın bərqərar edilməsi üçün sivilizasiyalararası dialoqun vacibliyini vurğulayır. Hazırda dünyada baş verən münaqişələrin sivilizasiyaların fərqi ilə əsaslandırılması və həqiqi islamın terrorla eyniləşdirilməsi cəhdlərinin artması belə bir dialoqun qaçılmaz olduğunu bir daha təsdiq edir.

Burada ilk vacib məsələ “sivilizasiyalararası” dedikdə hansı sivilizasiyaların nəzərdə tutulmasıdır. İngilis tarixçisi Arhold Toynbi XX əsr üçün beş əsas sivilizasiya növünün mövcudluğunu qeyd edirdi: Çin, Hind, İslam, Rus və Qərb.

Bəzi hallarda isə sivilizasiyaların təsnifatı dini əla-

mətlər əsasında aparılır və buna uyğun olaraq onun iki əsas forması göstərilir: İslam və Xristian.

Sivilizasiyaların dinlərlə bağlanılması münaqişə təhlükəsini daha da artırdığından, Qərb və Şərq sivilizasiyalarından danışılması daha məqsədəuyğundur.

Bu gün Azərbaycanın Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili Mehriban Əliyevanın simasında sivilizasiyalararası dialoqda təşəbbüskar və aparıcı tərəf kimi çıxış etməsi heç də təsadüfi deyil.

Hərbçi ailəsində dünyaya gələn Berta fon Zuttnerdən fərqli olaraq, ziyalı ailəsində dünyaya gələn Mehriban xanım Əliyevanın anası – Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatı üzrə ilk elmlər doktoru və ilk qadın professor Aida İmanquliyeva qərbşünaslığın tədqiqinin qadağan edildiyi bir dövrdə zəmanəsinin ideoloji ehkamlarından kənara çıxaraq və mövcud stereotipləri sındıraraq Şərq-Qərb münasibətlərinin tədqiqi ilə məşğul olmuşdur. O, problemin elə aspektlərini ön plana çəkmişdi ki, onlar təkcə Azərbaycanda yox, bütün dünyada ancaq 90-cı illərin axırlarında, iki əsrin qovuşuğunda aktuallaşmış oldu. Siyasi və iqtisadi müstəvidə bu tendensiyanı dünyada ilk dəfə nəzərə alan və Böyük İpək Yolunun bərpası ideyasını irəli sürən ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 8-9 sentyabr 1998-ci ildə 32 dövlət başçısının iştirakı ilə Bakıda beynəlxalq konfrans keçirildi.⁹⁵

2001-ci il YUNESKO tərəfindən “Sivilizasiyaların dialoqu” ili elan olundu. Azərbaycanın birinci xanımı,

⁹⁵ Xəlilov S.S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: Adiloğlu, s.18

YUNESKO-nun və İESKO-nun xoşməramlı səfiri, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili Mehriban Əliyevanın apardığı məqsədyönlü fəaliyyət nəticəsində bu problem bir daha aktuallaşdı. Aktuallaşan təkcə sivilizasiyalararası dialoq deyil, həm də Nobelin vəsiyyətində irəli sürdüyü “sülhsevər qüvvələrin konqreslərinin təşkil edilməsi ya da bunların keçirilməsinə yardım göstərilməsi” idi.

Məhz Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti və təşəbbüsü sayəsində Azərbaycan mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoq məkanına çevrildi.

10 iyun 2008-ci ildə Bakıda “Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişlənməsi” mövzusunda keçirilən Beynəlxalq forumdakı çıxışında Mehriban xanım Əliyeva bu sahədə qarşıda duran vəzifələrdən danışaraq dedi: “Heydər Əliyev Fondu ilk dəfə deyil ki, bu mövzuya müraçiet edir. Lakin ilk dəfədir ki, demək olar, bütün qitələrin nümayəndələri belə nüfuzlu, yüksək səviyyəli forumda iştirak etmək üçün Bakıya toplaşılar...

Görəsən, sivilizasiyalara, xalqlara və ayrı-ayrı insanlara bir-birini eşitməyə, anlamağa nə mane olur və nə kömək ola bilər?.. Biz mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqu haqqında ayrı-ayrı dillərdə danışırıq. Burada “ayrı-ayrı dillər” dedikdə, müxtəlif xarici dilləri nəzərdə tutmuram. Dialoqdan həm alimlər, həm siyasətçilər, həm də ictimai və mədəniyyət xadimləri söz açırlar. Biz sivilizasiyaların dialoqu və ya qarşıdurması ilə bağlı müxtəlif siyasi və elmi doktrinaları müzakirə edirik. Lakin siyasətdən uzaq, adi in-

sanlar bir yana, çox vaxt peşəkarlar belə məsələdə bir-birini anlamaqda, müəyyən konsensusa gəlməkdə çətinlik çəkir-lər...

Bizim forum bu problemə xüsusi bir prizmadan bax-maq məqsədini güdür. Bu, problemə qadın yanaşması və qadın baxışıdır. Belə hesab edirəm ki, həmin yanaşmanın ən üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, o, hamını birləşdirə bilər və hər kəs üçün aydın ola bilər. Səbəbi isə çox sadədir. Axı bu mövqe qadının varlığının mahiyyətini təşkil edən məhəbbətə əsaslanır. Bu, öz övladına, öz yaxınlarına, yer üzündə hər bir varlığa və Tanrıya olan sevgidir. Qadın həyatını ümumən məhəbbətsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Qatı nifrətin, ksenofobiyanın, irqi və dini dözümsüzlüyün qarşısını məhz belə bir sevgi ala bilər.

...Yalnız keçən il ərzində İraqda gedən hərbi əməliyyatlar nəticəsində 25 min dinc əhali həlak olmuşdur. Fələstin-İsrail qarşıdurması neçə-neçə qadın və uşağın həyatına son qoyur. Ölkəmizdə baş vermiş Xocalı faciəsi zamanı bir gecə ərzində qadın, uşaq və qocalar daxil olmaqla 600-dən çox mülki şəxs qətlə yetirilmiş, 1200 nəfərdən artıq insan isə yaralanmışdır. Ekspertlərin rəyinə görə, zəruri tədbirlər görülməsə, XXI əsrdə müxtəlif konfliktlər nəticəsində 150 milyondan artıq qadın və uşağın həlak olacağı gözlənilir. Bu, quru statistik rəqəmlərdir... İndi isə konkret bir misal çəkmək istərdim.

Təsəvvür edin ki, hansısa bir qadın öz uşağını qucaqlayıb öpərək onu dostları ilə oynamaq üçün həyatə yola salır.

Beş dəqiqə sonra onun mina ilə parçalanmış cansız bədənini üzərində göz yaşlarını axıdır. İnanmıram ki, yer üzündə bu faciəyə laqeyd qalan bir insan tapılar.

Sivilizasiyaların dialoqu problemini hansısa abstrakt bir problem kimi müzakirə etməyin vaxtı artıq çoxdan keçibdir. Aydın təsəvvür etmək lazımdır ki, bu problemin arxasında minlərlə insanın taleyi və həyatı dayanır. Sözsüz ki, ilk növbədə, burada ikili standartlar və yanlış stereotiplər siyasətindən uzaqlaşmaq lazımdır. Eyni zamanda, ümumbəşəri sivilizasiyasından danışarkən onun yalnız seçilmiş xalqlar tərəfindən yaradıldığı haqqında düşüncələrə də yol vermək olmaz.

Azərbaycan Böyük İpək Yolu üzərində yerləşən ölkə kimi tarix boyu yüksək tolerantlıq mühitini yaşatmışdır... Bakı unikal şəhərdir. Artıq uzun müddətdir ki, burada müsəlman məscidi və atəşpərəst məbədi, katolik kilsəsi və sinagog, pravoslav məbədi və kırıxa yanaşı mövcuddur. Onların coğrafi yaxınlığı faktı belə, yüksək tolerantlıq şəraitində birgə fəaliyyətin mümkünlüyünü nümayiş etdirir və hər bir dinin əsas dəyərlərinin ümumbəşəri dəyərlərlə üst-üstə düşdüyünü təsdiq edir...

Bütün dünya dinlərinin bir məqsədi, bir məramı var. Biz Tanrıya müxtəlif cür müraciət edə bilərik, ona müxtəlif dillərdə dua edə bilərik, onun şəninə müxtəlif məbədlər ucalda bilərik. Mahiyyət dəyişməz olaraq qalır. Bizim hamımızın bir Tanrımız var və bu nə qədər də sadə səslənməsə, hər bir dinin əsasını təşkil edən dəyərlər ümumbəşəri dəyərlərdir.

lərlə eynidir. Bu, insanları birləşdirən və bərləşdirən dəyərlərdir. Belə olduğı halda dindən qarşıdurmaların və münəqışələrin yaradılması üçün istifadə olunması dözülməzdir...

Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan 1918-ci il İstiqlal Bəyannaməsi ilə qadınlara seçmək və seçilmək hüququ verdi. Xatırladaq ki, bu hüququ Azərbaycan qadınları Avropanın bir neçə ölkəsinin sakinlərindən daha tez almışlar...

Bu gün qadınlarımız idarəetmə, hüquq və məhkəmə sistemində təmsil olunur, ölkənin ictimai və siyasi həyatında fəal iştirak edirlər... Azərbaycan qadını ailə dəyərlərinin qorunub saxlanması kimi mühüm bir sahədə də öz layiqli töhfəsini vermişdir. Şərq ilə Qərb dəyərlərini özündə birləşdirən Azərbaycan, beləliklə, gender məsələsində də nümunə ola bilər.

Biz qadınları, adətən, iki model ilə üz-üzə qoyurlar. Belə hesab olunur ki, Şərq qadını daha çox ailəyə bağlıdır, Qərb qadını isə cəmiyyətdə yüksək mövqe axtarır. Reallıq isə iki mövqedən də çox-çox uzaqdır. Mən elə hesab edirəm ki, həm Şərq qadını, həm Qərb qadını tarix boyu elə nailiyyətlər əldə edib ki, onlardan biz hamımız faydalana bilərik. Bu yanlış stereotipdən bu məsələdə uzaq olsa, bu, həm Şərqə, həm də Qərbə kömək edə bilər... Bu gün, fikrimcə, feminizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun təşkilində əsas yükü öz üzərinə götürməlidir. Mən dünyanın

nüfuzlu, böyük təcrübəyə malik olan qadın təşkilatlarını bu sahədə daha fəal olmağa çağırıram...

Adətən hər bir ölkənin birinci xanımı öz ölkəsində elmə, mədəniyyətə və təhsilə diqqət yetirir. Birinci xanımların sosial problemlərin həllində göstərdiyi fəallıq bəllidir. Əminəm ki, sizin hər biriniz öz ölkənizdə çoxsaylı layihə həyata keçirir, müxtəlif humanitar təşəbbüslər üçün xeyli güc və enerji sərf edirsiniz. Düşünürəm ki, əgər birinci xanımlar sivilizasiyaların dialoquna dəstək versələr, bu, bir çox müsbət dəyişikliklərə gətirib çıxarar və dialoq probleminin özünü yeni müstəviyə keçirəcəkdir. Ümidvaram ki, Bakı forumu gələcəkdə ənənəvi şəkil almaqla, sivilizasiyaların faydalı dialoqunun formalaşmasına dair hər birimizin öz ideya və məqsədlərimizi həyata keçirmək üçün imkan yarada bilər.

Qadının gücü, güc mənbəyi ilk baxışdan çox sadə görünən xeyirxahlıq, sevgi və mərhəmət kimi əbədi duyğulardadır. Bu gücün, bu qüvvənin qüdrətini və təsir dairəsini nəzərə almamaq mümkün deyil. Belə bir qüdrətli amilin mədəniyyətlər və sivilizasiyalararası dialoqa layiqli töhfə verməsi bizim özümüzədən asılıdır”.⁹⁶

Mehriban xanım Əliyevanın Nobel nitqinə bərabər tutula biləcək proqram xarakterli çıxışında dünyaya verilən mesajlar kifayət qədər başa düşülən və əhəmiyyətli idi. Mehriban xanımın da öz çıxışında dediyi kimi bu forumun ən

⁹⁶ Mehriban Əliyeva. “Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişlənməsi” mövzusunda keçirilən Beynəlxalq forumda çıxışı. “Azərbaycan” qəzeti, 11 iyun 2008-ci il.

böyük əhəmiyyəti o idi ki, bütün qitələrin (təkcə Avropanın deyil–red.) nümayəndələri ilk dəfə olaraq məhz Azərbaycanın paytaxtı Bakıda bir araya gəlirdilər. Bununla, Mehriban xanım Əliyeva Olimpiya oyunlarının rəsmi loqosundakı qitələrin rəmzi–simvolik birliyinə real həyatda da nail olmağa çalışan ilk qadın olduğunu göstərmiş olurdu.

Mehriban xanımın da dediyi kimi, hazırda biz elm və texnikanın imkanlarının gündən-günə artmasının şahidi oluruq. Lakin elmin və texnikanın inkişaf imkanları şübhə doğurmadiğı halda, bu inkişafın həmişə məhz müsbət nəticələrə gətirəcəyini söyləmək mümkün deyil. Təsadüfi deyil ki, hazırda ətraf mühitin tədricən, lakin müntəzəm surətdə zəhərlənməsi az qala nüvə müharibəsi təhlükəsini belə geridə qoymaqdadır. Biz elmi-texniki tərəqqiyə və onun insan həyatındakı roluna nikbin baxırıq, lakin elmi-texniki tərəqqi son məqsədə çevrilməməli və insan öz ixtiyarını onun əlinə verməməlidir. Əksinə, insan elm və texnikadan yüksək bəşəri ideallara çatmaqda bir vasitə kimi istifadə etməlidir. Akademik S. Xəlilov özünün “Təhsil, təlim, tərbiyə” adlı kitabında yazır: “Müasir dövrdə insan özünə elmin vasitəsilə, lakin dialektik təfəkkür əsasında, zəka işığında yol açmalıdır. Sual oluna bilər ki, məgər zəka elmdən kənar bir şeydirmi? Xeyr, zəka, heç şübhəsiz, elmlə də bağlıdır. Lakin təkcə elmlə yox, həm də əxlaq və incəsənətlə, insanın min illərdən bəri formalaşmış olan mənəvi idealları ilə, humanist fəlsəfi fikirlə və nəhayət, onun ən ali metodu olan dialektika ilə bağlıdır. Zəka – bütün bunların vəhdəti, insanın intellektual, emo-

sional və mənəvi-əxlaqi inkişaf istiqamətlərinin birləşdiyi zirvədir. Bu gün yeni təfəkkür adlandırdığımız düşüncə tərzində məhz dialektik zəka, sözün böyük mənasında kamaldır. Cahanda kamalın qalib gəlməsi üçün əsas şərtlərdən biri isə elmi-texniki tərəqqinin humanistləşdirilməsi, onun insanın mənəvi ideallarına tabe edilməsidir”.⁹⁷

“Görəsən, sivilizasiyalara, xalqlara və ayrı-ayrı insanlara bir-birini eşitməyə, anlamağa nə mane olur və nə kömək ola bilər?” – deməklə, Mehriban xanım “Dövlətlər arasında ki münasibətlərdə nə üstünlük təşkil etməli – kobud gücmü, yoxsa qanunmu – sualını verən Berta fon Zuttnerdən fərqli olaraq, özünün sivilizasiyalar arasında qarşılıqlı anlaşmağa səbəb ola biləcək yeni yanaşma tərzini ortaya qoydu və bu istiqamətdə ciddi əməl addımlar atmağa başladı. Mehriban xanımın problemə yeni yanaşma tərzində sivilizasiyalararası dialoqa nail ola biləcək qüvvə hər iki dünyaya (həm sonlu olan bu dünyaya, həm də əbədi olan o dünyaya – M.) giriş qapısının (cənnət anaların ayaqları altındadır–Məhəmməd Peyğəmbər) açarlarını öz əlində saxlayan, insanlığa sevgi və mərhəmət, cənnətə nur bəxş edən qadındır. O, öz övladına və Tanrıya olan sevgisi ilə hər kəs üçün bir nümunə olan qadın məhəbbətinin və şəfqətinin qatı nifrətin, qəddarlığın, ksenofobiyanın, irqi, milli və dini dözümsüzlüyün də qarşısını almaq qüdrətində olduğunu düşünür.

⁹⁷ Xəlilov S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2005 - 650 səh. s.71

Mehriban xanım öz çıxışında qadınların iki fərqli sivilizasiyaya ayrılmaqla bir-birinə qarşı qoyulmasına çıxır, Qərb qadınının elmə, texnologiyaya, fiziki sağlamlığa və idmana, Şərq qadınının isə mənəvi mədəniyyətə, əxlaqa, dini dəyərlərə üstünlük verməsi ilə bağlı düşüncələrin tamamilə yanlış olduğunu bildirir. Mehriban xanım bu keyfiyyətlərin hər iki sivilizasiyaya məxsus qadınlarda vəhdət təşkil etməsini irəli sürməklə, bu sahədə mövcud olan stereotipləri sındırmağa çalışır.

Mehriban xanım öz çıxışında müharibənin acı və fəlakətli nəticələrinə, körpələrin və qadınların həyatına son qoymasına diqqət çəkir. Zənnimcə, Mehriban xanımın bu məsələlərə həmin konfrasda iştirak edən digər qadınlardan daha həssas və ətraflı yanaşması kifayət qədər təbiidir. Yapon yazıçısı Akutaqava Rünöskə deyirdi: “ Ən çox susuzlayan adam, tuluğunda suyu qurtarmış səhradakı səyyahdır. Ən çox ədalət arzulayan adam, kapitalizm şəraitində sosial ədalət tapmayan inqilabçıdır. Biz insanlar üçün ən çatışmayan şey, ən vacib olan şeydir. Ayaqlarını itirən əsgər hər şeydən çox ayaqlarının olmasını istəyir. Ən çox sevgi həsrəti çəkən sevgilisini itirən aşiqdir”. Rünöskənin dedikləri ilə şərikiksə, deməli, sülhə ən böyük ehtiyacı olan müharibənin acı həqiqətlərini yaşayanlardır.

Berta fon Zuttner müharibənin dəhşətlərini bir rəsm əsərində görmüşdüsə, Mehriban xanımı bəşər tarixində bənzəri olmayan Xocalı soyqırımının dəhşətləri sarsıtmışdı. Berta fon Zuttner özünün “Silahları buraxın” adlı əsərində

“əsirləri necə soyduğumuzu görürük” deyəndə, onların mad-di cəhətdən qarət edilməsini nəzərdə tuturdu, ancaq Azərbaycan xalqının yaşadığı Xocalı faciəsində ermənilər sözün məcazi deyil, həqiqi mənasında məsum körpələrin dərisini soyurdular.

Berta fon Zuttnerin ölkəsi – Avstriya Almaniya ilə müharibə aparırdı. Müharibədə Almanyanın təcavüzkar siyasəti, döyüşçülərin vəhşilikləri Zuttnerin hiddətinə səbəb olmuşdu. İkinci Dünya müharibəsinin gedişində Hitler rejiminin törətdiyi vəhşiliklər və həyata keçirdiyi soyqırımlar elə amansız işgəncə üsulları ilə müşayiət olunmuşdu ki, sonralar insanlar istənilən cür amansız və insanlığa sığmayan əməlləri ifadə etmək üçün “faşist” kəlməsini ən münasib söz bilmişlər. Yəni faşizm bir növ qəddarlıq, vəhşilik, zalımlıq və qaniçənlik sözü ilə assosiasiya yaradır. Bəzilərləndən fərqli olaraq, mən mətbuatda, ədəbiyyatda və sosial mediada ermənilərin qəddarlıqlarını ifadə etmək üçün “faşist” sözündən istifadə edilməsinin əleyhinəyəm. Erməni faşistləri ifadəsinin işlənilməsi iblis xislətli ermənilərin əməllərinin yumşaldılması mənasına gəlir, çünki faşistlər belə II Dünya müharibəsi dövründə ermənilərin istifadə etdiyi amansız işgəncə üsullarından istifadə etməmişdilər. Ermənilərin əli silahsız dinc sakinlərə qarşı ağılasığmaz vəhşiliklərini yazılı sənəd materialları ilə sübut edən tədqiqatçı alim Esat Uras yazır: “Dünya tarixində assurilərdən sonra insanların dərisini diri-diri soyan, onların qulaqlarını, burunlarını kəsən, hamilə qadın-

ların diri-diri qarınlarını yaran, gözlərini çıxaran, onların bədəninə mıxlar çalan yalnız ermənilər olublar”⁹⁸.

Fransalı jurnalist Jan-İv Yunet isə yazır: “Biz Xocalı faciəsinin şahidləri olduq, həlak olmuş yüzlərlə dinc sakinin – qadınların, uşaqların, qocaların, eləcə də Xocalını müdafiə edənlərin cəsədlərini gördük... Bu, çox dəhşətli mənzərə idi. Mən müharibələr haqqında, alman faşistlərinin qəddarlığı haqqında çox eşitmişdim. Lakin 5-6 yaşlı uşaqları, dinc əhalini qətlə yetirən ermənilər faşistləri də geridə qoymuşdular...”⁹⁹

Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək ki, Xocalıdakı soyqırım Almaniyada faşistlərin yəhudilərə qarşı həyata keçirdiyi soyqırımdan fərqlidir. O zaman soyqırımını həyata keçirən alman xalqı deyildi, Adolf Hitlerin rəhbərlik etdiyi nasist partiyası idi. Xocalı soyqırımında isə bütün erməni əhalisi iştirak edirdi: erməninin ziyalıları da, fəhlələri də, kəndlisi də, mühəndisi də.

Mehriban xanımın öz çıxışında bəşəri sülhün və birgə yaşayışın, humanizm və ədalətin bərqərar olması üçün vurğuladığı digər vacib məsələ ümumbəşəri sivilizasiyanın yal-

⁹⁸ Esat Uras. Tarihte ermeniler ve ermeni meselesi. İstanbul: Belge, 1987s. 69

⁹⁹ Жан-Ив Юнет. Трагедия, не ставшая историей - Независимая газета, 31 март, 2008

nız seçilmiş xalqlar tərəfindən yaradıldığı haqqında düşüncələrin yolverilməzliyidir.

Bildiyimiz kimi, müasir dövrdəki qloballaşma prosesi vahid sivilizasiyanın formalaşmasına xidmət edir. Lakin bu vahid sivilizasiyanı “Qərb sivilizasiyası” anlayışı ilə eyniləşdirmək yanlışdır. Vahid ümumbəşəri sivilizasiyanın formalaşması prosesində bütün xalqlar və bölgələr iştirak etmişlər və onların hamısının bu sivilizasiyadan bəhrələnməyə haqqı çatır. Bu vahid sivilizasiyanın strukturunda bütün əvvəlki lokal sivilizasiyaların, o cümlədən Şərqin rolu heç vaxt yaddan çıxarılmamalıdır.

Qloballaşma bəşəriyyətin bir-birinə yaxınlaşması, dünya xalqları arasındakı fərqlərin getdikcə silinməsi deməkdir. Qloballaşmaya münasibət də birmənalı deyil. Bəziləri qloballaşmanın güclü təsiri altında ümumbəşəri cəhətlərin milli - mənəvi dəyərlərdən üstün mövqeyə malik olmasını iddia edirlər.¹⁰⁰ Başqa bir qisim isə hesab edir ki, millət və xalq milli olmayan hər şeyi inkar etməli, özünün bütün fəaliyyətini yalnız millətçilik üzərində qurmalıdır.¹⁰¹ Əlbəttə ki, bu təsəvvürlərin hər ikisi yanlışdır, çünki milli cəhətlərin həd-

¹⁰⁰ Bax:Qocamanlı S.Azadlığın düsturu.Bakı:Adiloglu, 2001,s.17; Hacıyev

B.I İnsan hüquqlarının inkişaf tarixi və fəlsəfi- hüquqi məzmunu // Qanun jurnalı. 2002, №- 10,s.28; Rəcəbov Ə.Ə. Dil, şüur, cəmiyyət, tarix. Bakı: Azərneşr, 1993,s.111

¹⁰¹ Bax:Ulusel R.S. Ulutürklük qloballaşma çağında: milli özünüdərkətmə və geostrategi -ya. Bakı: Az-Atam 2002,s.49; Yadigar T.S. Demokratik cəmiyyətin milli- mənəvi problemləri. Bakı: Nurlan, 2002,s.121

dən artıq mütləqləşdirilməsi millətlər arasında süni əngəllərin yaranmasına səbəb olursa, bəşəri ideallara qovuşmaq adı altında milli dəyərlərə etinasız münasibət göstərilməsi kosmopolitizmə aparır. Ona görə də ən optimal variant ümumbəşəri cəhətlərin milli dəyərlərin fəvqündə deyil, onlarla sintez halında formalaşmasıdır. Yəni bu məsələdə milliliklə ümumbəşəriiliyin dialektik vəhdəti əsas götürülməlidir. Başqa sözlə desək, milli özünəməxsusluğun məzmununda ayrı-ayrı millət və xalqlara mənsub olan milli xüsusiyyətlərin bəşəri cəhətlərlə nisbətini təkcə ilə ümuminin nisbəti kimi nəzərdən keçirmək olar. Dialektikanın qanunlarında qeyd edildiyi kimi, təkcənin (millinin) ayrı-ayrı cəhətləri toplanaraq ümumidə (bəşəridə) təzahür edir, ümumi (bəşəri) təkcənin (millinin) inkişafına yeni məzmun və məna çaları verir. Akademik S. Xəlilov özünün “Milli - mənəvi dəyərlərimizə fəlsəfi baxış” adlı məqaləsində yazır: “Biz başqalarından öyrəndiyimiz kimi, başqaları da bizdən öyrənməlidir. Həm də burada ortaq məxrəc prinsipi əsas tutulmamalıdır. Hansı millətdə hansı milli – mənəvi keyfiyyətlər üstündürsə, onun bütün bəşəriyyət tərəfindən qəbul olunması ideal qloballaşdırma modelinə daha çox uyğundur”.¹⁰² Bu o deməkdir ki, milli özünəməxsusluq təkcə milli praktikadan deyil, global milli proseslərin bütün müsbət nailiyyətlərindən bəhrələndikdə dolğun məzmun çaları kəsb edə bilər. Məhz ümum-

¹⁰² Xəlilov S.S. Milli - mənəvi dəyərlərimizə fəlsəfi baxış. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 2001, 23 avqust.

bəşəri sərvətlərə müraciət edilməsi milləti dünya sivilizasiyasına yaxınlaşdırır, onun ictimai-siyasi inkişafını ümumdünya tərəqqisi axınına qoşur.

Azərbaycan həm coğrafi mövqeyinə görə Şərq ilə Qərbin qovuşuğunda yerləşir, həm də inkişaf səviyyəsinə və malik olduğu integrativ dəyərlər sisteminə görə bu iki fərqli sivilizasiyanın əlaqələndirilməsi sahəsində aparıcı rol oynayır. Ölkəmiz, bir tərəfdən, təbii sərvətlərin, neft və qaz məhsullarının Avropaya daşınmasında tranzit bir ölkə kimi çıxış edir, digər tərəfdən də, ictimai-siyasi dəyərlərin, demokratiya və hüquqi dövlətçilik ənənələrinin, habelə elmi və texnoloji ideyaların, müasir texnika və avadanlıqların Qərbdən Şərqə transformasiyasında mühüm rol oynayır. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan indi elə bir inkişaf səviyyəsinə qalxmışdır ki, Şərq ilə Qərb arasında körpü funksiyası onu qane etmir. Biz öz ölkəmizin timsalında bu iki sivilizasiyanın sintezindən yaranan və daha optimal və yeni dövrün ruhunu təcəssüm etdirən daha zəngin cəmiyyət quruculuğunun nümunəsini veririk. Məzmununa görə integrativ və sintetik olmaqla yanaşı, tolerantlığın bir çox yeni aspektlərdə də bərqərar olması ölkəmizə həm Qərb, həm də Şərq ölkələri ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklər verir¹⁰³.

Mehriban Əliyeva 2007-ci il mayın 18-də BMT-nin Cenevrədəki bölməsinin iqamətgahında “Azərbaycan otağı”nın açılışında deyib: “Vətənimizin kiçik bir hissəsini Məmləketlər Sarayına gətirməyə, öz zəngin mədəni və tarixi irsimi-

¹⁰³ Xəlilov S. Birincilik əzmi. Xalq qəzeti, 2012-ci il 9 may

zi, eləcə də ənənəvi incəsənətimizi nümayiş etdirməyə çalışdıq. Qədim vaxtlardan Azərbaycan Qərblə Şərqi nəinki coğrafi, həm də mənəvi baxımdan birləşdirmişdir. Yüksək dərəcədə dözümlülük, ümumbəşəri dəyərləri milli dəyərlərlə uzlaşdırmaq qabiliyyəti, mədəni və dini müxtəlifliyə hörmət – bütün bunlar Azərbaycan xalqının əsrlər boyu formalaşmış xarakterini təşkil edir. Arzu edirəm bu otaqda müzakirə olunacaq bütün məsələlər və problemlər dözümlülük və qarşılıqlı hörmət əsasında öz həllini tapsın və əminəm ki, tapacaqdır”.

Mehriban xanım Əliyevanın Beynəlxalq forumdakı çıxışında vurğulanan məsələlərdən biri də Azərbaycanın dini tolerantlıq baxımından bütün dünya ölkələri üçün bir nümunəyə çevrilməsidir.

Dünyanın qədim və zəngin xalqlarından olan Azərbaycan xalqı da tarixin ayrı-ayrı dövrlərində müxtəlif dini inancların daşıyıcısı olmuşdur. Yəni Avropa ilə Asiyanın qovuşduğu, Böyük İpək Yolunun üzərində yerləşən Azərbaycanda tarixən zərdüştlük, xristianlıq, iudaizm və islam kimi dinlər fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan geostrateji mövqeyinə, etnik və dini mənzərəsinə görə nəinki Qafqazın, eləcə də dünyanın nadir incilərindən olmuşdur. Ölkə tarixində müxtəlif dini institutlar arasında heç bir ciddi qarşıdurma hallarının olmaması cəmiyyətimizdə vicdan azadlığı ilə hesablaşmaq ənənələrinin hələ qədim zamanlardan mövcud olmasından xəbər verir.

Lakin 1828-ci ildə Azərbaycanı iki yerə parçalayaraq onun şimal hissəsini işgal edən çar Rusiyası təbliğat maşınının gücü ilə dini etiqadımıza qarşı məqsədyönlü təcavüzə başlamışdır. Öz sələfi Marksın “din xalq üçün tiryəkdir” kəlamına əsaslanaraq dini dünyagörüşünə kin-küdurət bəsləyən sovet hakimiyyətinin əsas məqsədi xalqı öz dini inancından uzaqlaşdırmaqla, onu etnik birliyin ən başlıca atributlarından məhrum etmək idi.

Müstəqilliyin əldə edilməsi və demokratiya ideallarının inkişafı Azərbaycan xalqına öz dini hisslərini açıq ifadə etmək imkanları verdi. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə Azərbaycan dini tolerantlıq baxımından dünya ölkələri üçün bir nümunəyə çevrildi. Müsəlman məscid və ziyarətgahları ilə yanaşı, Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı Yeparxiyası yenidən bərpa olundu, katolik icması üçün kilsə inşa edildi və yeni yəhudi sinaqoqu tikildi.

2002-ci il oktyabr ayının 10-11-də Bakıda “Demokratik cəmiyyətdə din və əqidənin rolu: terrorizm və ekstremizmə qarşı mübarizə yollarının araşdırılması” mövzusunda keçirilən beynəlxalq elmi konfransda ulu öndər Heydər Əliyev iştirak edərək, tarixi çıxışı ilə dünyanı terrorizm bəlasından birgə qurtarmağa və hər bir cəmiyyətin mənəvi saflığını qorumaq üçün dinin rolunu gücləndirməyə çağırırdı: “Dünya vahid bir orqanizmdir, millətlər, xalqlar isə bu orqanizmin əzaları. Bu əzalardan ən kiçiyi belə yaralansa, ağrısını bütün orqanizm çəkəcəkdir. Yaşadığımız dünya bu gün belə bir vücut formasındadır. Artıq nəinki millətlər, xalqlar, eyni

zamanda dinlər və sivilizasiyalar da bir-birindən ayrı formada inkişaf edə bilmir, bir-birinə bağlıdır”.¹⁰⁴

Azərbaycanın müxtəlif millətlərə, etnik qruplara və dinlərə mənsub insanlar arasında nifaq yaradan səbəblərin aradan qaldırılmasına xidmət edən tolerantlığı dəstəklədiyini dünyanın nüfuzlu dini və siyasi xadimləri də təsdiqləyirlər. Almanıyanın Azərbaycandakı sabiq səfiri Klaus Qreflinin fikri bu baxımdan maraqlıdır: “Bu gün Azərbaycanda dinlər arasında müşahidə olunan dözümlülük və tolerantlıq münasibətləri hamı üçün, bütün ölkələr üçün nümunə ola bilər. Azərbaycan artıq təkcə neftini deyil, tolerantlıq da ixrac edə bilər”¹⁰⁵.

Dinlərarası dialoq üzrə Papa Şurasının sədri Jan-Lui Toran isə deyir: “Azərbaycan tərəfindən himayə olunan dini tolerantlıq, dəyərləri birləşdirmək və mədəniyyətlərin ahənginə nail olmaq üçün əsl gerçəklik nümunəsidir”¹⁰⁶.

Bəli, bu tolerantlığın nəticəsidir ki, 2007-ci ilin payızında Livianın Tripoli şəhərində keçirilən İslam Ölkələri Mədəniyyət Nazirlərinin V konfransında qəbul olunan qətnamə əsasında Bakı şəhəri 2009-cu il üçün Asiya regionunda İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan edildi. Əlbəttə ki, bu, müxtəlif sivilizasiyaların qovuşuğunda yerləşən ölkəmizin zəngin tarixi və mədəniyyətinə verilən yüksək qiymətdir.

¹⁰⁴Bakıdan dünyaya sülh çağırışı.www.anl.az/down/meqale/.../2010/

¹⁰⁵ Roma katolik kilsəsinin başçısı II İohann Pavelin Bakıya rəsmi səfəri Azərbaycan qəzeti, 23 may 2002-ci il

¹⁰⁶ Musayev S. Dünya dini liderlərinin Bakı sammiti, Bakı, 2010, s.26

Azərbaycan nəinki islam ölkələri, bütövlükdə dünyanın müxtəlif dinlərə məxsus xalqları arasında sivilizasiyalararası körpünün qurulmasında və möhkəmlənməsində aparıcı qüvvə kimi çıxış edir. Təsadüfi deyil ki, dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoq üzrə beynəlxalq konfransların Azərbaycanda keçirilməsi artıq bir ənənə halını alıb. 2010-cu il aprelın 26-da Bakıda dünya dini liderlərinin “Qloballaşma, din, ənənəvi dəyərlər” mövzusunda ikigünlük sammitinin keçirilməsi buna bariz nümunədir. Sammitə 33 ölkədən ənənəvi dünya dinlərini təmsil edən 200-dən çox yüksək səviyyəli din xadimi və 14 nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri qatılmışdı.

Azərbaycan özünün dini tolerantlıq baxımından nümunəvi ölkə olmasını təkcə elmi-nəzəri beynəlxalq konfransların keçirilməsi ilə deyil, həm də praktik fəaliyyəti ilə sübut edir. Əgər sovet dövründə Azərbaycanda 17 məscid fəaliyyət göstərirdisə də, bu gün onların sayı 2000-ə çatır. 2014-cü il dekabrın 26-da Prezident İlham Əliyev Qafqazda ən böyük məscid olan “Heydər” məscidinin açılışını etmişdir.

Ölkədə rəsmi şəkildə 525 islam, 34 qeyri-islam təmayüllü dini icma, eyni zamanda, 11 kilsə, 6 sinaqoq fəaliyyət göstərir. Avropanın ən iri sinaqoqlarından biri 2003-cü ilin mart ayında məhz Bakı şəhərində açılıb. Azərbaycanda hər 2300 yəhudiyə bir sinaqoq, hər 5000 nəfər müsəlmana bir məscid, hər 10000 rusa bir kilsə düşür. Müqayisə üçün deyək ki, Rusiyada yaşayan 23 milyon müsəlman əhalinin 20%-ni təşkil edir. Təkcə Moskvada 2 milyon müsəlman yaşasa da, cəmi 5 məscid fəaliyyət göstərir.

2014-cü ildə Prezident İlham Əliyevin müvafiq qərarları ilə ölkədə etnik və dini tolerantlığın daha da möhkəmləndirilməsinə və inkişafına təminat verəcək iki mühüm təsisat yaradılıb. Bu təsisatlardan biri millətlərarası multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri vəzifəsidir. Digər mühüm yenilik isə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasıdır. Həmin Mərkəzin fəaliyyətinin əsas istiqaməti mədəniyyətlərarası dialoqun və humanitar məsələlərin inkişaf etdirilməsidir.

2014-cü ildə keçirilən IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunda Prezident İlham Əliyev multikulturalizmi həyat tərzinə və Azərbaycan siyasətinin əsas xətlərindən biri kimi təqdim etmişdir. Onu da qeyd edək ki, 2011-ci ildən başlayaraq hər il keçirilən Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu bəşəriyyətdə maraq doğuran global xarakterli məsələlərə dair geniş spektrli dialoqlar, fikir mübadilələri və müzakirələr aparmaq məqsədi ilə hər il tanınmış dövlət xadimlərini, elmin müxtəlif sahələri üzrə Nobel mükafatı qaliblərini və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərini, o cümlədən dünyanın siyasi, elmi və mədəni elitasının görkəmli nümayəndələrini bir araya toplayan beynəlxalq tədbirdir. Bu kimi beynəlxalq tədbirlərin Bakıda keçirilməsinin bir əhəmiyyətli halını alması onu göstərir ki, Avropa və digər qitələrdə multikultural dəyərlərin iflasına uğradığını etiraf edən dövlət və elm xadimləri Azərbaycanın bu sahədəki lider rolunu qəbul edirlər.

Azərbaycanın dünyada dünyəvi, müxtəlif xalqlar və dinlər arasında qarşılıqlı hörmətə əsaslanan səmimi dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin tarixən mövcud olduğu, yüksək tolerantlıq ənənələrinin formalaşdığı dövlət kimi tanınmasında Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri Mehriban Əliyevanın xidmətləri xüsusilə böyükdür. Azərbaycanda tolerantlıq ənənələrinin qorunmasına xüsusi əhəmiyyət verən Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən **“Tolerantlığın ünvanı. Azərbaycan”** layihəsi çərçivəsində məscid və ziyarətgahların təmir və bərpaı ilə yanaşı, xristian və yəhudi abidələrinin restavrasiyası da həyata keçirilir. Belə ki, bu layihə əsasında müxtəlif dini obyektlərdə – Pir Həsən ziyarətgahı, Möhsün Səlim məscidi, Gəncədəki Həzrəti Zeynəb məscidi, Bakıda Müqəddəs Mirodaşıyan Qadınlar Kafedral Kilsəsi və Müqəddəs Məryəm Kilsəsi, Şamaxıda Cümə Məscidi, Müqəddəs Roma katakombalarının bərpasından tutmuş Fransanın müxtəlif regionlarındakı kilsələrin, Strasburq Kafedralının XIV əsrə aid vitrajlarının bərpasına və Həştərxanda Müqəddəs Vladimir kilsəsinin qarşısında Knyaz Vladimirin abidəsinin ucaldılmasınadək restavrasiya işləri görülmüşdür.¹⁰⁷

Bakıda yaşayan yəhudi uşaqları üçün Xabad-Or-Avner Təhsil Mərkəzinin inşası da “Tolerantlığın ünvanı – Azərbaycan” layihəsinin tərkib hissəsi kimi təqdirə layiqdir.

¹⁰⁷ az.wikipedia.org. Heydər Əliyev Fondu

Mehriban xanım Əliyeva öz çıxışında “bütün dünya dinlərinin bir məramı var” deməklə, dünyada vahid bir dinin və Allahın olmasına, müxtəlif dinlərin və təriqətlərin meydana gəlməsinin isə eyni mahiyyətin müxtəlif səviyyələrdə təzahür etməsi ilə bağlı olduğuna inandığını bildirir.

Deyirlər ki, bütün insanlar Adəm və Həvvanın övladlarıdır. Deməli, insanların hamısı eyni kökdən olmaqla qohumdurlar. Lakin bu eyni kökdən olanlar getdikcə müxtəlifləşərək biri-birinə qarşı çıxır və düşmənçilik yaranır. Müxtəlif dinlər də eyni mahiyyətin konkret təzahürləri olmalarına baxmayaraq, bəzən biri-birinə düşmən kəsilirlər. Əslində müxtəlif dinlər, dini hiss səviyyəsində yox, bu hissın nəqli ifadələrinin və bu ifadələrin ictimai səviyyədə maddiləşmiş formalarıdır. Dini hiss müxtəlif insanlarda müxtəlif dərəcələrdə təzahür edən və insan mənəviyyatının təbiətlə, kainatla, dünya ilə təmas məqamını əks etdirən, sonlunun sonsuza, ötüb-keçənin, faninin əbədi, mütləq olana münasibətidir. Bu cür yaşıldıqda mahiyyətcə ancaq bir dindən söhbət gedə bilər.

Məhz hissiyatın sözlərlə ifadə edilməsi, nəql olunması, heç şübhəsiz, hissiyyatın özünə tam adekvat olmur. Hiss ilə anlayış arasındakı məsafə hər bir fərdin yaşadığı mühit, mənsub olduğu xalqın mifologiyası, şifahi ədəbiyyatı, həyat tərzı və ənənələrinə uyğun surətdə rənglənir, doldurulur. Eyni mahiyyət müxtəlif təzahürlərdə üzə çıxdığından, bəzən qarşıdurmalar üçün də “əsas” yaranır. Halbuki, əsl məqsəd bu müxtəlifliyin əsasında dayanan eyniyyətin, alt qatdakı mənə-

nın üzə çıxarılmasıdır. Yer üzündəki çoxlu dinlər və təriqətlər mahiyyəti yox, təzahürləri qabartdıqları üçün qarşıdurma qaçılmaz olur.

Bütün müqəddəs kitablar ilk növbədə vahid Allah ideyasını təqdim və təbliğ ebirlər. Lakin insan əqli müqəddəs kitablardakı bütün hikmətləri mənimsəməkdə acizdir. Hər kəs bu dünyanı da, müqəddəs kitabı da ancaq öz istedadı, ona verilmiş idrak gücü çərçivəsində dərk edə bilər.

Dini təfriqələr mahiyyətdən uzaqlaşanda ortaya çıxır. Mahiyyətə doğru getdikcə isə fərqlər itir, eyniyyət qalır. Vahid Allaha inananlar başqalarının tanrısını fərqlimi hesab edirlər?

Qurani-Kərimdə bütün peyğəmbərlərin təlqin etdiyi inam vahid bir ideyanın ifadəsi kimi dəyərləndirilir. Musaya nazil olan və İsayə nazil olan kitablar da eyni bir müqəddəs kitabın hissələridir. Quran onları təsdiqləyir və onlara yekun vurur.

Əl-Maidə surəsinin 44-cü ayəsində Tövrənin doğru yolu işıqlandırmaq üçün, 46-cı ayəsində isə İncilin Tövrəni təsdiq etmək və yenə də doğru yolu işıqlandırmaq üçün göndərdiyi bildirilir. 48-ci ayədə isə Qurani-Kərimin də eyni missiya ilə nazil edildiyini bəyan edir: “Öncəki kitabları təsdiq üçün və onları qorumaq üçün biz sənə də bu kitabı nazil etdik ...”¹⁰⁸

¹⁰⁸ Xəlilov S.S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2005, s. 458

Mehriban xanım Əliyeva öz çıxışında Şərqdə ilk demokratik respublika olan AXC-nin 1918-ci ildə qadınlara seçmək və seçilmək hüququ verməsini və ölkəmizin bu sahədə Avropanın bir neçə dövlətini qabaqlamasını bildirməklə Qərb alimlərinin Şərqdə qadına ədalətsiz münasibət göstərilməsi və bunun da islam dini ilə bağlı olması barədəki iddialarını puça çıxarmış oldu.

Acı həqiqətdir ki, islamın böyüklüyünü, mənəvi zənginliyini, demokratik mahiyyətini qəbul etmək istəməyən və imkan düşdükcə ona qara ləkələr salmağa çalışan bəzi alimlər subyektiv mülahizələr əsasında məkrli və qərəzli iddialar irəli sürürlər. Məsələn, Harvard Universitetinin professoru Samuel Hantinqton “Sivilizasiyaların toqquşması” adlı məqaləsində yazır: “Əksər müsəlman ölkələrində demokratiyanın uğursuzluğunun başlıca səbəbi islam mədəniyyətidir”.¹⁰⁹ O, islamın insanların qeyri-bərabərliyinə bəraət qazandırdığını, burada hər cür zülmə və itaətə dözümlülüyün təbliğ olunduğunu, islam dininin yarandığı vaxtdan öz ardıcılarını başqa dinlərə qarşı mübarizəyə səslədiyini, onun insan hüquqlarını inkar etdiyini və insanlara lazımı dəyər vermədiyini iddia edir. Müəllif daha sonra elə həmin məqalədə vurğulayır ki, demokratiyanın uğurlu inkişafı üçün guya ən zəruri şərt elə Qərb xristianlığıdır.

İslam mənbələrinin hərtərəfli şərhı deyilənlərin absurd olması qənaətinə gəlməyə əsas verir. İslam bütün insanların

¹⁰⁹ Huntington S. The clash of civilizations. <http://www.hbu.gov.ua/polit/gshssc.htm>.

qanun qarşısında bərabərliyini bəyan edir. Quranda deyilir: “Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadınlardan yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız deyər sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq”(49:13).¹¹⁰

Hal-hazırda bu müddəə əksər ölkə konstitusiyalarının və insan hüquqları barəsində beynəlxalq qanunların təməl prinsipini təşkil etməkdədir.

İnsanın meymundan əməyin inkişafının nəticəsi olaraq yaranmasını iddia edən Avropa elmindən—darvinizm nəzəriyyəsi—dən fərqli olaraq, islamın Allahın yaratdığı canlı varlıqlar içərisində insanı ən ali məxluq kimi göstərməsi bu dində insan hüquqlarına humanist dəyər kimi çox böyük qiymət verilməsinə ən bariz nümunədir.

Din ilə demokratiyanı bir-biri ilə bağlamaq düzgün deyil. Xristian dünyasında da, müsəlman aləmində də həm demokratik dövlətlər və quruluşlar, həm də diktatura rejimleri olmuşdur. Məsələn, dünyada özünün demokratik dövlət quruluşu və azad seçkiləri ilə tanınan Türkiyə və Azərbaycan da müsəlman ölkəsidir, insan hüquqlarının kobud surətdə pozulduğu Səudiyyə Ərəbistanı da.

Bir sözlə, biz S.Hantinqton kimi sivilizasiyaları bir-birinə qarşı qoymaq fikrində deyilik. Əksinə, hesab edirik ki, əgər bəşəriyyət vahid bütöv orqanizmdir, onda onu süni şəkildə şərq və qərbə bölmək lazım deyil. Şərqdə qadınlara qarşı ayrı-seçkiçiliyin geniş yayıldığını, Qərbdə isə qadına

¹¹⁰ Quran. Tərcümə edən Bünayadov Z.M., Məmmədəliyev V.M. Bakı: Azər nəşr, 1992, s. 525

heç bir ədalətsiz münasibətin göstərilmədiyini iddia etmək əsassızdır. Reallıq ondan ibarətdir ki, qadının ədalətsizliyə məruz qalması problemi bu və ya digər səviyyədə dünyanın istənilən bölgəsində mövcud ola bilər. Məsələn, hələ də dünyanın heç bir ölkəsində dövlət orqanlarında qadınların təmsil olunma dərəcəsi ilə onların əhalinin sayındakı nisbəti arasında uyğunluq yoxdur. Qərbin başlıca demokratik ölkələrindən olan Fransada 1946-cı ilədək, İsveçrədə 1971-ci ilədək qadınların seçki hüquqları olmamışdır.¹¹¹

Təəssüflər olsun ki, bu gün bir çox Şərq ölkələrində də qadınların hüquqları lazımi formada təmin olunmur. Lakin həmin ölkələrdə qadın hüquqlarının tapdalanması islam dini ilə deyil, xeyli dərəcədə oradakı dinə zidd, qondarma adət-ənənələrlə bağlıdır. Ancaq, adət-ənənəni din ilə qarışdırmaq olmaz. Din və adətdən biri əbədi, digəri dəyişkəndir. Biri hər zaman üçün keçərli, digəri isə bir ölkəyə, bölgəyə və zamana xas sosial sistem üçündür. Biri vəhy və ilhamdan doğmuş, digəri milli və iqtisadi xüsusiyyətlərdən irəli gəlmişdir. İslamı düşük, avam, ədalətsiz adət və ənənələrlə qarışdırır və bunu da dinin adına çıxırırlar.

Şərq qadınlarının ağır vəziyyətə düşməsinə səbəb olan digər amil oradakı iqtisadi çətinlikdir. Belə ölkələrdə adamların bir hissəsi bolluq içərisində yaşayır, digər böyük qisim isə yoxsulluğa düşər olur. Aydınır ki, yoxsul cəmiyyətdə mənəvi-əxlaqi dəyərlər zəifləyir, zor və ədalətsizlik isə artır.

¹¹¹ Thomas Q. The human rights watch global report on womens human rights. USA: Center for Civic Education, 1995, p.321

Bu şərait ailə mühitindən də yan keçmir ki, ondan da ən çox əziyyət çəkən qadınlar olurlar.

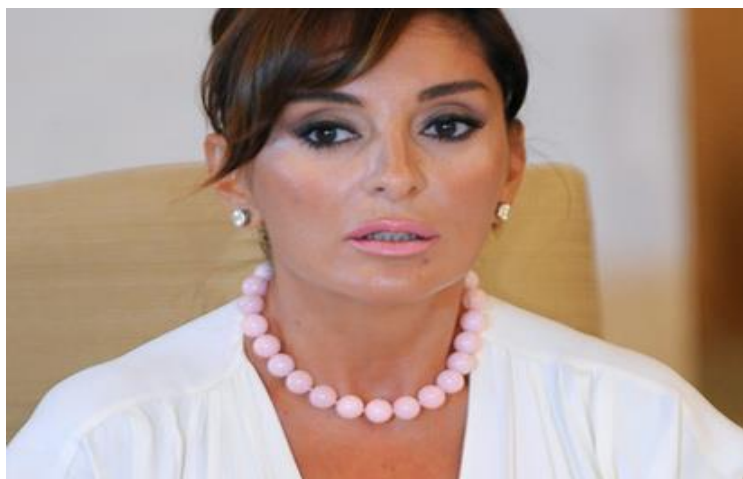
Mehriban xanımın öz çıxışında vurğuladığı sonuncu vacib məqam ölkələrin birinci xanımlarını özlərinin elm, mədəniyyət və təhsillə bağlı olan ənənəvi fəaliyyət sahələrindən başqa, sivilizasiyalararası dialoqa töhfə verməyə çağırmasıdır.

Heç kəsə sirr deyil ki, Mehriban xanım Əliyeva təkcə özünün elmi-nəzəri və konseptual müddəaları, bəşəri və humanist çağırışları ilə deyil, həm də praktik sülhsevər fəaliyyəti ilə ölkələrin birinci xanımları və bütövlükdə qadınlar üçün bir nümunə rolunu oynayır.

Mehriban xanımın fəaliyyətindən söz açarkən həmişə “ilk dəfə” təyinindən istifadə etməli oluruq. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində ilk dəfə olaraq “birinci xanım” statusunu məhz Mehriban Əliyeva formalaşdıraraq, cəmiyyətin həyatına birinci xanım ənənəsini gətirmişdir.

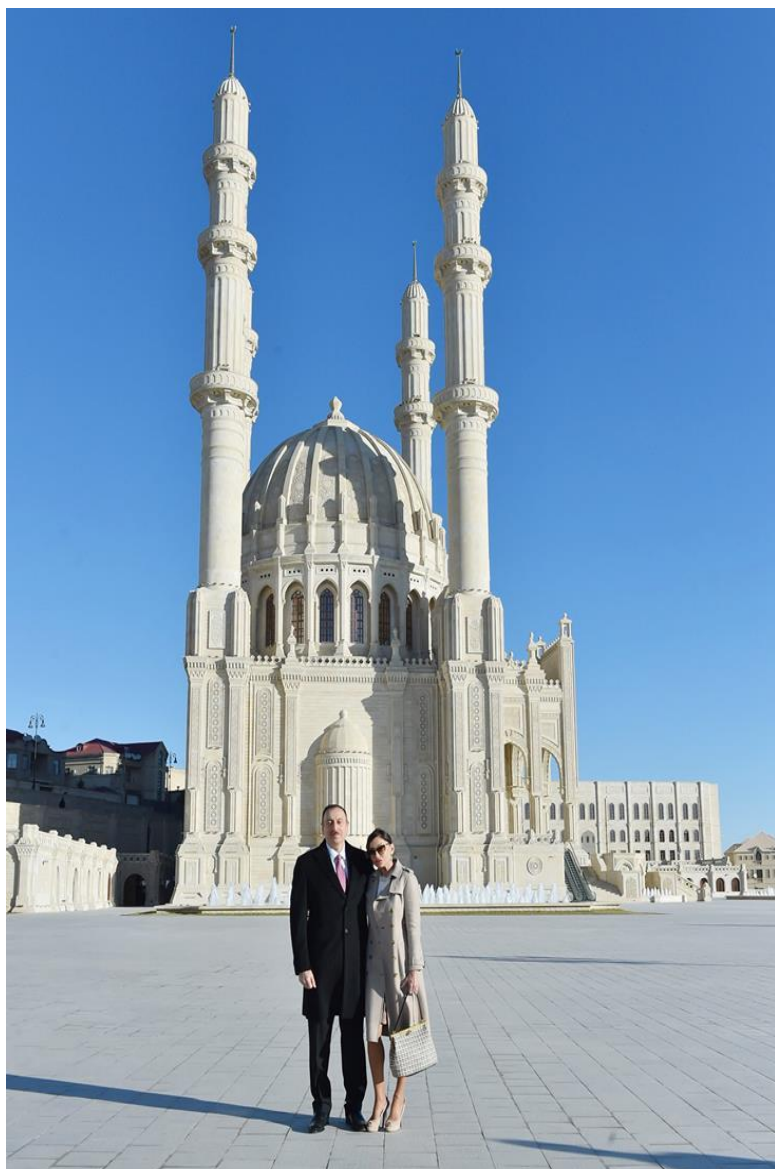

Mehriban xanımın çoxşaxəli, humanist və xeyirxah fəaliyyəti dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti, prezidentlə xalq arasındakı münasibətlərdə qarşılıqlı inam və etimadı daha da gücləndirir.

Müsaibələrinin birində birinci xanım olmaq yükünün nə dərəcədə ağır olduğunu belə izah edir: “Hər şey bu və ya digər insanın öz vəzifələrinə nə dərəcədə ciddi yanaşmasından asılıdır. Aydın şəkildə dərk etmək lazımdır ki, müəyyən anda sən fərdi şəxsdən ictimai şəxsiyyətə çevrilirsən. Sən artıq təkə özünü və ya öz ailəni yox, öz ölkəni təmsil edirsən. Bu barədə özünə hesabat verməli, sözlərində, qərarlarında, hərəkətlərində daha təmkinli olmalısən. Bu, çox məsuliyyətli yükdür... Fikrimcə, vəziyyətindən və statusundan asılı olmayaraq bu və ya digər rolunu oynamalı deyilsən və kimliyini saxlamağı bacarmalısən. Mən birinci xanım olmağımı, ilk növbədə, insanların bu və ya digər probleminin həlli üçün obyektiv fürsət kimi dəyərləndirirəm”.¹¹²

Azərbaycandakı birinci xanım institutunun dünyanın bir çox ölkələri üçün örnək ola bilməsini dünyanın nüfuzlu siyasi xadimləri, sosial media orqanları və nüfuzlu mətbuat qurumları da təsdiq edirlər. İngiltərənin “Capital Finance International” jurnalında dərc edilmiş “Ürəyi Azərbaycanla döyünən birinci xanım Mehriban Əliyeva daha gözəl dünya üçün çalışır” sərlövhəli məqalədə deyilir: “Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın xarici ölkələrə səfərləri

¹¹² İTAR-TASS-ın Moskvada çıxan həftəlik “Exo planeti” jurnalına müsaibəsindən. Xalq qəzeti.- 2009.- 20 mart.- S.2.

zamanı ağıl, insanlar və ürəklər bir araya gəlir, Şərq ilə Qərb qovuşur və yaxşı əməllər ortaya çıxır. Birinci xanım qadınlara və uşaqlara göstərilən diqqət və qayğının rəmzidir. Dünyanı müsbət mənada dəyişməyi qarşısına məqsəd qoymuş UNESCO-nun xoşməramlı səfiri, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva Azərbaycanda səhiyyə, təhsil, mədəni irsin qorunması və s. sahələrdə həyata keçirilmiş mühüm layihələrin təşəbbüskarıdır...¹¹³

Pakistanın nüfuzlu ingilis dilli “Pakistan Observer” qəzetində, “DNA News” informasiya agentliyində və “Centreline” jurnalında tanınmış jurnalist Həmid Şahin tərəfindən 2014-cü ildə dərc olunmuş “Mehriban Əliyeva: Kədəri sevincə çevirən insan” adlı məqalədə Mehriban xanımın dünyada həyata keçirdiyi xeyirxahlıq fəaliyyəti barədə geniş məlumat yer almışdır.¹¹⁴

2014-cü ildə Vyetnam Qadınlar Birliyinin mətbuat orqanı olan “Vyetnam Qadını” jurnalının iyun buraxılışında Mehriban xanım Əliyevaya həsr olunmuş “2014-cü ilin ən nüfuzlu xanımının Vyetnama səfəri” başlıqlı məqalə dərc olunmuşdur.¹¹⁵

İsrailin “Breaking Israel News” portalı isə yazır:

¹¹³ <http://cfi.co/asia/2014/04/mehriban-aliyeva-with-azerbaijan-at-heart-the-first-lady-reaches-out-for-a-better-world/>

¹¹⁴ azertag.az

¹¹⁵ Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. Xəbərlər, 04 iyun 2014-cü il. www.mfa.gov.az

“Azərbaycanın müasir baxışlara malik birinci xanımı Mehriban Əliyeva öz fəaliyyəti ilə ölkə qadınlarına nümunə göstərir, onları cəmiyyətdə fəal olmağa ruhlandırır”.¹¹⁶

29 yanvar 2015-ci ildə Rusiyada çıxan “Noviye izvestiya” qəzetinə müsahibə verən tanınmış rejissor Yuli Qusman “Qorxma, mən sənirləyəm! 1919” filminin çəkilişlərindən söhbət açarkən deyir: “Mən çox istəyirdim ki, bizim çəkiliş apardığımız bu dörd ay ərzində Bakıya gələnlərin hamısı Polad Bülbüloğlunun vətəninə özlərini xoşbəxt hiss etsinlər. İstəyirdim ki, indi həyatımızda bu qədər qıt olan bayram ab-havası yaransın. Bizim depressiyaya məruz qalmağımız üçün səbəb çoxdur. Ardı-arası kəsilmədən müharibələr gedir, dolların məzənnəsi tez-tez dəyişir. Mən bütün bunların fonunda sanki unudulmuş xeyirxahlıq, düzlük, sevgi, xalqlar dostluğu və ədalət anlayışları haqqında kino çəkmək istəyirdim. Bu sözlər mənim həyatımda çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Axı biz bu ruhda tərbiyə olunmuşuq ki, bu gözəl ölkədə hamımız birlikdə dost kimi yaşayırıq. Bu gün isə bu gözəl ölkədə hamımız bir-birimizlə dalaşırıq. Mənim filmimin əsas qayəsi belə idi – bütün bunları nizamlamağa çalışmaq. Mən özümü “puritan və sağlam həyat tərzinin təbliğatçısı” kimi göstərmək istəmirəm, lakin istəyirəm ki, mənə inansınlar: filmimin əsas hərəkətverici qüvvəsi bunu xatırlatmaq arzusu olub ki, biz nə qədər müxtəlif olsaq da, dostluq

¹¹⁶ www.vikipediya.org

edə bilirik. Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu olmasaydı, bu film yaranmazdı”¹¹⁷.

Bu yaxınlarda Türkiyənin nüfuzlu “Eko Avrasya” jurnalında Mehriban xanım Əliyeva ilə bağlı çıxan məqalədə deyilən fikirlər maraqlı və obrazlı şəkildə ifadə olunması ilə diqqətləri daha çox çəkir: “Ölkəsində (dünyada–M.) “Sülh və xoş məramlar elçisi” olaraq yada salınan və Azərbaycan xalqı tərəfindən çox sevilən, həmcinsləri tərəfindən örnək bilinən Mehriban Əliyeva bu gün sahib olduğu mövqe və uğuru “Birinci ledilik” məqamına görə əldə etməmişdir. Həyat hekayəsinə nəzər salanda, məziyyətlərinə və özündə formalaşdırdığı dəyərlərə heyran qalmamaq mümkün deyil. Dövlətlərin yaxın tarixini araşdırmalı olsa, Əliyevanın bəzi birinci xanımların (Türkiyə mətbuatında ifadənin həmin ölkənin birinci xanımına hörmət əlaməti olaraq bu cür səslənməsini təbii qəbul etmək lazımdır, əslində isə dünyada heç bir birinci xanımın fəaliyyəti Mehriban xanımın gördüyü işlərlə müqayisə ediləcək ölçüdə deyil – M.) siyasi statuslarını kölgədə qoyacaq bacarığa malik olduğunu görürük. Üstün məziyyətləri ilə illərdən bəri türk və dünya mətbuatında “Zərif, gözəl və müvəffəqiyyət yönümlü bir birinci xanım” ifadələri ilə yada salınan Azərbaycanın birinci xanımı həkim Mehriban Əliyeva Azərbaycan xalqının könlündə taxt qurmuş, nümunə olmuş, çağdaşlığı və işgüzarlığı ilə xalqına xidmət etməyi mənimsemiş bir xanımdır. Mehriban Əliyeva gözəl olduğu qədər ağıllı və güclüdür. Həyat yoldaşı, Azərbay-

¹¹⁷ rss.novostimira.com 29 янв. 2015 г.

can Prezidenti İlham Əliyevin yanında bir “inci dənəsi” kimi parlayaraq ölkəsində gördüyü işləri dünyaya çatdırır və bunu möhkəm, qətiyyətli mövqeyi ilə də dəstəkləyərək davam etdirir. İlham Əliyev də eynilə Aleksandr Dümanın dediyi kimi “Qadınların bizə verdiyi ilhamla şah əsərlər yaradırıq” sözünü təsdiqləyirmiş kimi, həyat yoldaşından aldığı dəstəklə, ölkəsində hər sahədə uğurlara imza atmaqda davam edir. “Sivilizasiyalar, görkəmli qadınların əsəridir” deyən Ralf Emerson, sözlərində sanki Azərbaycan xalqının mədəniyyətə gedən yolda işığı olmuş, gecəsini gündüzünə qatararaq işləyən Mehriban Əliyevanı xarakterizə edir...¹¹⁸

Bəli, doğrudan da inci sədəfin içində olur. Ancaq gərək incininin hər yerdə və hər zaman tapılmadığını, yalnız sədəfin içində parladığını və onu yalnız sədəfin aşkar etdiyini də unutmayaq. Gərək bir incidən birinci danışan dahi şeyx Nizamini də unutmayaq:

Nizami hər sözü demiş birinci,
Qoymamış cilasız qalsın bir inci.

Sanma dərya incisi axıb dolan sədəfdir,
İnciləri gözlərə işıq olan sədəfdir.

Neysan buludundan sədəf tutdu bar,
Ən parlaq bir inci oldu aşikar.

¹¹⁸Zarif və başarı odaklı bir first Lady-Dr.Mehriban Aliyeva. EkoAvrasya jurnalı, 2015-ci il, № 1, səh.8

Dünyada axtaran adamlar hədsiz,
Biri inci arar, birisi dəniz.

Bir inci gövhərlə birləşsin bu gün.
Bu dövlət əqdinə bir arxa verək,

Duaya başladı, inci, dürr saçdı:
“Necə ki, yaşıla bürünüb hər bağ.
Hər qızıl gül olur yanar bir çıraq.
Gül kimi parlasın üzün hər zaman,
Tək səndən yaşıllıq alsın bu cahan.
Qazılsın dünyanın möhrü adına.
Çatasan dövlətə, öz muradına¹¹⁹.”

Nizaminin bu misralarını oxuyanda bir daha əmin oldum ki, həqiqətən də dahilərin şəxsiyyəti kimi, sözləri də fərqli-subyektiv ölçülərə, bütövlükdə tarixə, zamana sığmır. Nizami sanki öz şeirinin misralarını bu günkü Azərbaycan reallığını görüb yazmışdı. Bu gün bütün Azərbaycan xalqı inci ilə sədəfin dövlət əqdinə arxa durur. Bu gün dürr saçan, üzü gül kimi parlayan inci öz nurunu yanar bır çıraq kimi ətrafa saçmaqla daha gözəl, işıqlı və yaşıl dünya naminə dua edir. Dünyanın çoxdan qazılmış möhrü – Nobel Sülh Mü-

¹¹⁹ Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004 432 səh.

kafatı isə həsrətlə öz sülh muradına və layiqli sahibinə qovuşmağın yolunu gözləyir. *AMİN!*

Yəqin ki, ürəyində ana, insanlıq və Allah sevgisi olan hər bir kəs xeyirxahlıq, sevgi və mərhəmət kimi əbədi duyğularla zəngin olan qadınların mədəniyyətlər və sivilizasiyalararası dialoqa verdikləri layiqli töhfə ilə bütün dünyada sülhün bərqərar olmasına nail olmağı arzulayan Mehriban xanımın dualarına amin deyər və deməlidir də.

Doğrudan da, yalnız, yer üzündə hər bir varlığa, öz övladına və Tanrıya təmənnəsiz sevgi bəsləyən qadının məhəbbəti və bəşəriyyəti aydınladan nuru ilə qatı nifrətin, irqi və dini dözümsüzlüyün qarşısını almaq mümkündür. Dünya yarandığı gündən, insan övladı həyat barədə düşüncələrə malik olduğu zamandan öz laylasında ilahi zümzüməni pıçıldayan ananın qayğıkeş obrazı müqəddəs varlıq kimi həmişə hörmətə layiq görülmüşdür.

Azərbaycan qadını da öz zəkası, müdrikliyi, saflığı, xeyirxahlığı, ülviliyi, qəhrəmanlığı, sədaqəti və yüksək analıq keyfiyyəti ilə hər zaman xalqımızın adını uca tutub. Dünya mədəniyyəti xəzinəsinə nadir incilər bəxş etmiş xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin formalaşmasında və inkişafında da qadınlarımızın böyük rolu olub. Azərbaycan qadınları tarix boyu torpaqlarımızın toxunulmazlığı, doğma el-obanın əmin-amanlığı, namusu və qeyrəti, dinimizin, adət-ənənələrimizin, bir sözlə, dövlətçiliyimizin qorunması və möhkəmləndirilməsi uğrunda kişilərlə bərabər mübarizə aparmış, dünya tarixində hünər, cəsarət, möhkəm iradə, qorxmazlıq və vətən-

pərvərlik nümunələri göstərmişlər. Şifahi xalq ədəbiyyatında, şair və mütəfəkkirlərimizin əsərlərində yüksək mənəvi keyfiyyətlərlə və vətənpərvərliklə səciyyələnən qadın obrazlarının bədii təsviri verilmişdir.

Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ilk yazılı abidəsi və milli-mənəvi dəyərlərimizin təməl kitabı olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastnındakı qadın surətləri bu gün də öz məziyyətləri ilə bəşəri idealların təntənəsinə xidmət edir.

Adına 1186-cı ildə Naxçıvanda Əcəmi Əbubəkr tərəfindən möhtəşəm memarlıq abidəsi-türbə ucalan Möminə xatun Şəmsəddin Eldəgəzin həyat yoldaşı olmuşdur. O, Səlcuq sultanı Arslan şahla (1161-1176) Atabəylər arasında xoş münasibətlər yaradaraq, ara müharibələrinin qarşısını almış və öz dövlətində çiçəklənməni və sülhü təmin etmişdir.

Xarəzmşah Cəlaləddinin qoşunları Azərbaycanın bir sıra şəhər və kəndlərini qarət edib, Təbrizə yaxınlaşdıqda aciz və qorxaq Atabəy Özbək əvvəlcə Gəncəyə, oradan da Naxçıvana qaçıb, Əlincə qalasında gizləndiyi vaxt, onun arvadı Mehrcan xanım Azərbaycanın böyük vətənpərvəri Təbrizli Şəmsəddinlə birlikdə şəhərin düşməndən müdafiə olunması üçün əməli tədbirlər görmüş və yerli əhalini düşməne qarşı mübarizəyə qaldırmışdı. Nəticədə Cəlaləddin 1231-ci ildə Azərbaycanı tərk etməyə məcbur olmuşdu.

XV əsrdə Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin anası Sara xatun və gəlini Dəspinə xatun tarixə diplomat qadın kimi düşmüşlər.

Qubalı Fətəli xanın həyat yoldaşı Tuti Bikə öz ailəsinə, müqəddəs ocağına sadıq qalmış, ərinin Dərbənddə olmadığı dövrdə şəhəri öz qardaşı Əmir Həmzənin başçılıq etdiyi koalisiyadan müdafiə edərək Fətəli xana təhvil vermişdir.

Cavad xanın arvadı Bəyim xanım əri və oğlu ruslar tərəfindən öldürüldükdən sonra onların ölüm xəbərini aldıqda sarsılsa da, qürurunu sındırmamış, rus generalı Sisianov ona başsağlığı vermək üçün gələn pul təklif edəndə bu qadın pulla dolu kisəni çar generalının başına çırpmışdı.

XIX əsrin ortalarında Cənubi Azərbaycanda başlanan Babilər hərəkatı yeni cəmiyyət yaratmaq, burada insanlar arasında bərabərliyə, ədalətə, şəxsiyyət toxunulmazlığına nail olmaq istəyirdilər. Qəzvinə babilərin başında qadın–Zərrintac dururdu. Pərestişkarları onu müxtəlif adlarla çağırırdılar: əvvəlcə ona Bədrüddüdə (qaranlıq gecənin bədirlənmiş ayı), sonra Şəmsü-zöhə (meridian günəşi) və nəhayət, Qürrətüleyin (gözün nuru) adlarını vermişdilər. Mirzə Kazımbəy bu qadın haqqında çox böyük ilhamla bunları yazırdı: “Təbiət qadına bacarıq verəndə və tale onun üçün fəaliyyət meydanı açanda ondan möcüzələr gözləmək lazımdır. Fədakarlıqda qadın həmişə və hər yerdə birinci yerdə durur ... Azadlıq ideyası ona möhkəm, sarsılmaz ruh, möhkəm iradə verir”¹²⁰.

1918-ci ildə Şərqdə ilk demokratik, dünyəvi və respublika üsul idarəsinə malik olan dövlətin – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması qadınlarımızın bütün mü-

¹²⁰ Səidə Əli qızı. Azərbaycan qadını və dövlətçilik. “Dövlət və din” jurnalı, 2008.-№3 (7). S.75-76

səlman qadınlarının avanqardı olaraq demokratik cəmiyyətin azad vətəndaşları kimi xüsusi ictimai statusa malik olmasına imkan vermişdir.

Sovet hakimiyyəti illərində də Azərbaycan qadını çox mürəkkəb və şərəfli yol keçmişdir. Müharibə dövründə qadınlarımız ön cəbhədə kişilərlə bərabər çiyin-çiyinə vuruşmaqla yanaşı, arxa cəbhədə də orduya gedən kişiləri istehsalatın müxtəlif sahələrində əvəz edərək Vətənin qələbəsi naminə fədakarlıq göstərmişlər.

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra da qadınlar ölkəmizin ərazi bütövlüyünün qorunmasında, qondarma Dağlıq Qarabağ problemi ilə əlaqədar Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasında özlərinin mühüm rolları ilə fərqləniblər.

Bu gün qadınlarımız təhsil, idarəetmə və hüquq sisteminə yetərinə təmsil olunur, ölkənin ictimai və siyasi həyatında fəal iştirak ilə də fərqlənirlər. Mehriban xanımın təbirincə desək, Şərq ilə Qərb dəyərlərini özündə birləşdirən Azərbaycan, beləliklə, gender məsələsində də nümunə ola bilər.

Hazırda dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrində belə, parlament üzvləri içərisində Azərbaycanda olduğu qədər qadın yoxdur. Belə ki, 1995-ci il parlament seçkilərindən sonra Azərbaycanda 15 qadın, 2000-ci il seçkilərindən sonra 13 qadın, 2005-ci il seçkilərindən sonra 14 qadın, 2010-cu il seçkilərindən sonra isə 20 qadın deputat seçilmişdir ki, bu da müvafiq olaraq 12%, 10,7%, 11,2%, 16% nisbətindədir.

Əgər cəmiyyətin bərabərhüquqlu istiqamətdə tənzimlənməsi üçün idarəetmənin hər bir sahəsində 30-40 %-dən az olmayaraq qadın iştirakının münasib hesab edildiyini nəzərə alsaq, onda bu rəqəmi tam qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Yox əgər nəzərə alsaq ki, demokratiyanın xeyli əvvəl bərqərar olduğu ABŞ-da hələ Senatın 2%-i, Nümayəndələr Palatasının isə cəmi 5%-i qadınlardır və hətta qadınların daha çox təmsil olunduğu Skandinaviya ölkələrində belə onların parlamentdəki yerlərinin nisbəti 30%-i keçmir,¹²¹ onda Azərbaycan, həqiqətən də, bu sahədə inkişaf etmiş ölkələr üçün belə nümunə ola bilər.

Dövlət qulluğunda çalışanlar arasında qadınların payı 28 faiz, sahibkarlar arasında 17 faiz təşkil edir.¹²² Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, ölkədə 15 yaşından yuxarı olan hər 1000 qadınlardan 745-i ali və tam orta təhsillidir. Elmin inkişafında da qadınların müstəsna rolu var. Hazırda doktorantların 49,2 faizini, bütün elmi işçilərin isə 53,6 faizini qadınlar təşkil edir. Son 5 ildə tədqiqatlarla məşğul olanlardan elmlər doktoru dərəcəsi olan qadınların sayı 25 faiz, fəlsəfə doktoru dərəcəsi olan qadınların sayı isə 15 faiz

¹²¹Civic learning in teacher education. International Perspectives on education for democracy in the preparation of teachers. Edited by Gregory H.E., John P.J., Robert S.L. USA: Indiana University, 2004, p.441

¹²² az.trend.az

artmışdır.¹²³ Bələdiyyələrin tərkibində qadınların sayı 29%-ə çatıb¹²⁴.

Şübhəsiz ki, müstəqilliyin qazanılmasından keçən qısa müddət ərzində Azərbaycan qadınlarının ictimai-siyasi fəallığının bu cür qalxması bütöv bir qadın hərəkətinin nəticəsidir. Bu hərəkətin qısa zamanda belə uğur qazanmasının əsas səbəbi isə onun aparıcı simasının özünün intellektual potensialını millətinin və bütövlükdə insanlığın inkişafı naminə əsirgəməyən Mehriban xanım Əliyevanın olmasıdır.

Bu gün qloballaşan dünyada milli kimliyimizin qorunması, bütün digər amillərlə yanaşı Qərb və Şərq sivilizasiyasının məhsulu olan Azərbaycan qadınının Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, öz mənəvi təbiətinə sadıq qalaraq, zərifliyin, müdrikliyin, ülviliyin və gözəlliyin rəmzi olan adının ucalığını həmişə layiqincə qoruyub saxlamasından asılıdır. Yəni Azərbaycan qadını malik olduğu yüksək intellekti özünün mənəvi zənginliyi ilə tamamlamağı bacarmalıdır.

Qadınla assosiasiya yaradan ilk söz – gözəllikdir. Əlbəttə, idealda zahiri və daxili gözəlliyin vəhdəti tərənnüm olunur. Amma bu, eyni tərtibli tərəflərin vəhdəti deyil. Zahiri gözəllik olsa-olsa əsas gözəlliyin üzə çıxması üçün stimula ola bilər. Əbu Turxan yazır: “Zahiri və daxili gözəllik eyni vaxtda parlama bilməz. Əvvəlcə birincinin parıltısından ikinci gözə görünmür, amma elə ki, göründü, onda birincini köl-

¹²³ AMEA prezidenti, akademik Akif Əlizadənin “Qadın və inkişaf” mövzusunda həsr olunmuş konfransdakı giriş nitqi. www.science.gov.az

¹²⁴ az.trend.az

gədə qoyur”¹²⁵. Daxili aləmin hüdudu olmadığından onun inkişaf potensialı da sonsuzdur. Digər tərəfdən sifət gözəlliyi mənəviyyata təsir etmədiyi halda, ruhun kamilləşməsi, xoşbəxtlik və sevgi duyğusu sifətdə də ifadə olunur. Xeyirxah adamın “sifətindən nur tökülür”, o daha səmimi olur, daha nəcib görünür.

Mehriban xanımın şəxsində biz daxili və xarici gözəlliyin bir-birini tamamlayan ahəngini görürük. Həyat yoldaşı İlham Əliyevin Mehriban xanım haqqında dediyi sözlər sanki Əbu Turxanın dediklərini təsdiqləyir: “Təbii ki, hər bir ana kimi, mənim də anam gəlin tapmağa çalışırdı. Amma Mehribanla tanış olanda özlüyümdə qərara aldım ki, bax, bu qız xoşuma gəlir ... Əlbəttə, zahiri görünüş böyük rol oynayır. Amma onun daxili aləmindən gələn və indi də gəlməkdə olan mehribanlıq, yəqin ki, zahiri görkəmi ilə yanaşı daha çox cəlb edirdi”.

Bakıdakı Heydər Əliyev Mərkəzinin direktoru Anar Ələkbərov “Mehriban” adlı kitabında yazır: “2007-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Rumıniyaya işgüzar səfəri çərçivəsində Heydər Əliyev Fondunun bu ölkədəki nümayəndəliyinin açılış mərasimi idi. Tədbirdə hər iki ölkə prezidentlərinin və onların xanımlarının iştirakı nəzərdə tutulmuşdu. Hər ehtimala qarşı birinci xanımlara gül dəstələri təqdim edəcək gənc rumın qızlarına yaxınlaşaraq protokolda nəzərdə tutulduğu kimi onlardan hansının Azərbaycanın, hansının isə Rumıniyanın birinci xanımına

¹²⁵ Xəlilov S. Əbu Turxanın hikmət dünyası. Bakı:Çaşıoğlu 2012, s.142

gül dəstəsini verməsini izah etdim və qonaq qismində olan Mehriban xanımı tanıyıb-tanınamaları barədə soruşdum. Hər ikisinin gülümsəyərək, səmimiyyətlə bir ağızdan “Biz öz ölkəmizin birinci xanımını üzdən tanımırıq. Azərbaycanın birinci xanımı öz fəaliyyəti ilə bütün dünyada tanınır, o, həm də çox gözəldir” söyləməsi xoş və unudulmaz təəssürat bağışladı”¹²⁶.

Mehriban xanın Əliyevanın imza atdığı illərdən biri də onun Milli Məclisə keçirilən seçkilərdə ən çox seçici səsi toplayaraq deputat mandatını qazanmasıdır. Belə ki, 2005 və 2010-cu illərdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə keçirilən seçkilərdə namizədliyi Xəzər ikinci seçki dairəsindən irəli sürülmüş Mehriban Əliyeva müvafiq olaraq 92,12% və 94,49% səs toplayaraq deputat seçilib.

“Siz mənə səs verməklə, sizin və balalarınızın ümidlərinin gerçəkləşməsinə səs vermisiniz” – deyən Mehriban Əliyeva öz əməlləri ilə sübut etdi ki, onun fəaliyyətinin əsasında “vədlər vermək yox, real iş görmək”, “həqiqəti görmək olur, eşitmək yox” prinsipi dayanır.

Şübhəsiz ki, hər bir valideynin arzusu və ümidi öz balasının yüksək səviyyədə təhsil alaraq intellektual, əxlaqi və mənəvi dəyərlərə yiyələnməsi, ailəsinə və Vətəninə layiqli övlad kimi yetişməsidir. Təhsil deyəndə isə ilk yada düşən şey, sözsüz ki, məktəbdir. Lakin təhsil sisteminin ilk pilləsi bağçalardan başlayır. Təhsil məbədinin möhkəmliyi onun bü-növrəsinin necə qazılmasından birbaşa asılıdır. Məhz mək-

¹²⁶ Ələkbərov A. Mehriban. Bakı, 2014, s.17

təbəqədər təhsil insanı şəxsiyyət kimi formalaşdıran bünövrədir. O, təhsilin ilk və ən vacib pilləsi olmaqla, uşaqların erkən yaş dövründən həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmaq, cəmiyyətə integrasiya olunmaq, təfəkkürün və ilkin həyatı biliklərin yaranmasını, təbiətə və insanlara həssas münasibətin və məktəb təliminə hazırlığın formalaşmasını təmin edir. Maddi sərvətlərin insan kapitalına çevrilməsinin təməli məhz məktəbəqədər təhsil müəssisələrində qoyulur.

Bütün bunları nəzərə alaraq Heydər Əliyev Fondu “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı” proqramını, “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” və “Təhsilə dəstək” layihələrini həyata keçirir.

2005-2014-cü illər ərzində “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı” proqramı çərçivəsində respublika üzrə 32 uşaq müəssisəsi əsaslı şəkildə təmir edilmişdir. Məcburi köçkünlər üçün salınan qəsəbələrdə isə Fond tərəfindən 50 uşaq bağçası tikilmişdir.

“Təhsilə dəstək” layihəsi çərçivəsində isə respublika üzrə 20-dən çox uşaq bağçası əsaslı təmir olunaraq müasir avadanlıqla təchiz edilmişdir.

“Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” proqramı çərçivəsində ölkənin müxtəlif bölgələrində 100 mindən çox şagirdin təhsil aldığı 412 məktəb binası inşa olunmuş və yenidən qurulmuşdur. Sonradan bu proqramı dövlət dəstəkləmiş və ölkəmizdə 2800-dən artıq məktəb təmir olunmuş və yaxud yenidən qurulmuşdur.

Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə artan tələbatı nəzərə alaraq Fond 2014-cü ildə “Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin inkişafı” proqramını həyata keçirməyə başlayıb. Proqramda müəssisələrin təmiri, yeni binaların inşası, təhsilin, tibbi xidmətin, qidanın keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin məskunlaşdığı müəssisələrin aidiyyəti üzrə istifadəyə verilməsinin təmin edilməsi və digər məsələlərin həlli nəzərdə tutulur.

Mehriban Əliyevanın rəhbərliyi ilə məktəblərin inşası və təmir olunması istiqamətində işlər təkcə ölkə daxilində deyil, xaricdə də uğurla davam etdirilir. Belə ki, Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Gürcüstanda, Hollandiyada, Misirdə, Pakistanda, Rumıniyada, Rusiyada bir sıra məktəblər yenidən qurulmuş və əsaslı təmir olunmuşdur.

2013-cü ildə ABŞ-ın Merilend ştatında yerləşən məktəblərə interaktiv lövhələrin və əlil uşaqlar üçün müvafiq avadanlığın alınmasına maliyyə yardımı edilmiş, Bosniya və Herseqovinanın paytaxtı Sarayevoda kor və zəif görən uşaqlar və gənclər üçün mərkəz yenidən qurulmuşdur.¹²⁷

Heydər Əliyev Fondu hər il “Təhsilə dəstək” layihəsi çərçivəsində Qarabağ müharibəsi nəticəsində daimi yaşayış yerlərini tərk etmiş qaçqın və məcburi köçkün ailələrindən olan birinci sinif şagirdlərinə çanta və məktəb ləvazimatı hədiyyə edir. Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan bölgələrindəki məktəblərə, həmçinin Azərbaycanın Qax, Zaqatala və Balakən rayonlarında tədrisin gürcü dilində aparıldığı mək-

¹²⁷ www.heydar-aliyev-foundation.org/

təblərə də mütəmadi olaraq yeni dərslik və tədris ləvazimatları göndərilir.

Fond məktəblilərin yaradıcı potensialının, bilik və bacarıqlarının aşkara çıxarılması və inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə olimpiadalar təşkil edir, mütəmadi olaraq xarici ölkələrin tanınmış elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə alimlərin mübadiləsini həyata keçirir.

Fondun “Kor və görmə qabiliyyəti zəif olan insanların informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına çıxışının təmin edilməsi” layihəsi kor və görmə qabiliyyəti zəif uşaqlar üçün respublika internat məktəbində model İKT sinfinin, audiostudiyanın, Brayl əlifbalı zəngin kitabxananın yaradılmasına dəstək verir.

2014 - cü il yanvarın 16-da Fondun təşəbbüsü və dəstəyi ilə Budapeştdə görmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar üçün Laslo Battiani adına Roma Katolik Mərkəzində reabilitasiya kursu keçmiş 18 yaşdan yuxarı oğlanlar və qızlar üçün yeni beşmərtəbəli yataqxana korpusunun təntənəli təməlqoyma mərasimi keçirilmişdir.¹²⁸

Mehriban xanım özünün xeyirxah fəaliyyəti ilə L. Vollmerin “Yetimin göz yaşlarını silən barmaqlar dünyanın ən bahalı cəvahiridir” kəlamına bir möhür vurmuş oldu. Zənnimcə, yetim, ata-ana yoxluğunu daha çox unudulanda hiss edir. Uşaq ilk dəfə ayaqlarını yerə basanda ona hər zaman dəstək olacaq ata və ananın əllərinə ehtiyac duyur. Uşaq öz ehtiyacını ananın nəvazişli əlləri və qayğısı ilə ödəyə bil-

¹²⁸ az.trend.az

məyəndə Allah bu yetim məxluquna öz sevimli bəndələri vəsitəsilə əlini uzadır. Körpə təbəssümünün nə demək olduğunu bilən hər bir müqəddəs ana əlini yalnız öz övladına deyil, ona ehtiyacı olan istənilən məsumə uzatmaqla ilahi vəzifənin yerinə yetirilməsində bir pay sahibi olmaq istəyir. Bəzən körpə ona çəkilən sığalı sonradan unutsa da, mələklər Allahın səltənəti qarşısında onun sevimli bəndələrinin müqəddəs əməllərini xatırlatmağı heç vaxt unutmurlar. Atalarımız demişkən “ Yaxşılıq et, at dəryaya, balıq bilməsə də, Xaliq bilər”. Unutmayaq ki, dəryaya atılmış damlanın yəni-dən damla halına gələrək səhrada susuzluqdan yanan daha neçə damlaları qurumaqdan xilas etmək imkanı var.

Mehriban xanımın kimsəsiz uşaqlara göstərdiyi qayğıını bu yazıda tam canlandıra bilməsəm də, yəqin ki, oxucularım məni başa düşərlər. Mehriban xanım bu sahədəki fəaliyyətini əhatə etməyə nə sözün, nə də qələmin gücü çatır. Bunların hamısını görməyə gücü çatan yeganə qüvvə ***Xaliqdir!***

Validəyn himayəsindən, ailə qayğısından məhrum olan uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyasını asanlaşdırmaq, asudə vaxtlarını səmərəli təşkil etmək məqsədi ilə Heydər Əliyev Fondu mütəmadi olaraq xeyriyyə aksiyaları keçirir. Aksiyalar çərçivəsində Fond körpələr və uşaq evlərinə, internat məktəblərinə müxtəlif yardım və hədiyyələr göndərir, uşaqlar üçün konsert proqramları və əyləncəli tədbirlər təşkil edir. Bu tədbirləri televiziya izləyərkən şahidi olursan ki, Mehriban xanımın körpələrlə olan ünsiyyəti sadəcə diqqət və

qayğı deyil, əsl ana nəvazişidir! Başqa cür də ola bilməz: zəriflik, nur və xeyirxahlıq insan ruhuna xas olan keyfiyyətlərdir. Bu keyfiyyətlərə sahib olan insan isə həmişə könlünü Allah nuru üçün açıq tutmağa çalışır. Ruhu hələ çirkəbə batmağa macal tapmamış körpənin təbəssümündəki nur isə daha saf və səmimi olur. Bu səbəbdən də qəlbi nurla dolu olan insan körpə təbəssümünü görəndə onu öz nəvazişi ilə daha da saflaşdırmaq istəyir.

Mehriban Əliyeva deyir: “Mən insanlara kömək göstərmək istəyirəm. Konkret problemləri həll etmək, yardım edə bildikdə sevinc hissi keçirmək və səndən asılı olmayan səbəblər üzündən nəşə edə bilmədikdə təəssüflənmək, qəzavü-qədər, sağalmaz xəstəlik qarşısında bütün gücsüzlüyünü dərk edərkən əziyyət çəkmək, xilas edilmiş bir uşağın təbəssümünü gördükdə isə bir daha sevinmək istəyirəm. Bu, mənim seçimimdir”.¹²⁹

Fond hər il orta məktəblərdə təhsildə xüsusilə fərqlənən, uşaq evlərində və internat məktəblərində tərbiyə alan, qaçqın və məcburi köçkün ailələrindən olan, yetim və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar üçün Yeni il və Novruz şənlikləri keçirir. Bundan əlavə Qurban və Ramazan bayramlarında uşaq evləri və internat məktəblərinə bayram hədiyyələri göndərilir.

Mehriban xanım Əliyeva çoxdan bəri ictimai narahatlıq doğuran ciddi bir məsələnin – uşaq evlərində tərbiyə alan və 18 yaşı tamam olmuş gənclərin mənzillərlə təmin edil-

¹²⁹ Ələkbərov A. Mehriban. Bakı, 2014, s.70

məsi ilə bağlı problemin də həllinə nail olub. Hazırda ölkəmizdə uşaq müəssisələrində valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş 9 min 875 uşaq dövlət himayəsində yaşayır. Uşaq evləri və internatlarda həmin uşaqlara dövlətimiz tərəfindən 18 yaşınadək baxılır. Yetkinlik yaşına çatıb uşaq evlərini tərk edən məzunların yerləşdirilməsi, onların sosial müdafiəsinin təmin edilməsi, cəmiyyətə integrasiya olunması istiqamətində də dövlət tərəfindən ardıcıl tədbirlər görülür. 2009-cu ildə Bakıda uşaq evlərində tərbiyə almış, yaşı 18-dən yuxarı olan qızlar üçün, 2013-cü ildə isə uşaq evləri və internat məktəblərinin məzunu olan gənclər üçün yaşayış binaları istifadəyə verilmişdir.

Prezident İlham Əliyevin və Mehriban xanım Əliyevanın bu məsələyə diqqət və qayğısının nəticəsi olaraq, Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamı əsasında Abşeron rayonunun Masazır qəsəbəsində hər iki valideynini itirmiş kimsəsiz məzunların yerləşdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış binasının tikintisi üçün dövlət büdcəsindən vəsait ayrılıb. İlk mərhələdə – 2014-cü ildə 120 mənzilli, 240 nəfərlik 13 mərtəbəli yaşayış binasının və infrastruktur obyektlərinin tikintisi başa çatdırılıb. Sonrakı mərhələlərdə isə əlavə hər biri 120 mənzilli, cəmi 540 nəfərlik 13 mərtəbəli 2 yaşayış binasının tikintisi nəzərdə tutulub.

“Həkimlik xüsusi peşədir. Bu, ruh və qəlb peşəsidir. Bu, dərdə şərik olmaq və şəfqət elmidir. Bu, insanların halına yanmaq, ehtiyacı olanlara əl uzatmaq peşəsidir. Bu, altruizmdir. Mənim həyatım elə gətirib ki, artıq çoxdandır öz

peşəmlə məşğul olmuram. Amma fəaliyyətimin hər bir sahəsində, xüsusən də Heydər Əliyev Fondunun prezidenti vəzifəsində mən məhz bu prinsiplərə, bu əsasla arxalanmağa çalışıram”¹³⁰, – deyən Mehriban xanımın çoxşaxəli fəaliyyətində biz hələ vaxtilə Zərdüştün əxlaqi kodeks kimi ortaya qoyduğu “xeyirxah fikir, xeyirxah söz, xeyirxah əməl” formulunun real təcəssümünün şahidi oluruq.

Həm ailədən gələn genetik xüsusiyyətlər, həm də ulu öndər Heydər Əliyevin və həkim-oftalmoloq Zərifə Əliyevanın ocağına gələn köçməsi Mehriban xanımın peşə seçiminə təsir göstərməyə bilməzdi. Mehriban xanım müsahibələrinin birində peşə seçimi ilə bağlı bunları deyir: “Ağlım kəsəndən bəri başqa alternativim olmayıb. Anam şərqsünas – alim idi. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutuna başçılıq etmişdir. Lakin məktəbi bitirdikdən sonra sənədlərini tibb institutuna vermişdi, çünki çox istəyirdi ki, həkim olsun. Nəyə görəsə valideynləri onu uzun müddət dilə tutmuşlar və nəticədə o, görkəmli filoloq olmuşdur. Bax onun bu baş tutmamış arzusu mənim seçimimi müəyyənləşdirmişdir. İxtisas seçimimə isə İlhamın anası – həkim-oftalmoloq Zərifə xanım təsir göstərmişdir”.¹³¹

Doğrudan da, Mehriban xanım öz peşəsi ilə məşğul olmasa da, onun fəaliyyətinin hər bir sahəsində peşəsinin humanist prinsipləri və ziyalılığın bütün əlamətləri özünü

¹³⁰ Mehriban Əliyeva www.vikipediya.org

¹³¹ Mehriban Əliyeva: “Mən konkret iş görmək, konkret adamlara kömək etmək istəyirəm”., mehriban-aliyeva.org

aydın şəkildə bürüzə verir. S.Xəlilov yazır: “Ot kökü üstündə bitər”, – deyirlər. Lakin insanlar da müxtəlifdir, köklər də. Birillik, yüzillik və minillik köklər üzərində dayananların zamanının sınaqlarına qarşı müqavimətləri də müxtəlif olur. Əsil-nəcabətli adamlar təkcə atasını, babasını tanıyıb, onların yolu ilə gedənlər deyil. Ulu babalara qədər gedib çıxan bütöv bir sülalə də hələ azdır. Bunun üçün əsas şərt milli və ümumbəşəri köklərə bağlılıqdır. Bu baxımdan əsil-nəcabətlə ziyalılıq arasında sıx daxili əlaqə vardır. Ziyalı sadəcə savadlı adam deyil. Bilikli, elmi, müəyyən bir ixtisas sahəsinə mükəmməl surətdə yiyələnmiş şəxsə də hələ ziyalı demək olmaz. Böyük alim, şair, bəstəkar da hələ ziyalı olmaya bilər. Ziyalılıq insanın özünün nail olduqları, mənimsədikləri ilə deyil, başqalarına verdikləri ilə müəyyən olunur. Lakin nəyin verilməsindən söhbət gedir? Bir xeyriyyəçi camaata maliyyə yardımı edə bilər, biznesmen iş yeri açar, həkim başqalarını müalicə edə, müəllim başqalarına bilik verir. Lakin bu da ziyalılıq üçün kifayət deyil. Bunun üçün həmin bu fəaliyyətlərin kortəbii yox, dərk edilmiş addım olması, görülən işlərin bəşəri və milli mənafe baxımından həyata keçirilməsi lazımdır. Ziyalı sadəcə ayrı-ayrı adamların yox, bütövlükdə millətin yoluna işıq salan adamdır. Yəni söhbət lokal miqyasda kimlərəse yardım göstərmək, kimlərəse şəfa vermək, bilik öyrətməkdən yox, milli köklər üzərində möhkəm dayanaraq millətin gələcəyi üçün yol açmaqdan, əsrlərdən və minilliklərdən gəlib keçən, bizi gələcəyimizə məhz

özümüz olaraq aparan milli-mənəvi dəyərlərimizin, invariantlarımızın yeni nəslə daşınmasına xidmətdən gedir. Burada biz mahiyyət və hadisənin dialektikası ilə rastlaşırıq. Belə ki, insanpərvərlik və xeyirxahlıq yuxarıda sadaladığımız konkret fəaliyyət aktlarında da təzahür edir. Fərq ancaq fəaliyyətin motivində, onun kortəbii və ya məqsədyönlü olmasındadır. Sadəcə vəzifə borcunun, yoxsa insanlıq borcunun yerinə yetirilməsindədir. Hər hansı bir şair öz gözəl sənəti ilə insanların zövqünü oxşayırsa, onların emosional yükünü artırırsa, onları müəyyən bir səmtə yönəldirsə böyük sənətkar sayıla bilər. Onun ziyalılığı isə verdiyi emosiyanın böyüklük dərəcəsi ilə deyil, seçdiyi səmtin milli ideallara və dövlətçilik maraqlarına uyğunluq dərəcəsi ilə ölçülür”¹³².

Mehriban xanım da cəmiyyətdə xeyriyyəçiliyin əsl mahiyyətinin aydın dərkinə ehtiyac olduğunu bildirərək bəhs olunan həssas məqama öz münasibətini bu cür ifadə edir: “Müasir anlamda xeyriyyəçilik daha geniş mənə daşıyaraq cəmiyyətin rifahı naminə təmənnasız könüllü fəaliyyəti əhatə edir. Xeyriyyəçilik - insanların hər hansı direktivlər və göstərişlər əsasında deyil, öz qəlbinin və vicdanının səsi ilə öz vəsaitlərini, qüvvələrini, vaxtını və enerjisini sərf edərək gördüyü xeyirxah işlərdir. Mənə belə gəlir ki, xeyriyyəçilik fəlsəfəsinin əsası, ilk növbədə insanların yaxşılıq etməyə çalışması, başqasının dərdinə şərik olmaq, onun halına yanmaq, ehtiyacı olanlara kömək əli uzatmaq istəyi kimi

¹³² Xəlilov S. Azərbaycanda dini və etnik tolerantlıq: fəlsəfi-psixoloji aspektdən baxış. 525-ci qəzet, 27 fevral 2013

insani keyfiyyətlərin və qabiliyyətlərin fundamental xarakterinin qəbul edilməsidir. Mənəviyyatın ali qanunlarına görə, xeyriyyəçilik fəaliyyətinin əsas motivi şəxsən özün üçün hər hansı dividendlər və ya səmərə gözləmək deyil, məhz insanlara sevgi və təmənnəsiz olaraq xeyirxah işlər görmək arzusundan ibarət olmalıdır”¹³³

Zənnimcə, xeyirxahlıqla bağlı dərk edilməsi zəruri olan digər məqam isə ondan ibarətdir ki, daha çox xeyirxah fikir xeyirxah əmələ deyil, xeyirxah əməl xeyirxah düşüncəyə səbəb olur. Yəni xeyirxahlıq insanı daha da xeyirxah edir. İnsanın əməlləri onun xasiyyətindən asılı deyil, əksinə insanın xasiyyəti məhz bu əməllərin sayəsində daim yeniləşərək onun simasını formalaşdırır. Quranda deyilir: “Təkcə böyük savab yiyəsinə verilən vergidir gözəl xislət” (41:35) Deməli, xasiyyət öncədən müəyyənləşdirilmiş sabit, dəyişməz bir şey olmayıb, insanın əməli fəaliyyəti, həyatda göstərdiyi səbr və əzm, gördüyü savab işlər sayəsində müntəzəm olaraq dəyişir, təşəkkül edir. Bu gün gördüyümüz hər bir iş, atdığımız hər bir addım sabahkı taleyimizə təsir göstərməklə yanaşı, sabahkı simamızı da təyin edir.

Mehriban xanımın qəlb və ruhla bağlı olan peşəsinə məxsus keyfiyyətləri – şəfqət, mərhəmət, xeyirxahlıq, hamıya və hər zaman qayğı onun həyat kredosudur. Əslində Mehriban xanım Əliyeva öz həyat kredosunun formuluunu “Həyatda hər bir kəsin yerini və taleyini tarix müəyyən edir.

¹³³ Kərimov Q. Xeyirxah və nəcib ənənələrin carçısı. Azərbaycan qəzeti, 26 avqust 2015

Odur ki, nə böyük, nə də kiçik rollar olmur. Öz həyat kitabını yazmağa ancaq sənin şəxsi, dərk edilmiş məsuliyyətin imkan verir. Bu kitabda hər bir kəs özünü şəxsi həyatının və dünyanın qurub-yaradıcısı, yaxud dağıdıcısı kimi təcəssüm etdirir. Kimsənsə, elə də olmalısən - bax, budur bizim həyatımız. Ona görə də özgələrin rollarını və obrazlarını gərək öz üzərinə götürməyəsən. Çünki sən də, dünyada yerin də yeganə və bənzərsizdir”¹³⁴ – deməklə bildirmişdi.

Heydər Əliyev Fondunun əhalinin səhiyyə problemlərinin aradan qaldırılmasındakı xidmətləri əvəzsizdir. 2004-cü ildən Fond “Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı” layihəsini həyata keçirir. Layihə çərçivəsində Azərbaycanda diabet xəstəliyinə düçar olmuş 14 yaşınadək uşaqlar müntəzəm olaraq insulin preparatları və şpris-qələmlərlə təmin edirlər. Bu layihə çərçivəsində görülən ən önəmli işlər sırasında fondun dəstəyi ilə 2009-cu ildə sosial qayğıya xüsusi ehtiyacı olan, şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş uşaqların sosial-psixoloji reabilitasiyası üçün Lənkəran şəhərində, 2010-cu ildə isə Gəncədə istirahət düşərgələrinin təşkil olunmasını qeyd etmək olar.

Talassemiya xəstəliyinin qarşısının alınması məqsədi ilə 2005-ci ildə “Talassemiasız həyat naminə” layihəsinə start verilmişdir. Layihə çərçivəsində 2009-cu ildə Bakıda müasir avadanlıqla təchiz olunmuş Talassemiya Mərkəzi inşa edilmişdir.

¹³⁴ Paşayeva Q. Birinci xanım. “Milli Məclis” jurnalı. 4 fevral, 2010 jurnal. meclis.gov.az/

Fondun təşəbbüsü ilə paytaxt və regionlarda mütəmadi olaraq qanvermə aksiyaları, ürək çatışmazlığından, dodaq və damaq bitişməzliyi patologiyasından əziyyət çəkən uşaqlar üzərində əməliyyatlar, aztəminatlı ailələrdən olan şəxslərin müayinələri və digər tədbirlər həyata keçirilir. Fondun dəstəyi ilə indiyədək 35 mindən çox insan yerli klinikalarda müalicə edilmiş, 8 minə yaxın xəstə respublikanın müxtəlif tibb müəssisələrində cərrahiyyə əməliyyatı olunmuş, onların bir qismi müayinə və əməliyyat üçün xarici ölkələrə göndərilmişdir.

Həm dövlət, həm də Heydər Əliyev Fondu tərəfindən həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində son 10 ildə Bakı şəhərində və rayonlarda 600-ə yaxın tibb müəssisəsi tam, əsaslı təmir olunaraq əhəlinin istifadəsinə verilmişdir. Belə ki, fond tərəfindən 2006-cı ildə Türkan qəsəbəsində poliklinikanın və təcili tibbi yardım stansiyasının inşası, Şüvəlan qəsəbəsində 31 nömrəli Birləşmiş Şəhər Xəstəxanasının əsaslı təmiri, Ucar rayonunun Qazıqumlaq kəndində Akademik Zərifə Əliyeva adına Xəstəxananın əsaslı bərpaı, 2008-ci ildə Zirə Müalicə Diagnostika Mərkəzinin yenidən qurulması, Qala qəsəbəsində ilk xəstəxananın – 29 nömrəli Birləşmiş Şəhər Xəstəxanasının filialının inşası, 2009-cu ildə Bakıda Psixonevroloji Uşaq Mərkəzinin inşası, “Təbəssüm” uşaq sanatoriyasının əsaslı təmiri və yenidən qurulması, 2011-ci ildə Pırşağı qəsəbəsindəki 34 nömrəli Şəhər Səhiyyə Kompleksinin yenidən qurulması, Xüsusi Qayğıya Ehtiyacı olan Uşaqlar üçün Reabilitasiya Mərkəzinin

inşası, Mərkəzi Neftçilər Xəstəxanasında Cərrahiyyə və Orqan Transplantologiya Mərkəzinin əsaslı təmiri, Mərdəkan qəsəbəsində Səhiyyə Nazirliyinin Uşaq Tibbi Reabilitasiya Xəstəxanasının əsaslı təmiri, 2013-cü ildə “Qayğı” Uşaq Reabilitasiya Mərkəzinin yenidən qurulması, Türkan qəsəbəsində yeni poliklinikanın inşası həyata keçirilmişdir.

“Fresenius Medical Care”, “Karl-Storz”, “Servier” kimi nüfuzlu şirkətlər, həmçinin Yunanistanın Azərbaycan səfirliyi tərəfindən Fonda bağışlanmış müasir tibbi avadanlıq və dərman preparatları ölkənin müvafiq tibb müəssisələrinə təqdim edilmişdir¹³⁵.

Fond səhiyyə sahəsindəki fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq Azərbaycanın hüdudlarından kənarda da layihələr həyata keçirir. 2008-ci ilin aprelində Fond Rumıniyanın İon Pop de Popa Fondu ilə əməkdaşlıq çərçivəsində ürək xəstəliklərindən əziyyət çəkən insanlara yardım göstərmişdir. 2010-cu ilin dekabrında Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Yekaterinburqdakı Vilayət Kliniki Xəstəxanasının Uşaq Onkohematoloji Mərkəzinə xüsusi tibbi avadanlıqla təchiz edilmiş “Sobol” markalı təcili yardım maşını hədiyyə edilmişdir. 2012-ci ilin aprelində Pakistanın Heybər-Paxtunxva əyalətinin Qazni Laki Marvat şəhərində yerləşən qadınlar və uşaqlar xəstəxanasında 4 nəfər imkansız xəstənin ürəyində cərrahiyyə əməliyyatı aparılmış, “Edhi Home” xeyriyyə fondunun İslamabadda yerləşən kimsəsizlər evindəki uşaqlara tibbi baxış keçirilmiş və hepatit B virusuna qarşı peyvəndlər

¹³⁵ www.heydar-aliyev-foundation.org/ru

edilmişdir. Ümumilikdə, 2012-ci ilin aprel-iyun aylarında Pakistanın müxtəlif bölgələrində 30 mindən çox imkansız insan Hepatit B virusuna qarşı üçmərhələli peyvənd edilmişdir.

2012-ci il iyunun 14-də, Beynəlxalq donorlar günündə, Pakistanda talassemiya, hemofiliya və qan xərcəngindən əziyyət çəkən xəstələrin müalicəsi ilə məşğul olan bir neçə xəstəxananı özündə birləşdirən Həmzə Xeyriyyə Fonduna Heydər Əliyev Fondu tərəfindən xüsusi qanköçürmə və kiçik laboratoriya ilə təchiz olunmuş təcili tibbi yardım maşını və 2000 ədəd qanköçürmə paketi təqdim olunmuşdur. 2012-ci ilin iyununda Peşəvər şəhərində imkansız xəstələrin müalicəsini həyata keçirən göz xəstəxanasının yeni korpusunun tikintisi və göz xəstəliklərindən əziyyət çəkən 120 nəfər imkansız xəstənin əməliyyat olunması üçün maliyyə yardımı edilmişdir.¹³⁶

Heydər Əliyev Fondu bir sıra incəsənət festivalları və sərgilərinin də təşəbbüskarı və təşkilatçısıdır. Bu tədbirlər həm Azərbaycanda, həm də onun hüdudlarından kənarda təşkil olunur. Hamının diqqətini qayğıya daha çox ehtiyacı olan uşaqlara yönəltmək məqsədilə 2004-cü ilin sentyabrında uşaq evlərində və internat məktəblərində tərbiyə alan uşaqların əl işlərindən “Mən Azərbaycanı sevirəm” adlı rəsm sərgisi təşkil olunmuşdur.

Mehriban Əliyevanın Milli Məclisin deputatı kimi fəaliyyəti də ədalət, humanizm və insanpərvərlik ideallarına

¹³⁶ www.heydar-aliyev-foundation.org/ru

əsaslanır. Məhz bu prinsipləri rəhbər tutaraq Mehriban Əliyeva dəfələrlə genişmiqyaslı amnistiya aktının qəbul edilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir.

Onu da qeyd edək ki, bu humanist təşəbbüsün və müsbət ənənənin əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Hər zaman özünün insanpərvərliyi və humanizmi ilə seçilən Heydər Əliyev həm də Şərqdə ilk dəfə verilən tarixi bir qərarın—1998-ci ildə ölüm hökmünün ləğvinin təşəbbüskarı olmuşdur. Məramı dünyəvi, hüquqi, demokratik dövlət qurmaq olan Azərbaycanda hər kəsin təbii və ayrılmaz xarakter daşıyan yaşamaq hüququna malik olduğunu qeyd edən, ölüm hökmünün insan ləyaqətinə zidd və demokratik cəmiyyətdə qeyri-insani, amansız tədbir kimi qiymətləndirən ulu öndər Heydər Əliyev insanın həyatdan məhrum edilməsini yolverilməz hesab edirdi.

Doğrudan da, insanın təbii yaşamaq hüququna zidd olan ölüm hökmünün ləğv edilməsi özündə çağdaş dünyanın ən ümdə demokratik prinsiplərindən birini ehtiva edirdi. Cəmiyyət öz dinamikliyi ilə seçilən qurumdur. Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun özünütənzimləmə qanunları da təkmilləşir. Ona görə də orta əsrlərdə tətbiq olunan talion prinsipinin sivilisasiyanın indiki mərhələsində ictimai həyata tətbiqi yolverilməzdir. Hələ heç kəs sübut edə bilməyib ki, ölüm cəzası cinayətkarlığın sayını və ya zorakılığın səviyyəsini azaldır. Əksinə, ölüm cəzası insana tətbiq edilən amansız qisas aktıdır.

1995-2003-cü illərdə Ulu Öndərin imzaladığı 32 əfv fərmanı nəticəsində 3091 məhkum azadlığa buraxılıb. Bundan başqa, ölkə prezidentinin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Milli Məclis 1996-2001-ci illərdə 8 amnistiya haqqında qanun imzalayıb, 31584 məhkum azadlığa buraxılıb və yaxud cəzasının çəkilməmiş hissəsi yarıyadək azaldılıb.¹³⁷

Ulu öndərin siyasi xəttini layiqincə davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin humanizm prinsiplərinə sadiqliyi nəticəsində son 10 ildə 35 min 240 nəfərdən çox məhkum azadlığa buraxılıb.¹³⁸

8 may 2007-ci ildə Mehriban xanımın özünün hazırladığı “Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş amnistiya haqqında” qərar layihəsinin müzakirəsində çıxış edərək demişdir: “... Səhv etmiş, cinayət törətmiş insanlara bir daha imkan verməliyik ki, onlar azad həyata qayıtsınlar, ailələrinə, yaxınlarına qovuşsunlar, cəmiyyətdə öz yerlərini tapa bilsinlər. Ağır cinayət törətməyən insanları bağışlayaraq, biz həm onları normal həyata qaytarırıq, həm də müstəqil Azərbaycanın humanizm prinsipləri əsasında inkişaf etdiyini nümayiş etdiririk”¹³⁹.

Təsədüfi deyildir ki, cəza sözü Quranda 117 dəfə işlədildiyi halda, bağışlamaq sözü ondan iki qat artıq, 234 dəfə işlədilmişdir. Bu isə o deməkdir ki, insanlar bir-birini bağışlamağı bacarmalıdırlar.

¹³⁷ Hüseynov C. İnsan hüquqları: Dümokratiyanın təməl prinsipi. Gəncə 2014, s.154

¹³⁸ Xəlf qəzeti, 3 noyabr 2014-cü il

¹³⁹ www.meclis.gov.az Milli Məclisin iclası 8 may 2007-ci il

Azərbaycan parlamentarizmi tarixində ilk dəfə olaraq Milli Məclisin deputatı tərəfindən irəli sürülmüş və geniş ictimai dəstək almış bu amnistiya aktı böyük mənəvi-əxlaqi və siyasi məzmun daşımışdır.

Mehriban xanım bu nəcib təşəbbüsü ənənəyə çevirərək 2009 və 2013-cü illərdə də eyni müraciətlə çıxış etmiş və nəticədə 2009-cu ildə 9564, 2013-cü ildə isə 1040 nəfər azadlığa buraxılmışdır.

Mehriban xanım Əliyeva özünün amnistiya təşəbbüslərini bu cür əsaslandırır: “Allah vergisi olan insan ömrü hər şeydən uca, hər şeydən dəyərlidir. Hər bir insan ləyaqətlə və azad yaşamağa layiqdir. Eyni zamanda, hər bir insan öz ömrünün, öz taleyinin hökmdarıdır. Səhv etmiş, yolunu azmış insanlara həyatda yeni şans verməklə, onları bağışlayıb cəmiyyətimizə qaytarmaqla biz onlara yenidən həyatın, azadlığın dəyərini dərk etməyə, öz səhvlərini anlayıb doğru yola qayıtmağa kömək edirik. Hər zaman mərhəmətlilik, geniş-qəlblilik, xeyirxahlıq, bağışlamaq bacarığı ən ali və insani keyfiyyətlər kimi qiymətləndirilib”.¹⁴⁰

Hələ XIII əsrdə ölüm hökmünün icra edilməsinə qarşı çıxan Nəsirəddin Tusi “Əxlaq-Nasiri” əsərində yazırdı: “Əlbəttə, edam etməyə can atmaq lazım deyildir. Çünki, o calal və haqq sahibi böyük yaradanın min hikmətlə tikdiyi binanı uçurtmaq və onun təmir edilib tərbiyə ediləcəyinə inanmamaq ağlasığan şey deyildir”.¹⁴¹

¹⁴⁰ www.meclis.gov.az Milli Məclisin iclası 17 mart 2009-cu il.

¹⁴¹ Nəsirəddin T. Əxlaqi- Nasiri. Bakı: Elm, 1989,s.214

2007-ci ildə Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji durumun yaxşılaşdırılması məqsədilə “Hərəməz bir ağac əkək!” aksiyasını həyata keçirməyə başlayıbdır. Həmin vaxtdan başlayaraq Azərbaycanın bütün şəhər, qəsəbə və kəndlərində vətəndaşlar bu təşəbbüsə qoşularaq yaşıllaşdırma kampaniyasını öz töhfələrini verməyə çalışırlar. Hələ keçən ilin əvvəllərinə aid olan məlumata görə aksiyalar çərçivəsində Heydər Əliyev Fondunun və Fondun vitse-prezidenti, Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoqun (IDEA) təsisçisi və rəhbəri, ətraf mühitin təhlükəsizliyinin təmin olunması və təbiətin mühafizəsi sahəsində gənclərin məlumatlılığının artırılmasına xüsusi diqqət ayıran Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2014-cü ilə kimi 3 milyon 472 mindən çox ağac əkilməmişdir.¹⁴²

Zənnimcə, xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, 2004-cü ildə Nobel Komitəsi “demokratiya və sülhün inkişafındakı uzun müddətli töhfəyə” görə Nobel Sülh Mükafatını ilk dəfə olaraq Afrikalı qadın Vanqari Mathayiyə verəndə onun Keniyada və bütövlükdə Afrikada ətraf mühitin qorunmasında apardığı mübarizəni xüsusilə qeyd etmişdir. Belə ki, mükafatın Mathayiyə təqdim olunması zamanı həmin dövrdə Nobel Komitəsinin rəhbəri olan Danbolt Myes onun Keniya və bütövlükdə Afrikada ekoloji problemlərlə mübarizənin önündə getdiyini xüsusi olaraq vurğulamışdır. Onu da qeyd edək ki, Mathayinin 1977-ci ildə yaratdığı “Yaşıl Qurşaq

¹⁴² ideacampaign.org >

Hərəkəti”nin rəhbərliyi altında Keniya qadınları 30 milyon ağac əkməyi bacarmışdır¹⁴³.

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində öz doğma yurduvalarından didərgin salınmış qaçqın və məcburi köçkünlər, müharibə veteranları və şəhid ailələri də daim Heydər Əliyev Fondunun diqqət və qaygısı altında olmuşdur. Fond tərəfindən Şamaxı şəhərində müvəqqəti məskunlaşmış məcburi köçkün ailələri üçün yaşayış binası inşa edilmiş, Salyan şəhərində Qarabağ müharibəsi veteranları, əlil, aztəminatlı və çoxuşaqlı ailələr üçün yeni yaşayış massivi salınmışdır.

Azərbaycanın tarixi həqiqətlərinin, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin, XX əsrin ən dəhşətli soyqırımı hadisəsi olan Xocalı faciəsinin, münaqişə nəticəsində ölkəmizə vurulan zərərin, işğal olunmuş ərazilərdə törədilən vandalizmin əsl mahiyyətinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması Heydər Əliyev Fondunun əsas hədəfidir. Heydər Əliyev Fondu bu münaqişə, azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş soyqırımı siyasəti haqqında həqiqətlərin və faktların dünya parlamentlərinə, beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün ardıcıl və davamlı fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsində xarici siyasətin üç əsas vasitəsi qeyd olunur: diplomatiya, silahlı qüvvələr və təbliğat. Bildiyimiz kimi, Azərbaycana təcavüz ərəfəsində və Ermənistan-Azərbaycan qarşıdurması zamanı ölkəmizə qarşı ərazi iddialarını, təcavüzkar siyasətini ört-bas-

¹⁴³ www.nobelprize.org

dır etmək üçün Ermənistanın təbliğat maşını Dağlıq Qarabağın ermənilərin tarixi torpaqları olması, Ermənistanın Azərbaycan tərəfindən blokadaya alınması, ermənilərin hüquqlarının tapdalanması və s. haqqında dezinformasiya kampaniyası həyata keçirərək qısa zamanda dünya ictimaiyyətini çaşdırmağa nail oldular. Nəticədə Azərbaycan xalqının ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizəsi beynəlxalq aləmdə lazımı dəstək qazana bilmədi. Etiraf edək ki, Azərbaycan xalqı təbliğatın müharibədə güclü vasitə olduğunu yalnız acı məğlubiyyətdən sonra anlaya bildi.

Bu gün əminliklə söyləmək olar ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi uğurlu xarici siyasət nəticəsində beynəlxalq təşkilatlar və dünyanın aparıcı dövlətlərinin parlamentləri ölkəmizin ərazi bütövlüyünü, Dağlıq Qarabağın tarixi və əzəli Azərbaycan torpaqları olmasını qəbul edir və Ermənistanın işğal etdikləri ərazilərin geri qaytarılmasının zəruriliyini vurğulayırlar. (əməli fəaliyyətə isə xristian təəssübkeşliyi mane olur – red.) Ermənilərin yalan informasiyalarını ifşa edən obyektiv məlumatların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında Heydər Əliyev Fondunun xidmətləri əvəzsizdir. Bu istiqamətdə Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə yaradılmış “Azərbaycan” internet portalı xüsusilə böyük əhəmiyyətə malikdir. Portalda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən, Xocalı soyqırımından, erməni vəhşiliklərindən bəhs edən məlumatların yerləşdirilməsi dünya ictimaiyyətinin erməni vəhşilikləri ilə yaxından tanış olmasına şərait yaradır.

Fond 2005-ci ildən başlayaraq müxtəlif dillərdə “Qarabağ həqiqətləri” toplusunu nəşr edir.

Xocalı soyqırımına həsr olunmuş mərasimlər 2005-ci ildən başlayaraq Vaşinqton, Nyu -York, Varşava, London, Pekin, Haaqa, Dubay, Kiyev, Moskva, Berlin, Strasburq, Brüssel, Buxarest, Cenevrə, Ankara, İstanbul, Praqa, Paris, Roma, Tbilisi, Sarayeva və başqa şəhərlərdə həyata keçirilir. Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə Xocalı soyqırımına həsr olunmuş kitablar çap edilir, kinofilmlər çəkilərək dünya ictimaiyyətinə çatdırılır.

Heydər Əliyev Fondu bununla yanaşı hər il Xocalı soyqırımı ərəfəsində dünyanın müxtəlif ölkələrində soyqırımı qurbanlarının fotoşəkillərini sərgiləyir, beynəlxalq mətbuatda soyqırımı haqqında yazılar dərc etdirir, “Xocalı uşaqların gözü ilə” rəsm müsabiqəsinin iştirakçılarının əsərlərindən ibarət sərgilər keçirir.

Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2008-ci il mayın 8-də Şuşanın işğalının ildönümündə irəli sürülmüş “Xocalıya ədalət” kampaniyası hal-hazırda 80-dən artıq ölkədə yüzlərlə könüllünün iştirakı ilə uğurla davam etdirilməkdədir. Kampaniyanın məqsədi beynəlxalq ictimaiyyətin Xocalı faciəsi ilə bağlı məlumatlandırılması, faciəyə beynəlxalq aləmdə siyasi-hüquqi və mənəvi qiymət verilməsi, həmçinin beynəlxalq səviyyədə anılmasını təmin etməkdir.

Bu kampaniya çərçivəsində görülən işlər nəticəsində İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan 50-dən artıq ölkənin parlament nümayəndə heyəti Xocalı faciəsini beynəlxalq

səviyyədə soyqırımı kimi tanıyıb. Azərbaycan ərazilərinin işğaldan azad edilməsini tələb edən, Ermənistanı təcavüzkar dövlət kimi tanıyan, çoxsaylı qətnamələr qəbul edən İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Xocalı soyqırımını tanıyan ilk beynəlxalq təşkilatdır.¹⁴⁴

Aparılan məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsində artıq səkkiz dövlət – Pakistan, Meksika, Kolumbiya, Rumıniya, Çexiya, Bosniya və Hersoqovina, Peru, Honduras və ABŞ-ın 15 ştatı bu qətləli soyqırımı aktı kimi tanımış və bu barədə xüsusi qətnamə qəbul etmişdir.

Artıq dünyanın iri şəhərlərində Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə küçələrə və parklara Xocalı adı verilir. Meksikanın paytaxtı Mexiko şəhərinin mərkəzində Xocalı soyqırımı qurbanlarına abidə qoyulmuşdur. 2011-ci ildə Berlində, 2012-ci ildə Sarayevada, 2013-cü ildə isə Türkiyənin Uşak şəhərində Xocalı soyqırımı qurbanlarına abidə ucaldılmışdır.

2013-cü ilin fevralında Parisdə fransız rəssamı Reno Baltzinjerin Xocalı faciəsinə həsr etdiyi rəsm əsərlərindən ibarət “Xocalı gecəsi” sərgisinin vernisajı keçirilmişdir.

1918-ci ildə Qubada erməni daşnakları tərəfindən amansızcasına qətlə yetirilən soyqırımı qurbanlarının xatirəsini əbədləşdirmək məqsədi ilə 2009-cu il 30 dekabr tarixində Prezident İlham Əliyev Quba şəhərində “Soyqırımı Memorial Kompleksi”nin yaradılması haqqında sərəncam

¹⁴⁴ Əli Həsənovun “Azərbaycan” qəzetinə müsahibəsi. 10 iyul, 2014-cü il.

imzalamışdır. 2013-cü ilin sentyabrında istifadəyə verilmiş kompleks Heydər Əliyev Fondu tərəfindən inşa edilmişdir.

Xocalı soyqırımının beynəlxalq aləmdə tanınması istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər bu gün də davam etdirilir. Artıq, diplomatiyamız müdafiədən hücumla keçmək mərhələsinə qədəm qoyub. Diplomatiyanın hücumunda isə azuqə silah-sursat və ərzaq deyil, sanballı faktlar və rəsmi sənədlərdir. Hazırda Ermənistan dövləti və erməni lobbisi bütün güc və resurslarını 2015-ci ildə qondarma erməni soyqırımının 100 illiyinin qeyd edilməsinə səfərbər edib. Düşmənlərimizin bu saxta və çirkin kampaniyasının qarşısının alınması üçün ən əlverişli yollardan biri Xocalı soyqırımını haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılması, bu faciənin dünyanın aparıcı dövlətləri və ayrı-ayrı ölkələrin parlamentləri tərəfindən tanınmasına nail olmaqdır.

Azərbaycanın bütün dünyada mədəni irsə və dəyərlərə sadıq bir ölkə kimi tanınmasında Mehriban Əliyevanın milli və bəşəri əhəmiyyətli tarixi və mədəni abidələrin bərpası istiqamətində həyata keçirdiyi işlər xüsusilə böyük rol oynayır. Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgəyaşayış üçün min illərlə yaradılan hər hansı mədəni abidələrin və dəyərlərin məhv edilməsindən, insanların dini, etnik və mədəni məsubiyyətə görə öldürülməsindən dəhşətli heç nə ola bilməz. Ermənistan tərəfindən işğal olunan ərazilərdə mədəni irsi və abidələri erməni təcavüzünə məruz qalan Azərbaycan Heydər Əliyev Fondunun təmsalında tarixi abidələrin bərpası və yeni mədəniyyət ocaqlarının yaradılması istiqamətində bir

sıra uğurlu layihələrə imza atıb. Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Azərbaycanda gerçəkləşən mədəni layihələr aşağıdakılardır:

- 2005-ci ildə Cavad xanın qəbri üzərində məqbərənin ucaldılması;

- Comərd Qəssabın məzarı və məzarüstü türbəsinin bərpası ;

- Abdulla Şaiqin ev-muzeyinin bərpası;

- Xəzər rayonunun Mərdəkan qəsəbəsində kütləvi kitabxana üçün müasir binanın inşası;

- 2007-ci ildə Mərdəkan Mədəniyyət Sarayının yenidən qurulması;

- 2008-ci ildə Qala Arxeoloji-Etnoqrafik Muzey Kompleksinin yaradılması ;

- Salyan Dövlət Rəsm Qalereyasının yenidən qurulması;

- Bakıda Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin inşası;

- 2009-cu ildə Ağdaşda uşaq musiqi məktəbinin inşası;

- Bakı Müasir İncəsənət Muzeyinin yaradılması;

- 2010-cu ildə Xəzər rayonunun Türkan və Binə qəsəbələrində yeni mədəniyyət mərkəzlərinin inşası;

- 2014-cü ildə Gəncədə Məhsəti Gəncəvi Mərkəzi və Nizami Gəncəvi Muzeyinin inşası və s.

Fondun xarici ölkələrdə tarixi-mədəniyyət abidələrinin bərpası və yeni mədəniyyət obyektlərinin inşası sahəsindəki fəaliyyətinə isə bunlar daxildir:

- 2006-cı ildə Tiflisdə M.Ş.Vazehin, M.F.Axundovun,

H.Ağayevin və Fətəli xan Xoyskinin qəbirüstü abidələrinin yenidən qurulması və xiyabanın yaradılması;

-2007-ci ildə Parisdə Versal Sarayının parkındakı ümumbəşəri abidələrin bərpası;

-2008-ci ildə Luvr Muzeyinin bərpası;

-2011-ci ildə İkinci Dünya Müharibəsi zamanı yanmış və dağıdılmış Berlin qəsrinin bərpası;

-2012-ci ildə Romanın Villa Borgeze parkında Nizami Gəncəvinin abidəsinin ucaldılması;

-Vatikanda Roma katakombalarının bərpası;

-Parisdə Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin yaradılması;

2013-cü ildə Romada Kapitolini Muzeyinin “Filosoflar zalı”nın təmiri və s.

“Filosoflar zalı”nın təmiri və s.

Azərbaycanın dünyada tanınması, beynəlxalq nüfuzunun artırılması, Azərbaycanın tarixi haqqında məlumatların dünya ictimaiyyətinə çatdırılması məqsədi ilə Heydər Əliyev Fondu xarici ölkələrdə mütəmadi olaraq mədəni tədbirlər və layihələr həyata keçirir. 2009-cu ilin noyabrında Avropa Parlamentinin mənzil-qərargahında ilk dəfə olaraq Azərbaycan mədəniyyəti günləri təşkil olunmuşdur.

2010-cu ilin noyabrında isə Londonda “Azərbaycan xalçaları ilə nağıllar aləminə” adlı sərgi keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsinin 20-ci ildönümü münasibətilə Fransada (Paris, 17 fevral 2011), Rusiyada (Moskva, 17 may 2011-ci il), Almani-

yada (Berlin, 29 sentyabr 2011-ci il), Vatikanda (29 noyabr 2011-ci il) və İtaliyada (Roma, 2 dekabr 2011-ci il) tədbirlər keçirilmişdir.

2011-ci il aprelin 18-də Parisdə “Odlar yurdu Azərbaycanın müasir əsərləri” adlı sərginin açılışı olmuşdur. 2011-ci il iyulun 16-da Fransanın San-Trope şəhərində Fondun dəstək və təşkilatçılığı ilə II Ramatüel Klassik Musiqi Festivalı çərçivəsində “Azərbaycanın mədəni zənginlikləri” adlı sərgi keçirilmişdir.

2012-ci ilin yanvarında Londonda “Bakıya uçuş. Müasir Azərbaycan incəsənəti” mövzusunda sərginin açılışı olmuşdur. Layihə çərçivəsində Azərbaycan da daxil olmaqla 7 ölkədə 21 azərbaycanlı müəllifin rəngkarlıq, heykəltəraşlıq, qrafika, foto, video, instalyasiya və performans janrlarında 100-dən çox əsəri nümayiş etdirilib.

2012-2014-cü illərdə Fransanın müxtəlif regionlarında “Qafqazın mirvarisi olan Azərbaycanın mədəni dəyərləri” layihəsi çərçivəsində sərgi və konsertlər keçirilmişdir. Sərgilərdə ölkəmizin qədim və zəngin tarixinə, mədəniyyətinə dair eksponatlar – xalça və xalça məmulatları, misgərlik nümunələri, şəbəkələr, Azərbaycan milli geyimləri, milli musiqi alətləri, Fond tərəfindən fransız dilində nəşr olunmuş ədəbiyyat toplusu nümayiş etdirilmişdir.

2013-cü ildə keçirilən 55-ci Ümumdünya təsviri incəsənət sərgisi – Venesiya Biennalesində (iki ildə bir dəfə keçirilən sərgi, festival və ya incəsənət müsabiqəsi-red.) Azərbaycan pavilyonu Fond tərəfindən təşkil olunmuşdur.

2013-2014-cü illərdə Fransanın Kann şəhərində təşkil edilmiş Azərbaycan mədəniyyəti günləri çərçivəsində sərgilər və konsertlər təşkil olunmuşdur.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə 2013-2014-cü illərdə Fransanın paytaxtı və bir sıra şəhərlərində Nizami Gəncəvinin 870, Məhsəti Gəncəvinin 900 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər keçirilib.

2013-cü ildə Almaniyanın Münhen, Ştutqart, Köln və Hamburq şəhərlərində “Azərbaycanı tanıdım” layihəsi çərçivəsində Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirilmişdir.

Azərbaycanın milli musiqi irsinin qorunub saxlanılması, dünya musiqi incilərinin Azərbaycanda tanıtılması da Heydər Əliyev Fondunun mədəniyyət sahəsindəki fəaliyyətində mühüm yer tutur. Yəni Heydər Əliyev Fondu ümumbəşəri mədəniyyətin formalaşmasında musiqinin də birliyini və qarşılıqlı zənginləşməsini vacib amil sayır.

Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və təşkilati dəstəyi ilə 2007-2012-ci illərdə Bakıda Mstislav Rostropoviç adına Beynəlxalq Musiqi Festivalları, 2009, 2011, 2013 və 2014-cü illərdə “Muğam aləmi” Beynəlxalq Muğam Festivalları, 2009-2014-cü illərdə Qəbələ şəhərində Beynəlxalq Musiqi Festivalları keçirilmişdir.

2010-cu ilin oktyabr ayında Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə I Beynəlxalq Aşıq Festivalının təntənəli açılış mərasimi olmuşdur.

1945-ci ildə görkəmli bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin eyni adlı operettası əsasında ağ-qara formatda çəkilmiş

“Arşın mal alan” filmi Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə dünya kino sənayesinin əsas mərkəzi olan Hollivudda bərpa edilərək rəngli formatda hazırlanmışdır. 10 dekabr 2013-cü ildə Heydər Əliyev Mərkəzində filmin premyerası olmuşdur.

Azərbaycanın mədəni irs nümunələrinin qorunmasında və inkişafında BMT-nin elm, təhsil və mədəniyyət üzrə nüfuzlu təşkilatı olan UNESCO-nun rolu xüsusilə böyükdür. Azərbaycan UNESCO-ya üzv olduğdan bu günə qədər təşkilat hər zaman ölkəmizin elm və təhsil sahəsindəki görkəmli nümayəndələrinə, dahi şəxsiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirmiş və əlamətdar yubileylər proqramı çərçivəsində ən mötəbər hadisələrin qeyd olunması üzrə bir sıra qərarlar qəbul etmişdir. Bunlara Məhəmməd Füzulinin anadan olmasının 500 illik, 2000-ci ildə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik, 2001-ci ildə Nəsirəddin Tusinin anadan olmasının 800 illik, 2002-ci ildə azərbaycanlı alim, şərqşünas Mirzə Kazımbəyin 200 illik, 2005-ci ildə Azərbaycanın görkəmli alimi akademik Yusif Məmmədəliyevin 100 illik, 2006-cı ildə Azərbaycanın məşhur rəssam-xalçaçı ustası Lətif Kərimovun 100 illik, 2008-ci ildə “Leyli və Məcnun” operasının ilk tamaşasının 100 illik, 2008-ci ildə Azərbaycan yazıçısı Mir Cəlal Paşayevin 100 illik, 2009-cu ildə akademik Musa Əliyevin 100 illik, 2009-cu ildə rəssam Səttar Bəhlulzadənin 100 illik yubileyləri və s. aid edilə bilər.

Mehriban xanım 2004-cü il avqustun 13-də Azərbaycanın şifahi xalq ədəbiyyatının və musiqi irsinin qorunub

saxlanması və inkişaf etdirilməsi sahəsində yorulmaz səylərinə görə UNESCO-nun xoşməramlı səfiri adına layiq görülmüşdür. Məhz bundan sonra bu təşkilatla Azərbaycan arasında əlaqələr daha da inkişaf etməyə başlamışdır. Mehriban xanım bu təşkilat vasitəsilə Azərbaycan mədəniyyəti tarixinin səsinə planetin ən ucqar güşələrinə belə çatdırı bilmişdir. Mehriban xanımın gərgin əməyi sayəsində Azərbaycan muğamı, aşiq musiqisi, tar ifası, Novruz bayramı UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilib. Eyni zamanda, Qız qalası, İşərişəhər, Şirvanşahlar sarayı və Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu da UNESCO-nun Dünya İrsi siyahısına salınıb.

Mehriban xanımın insanlarda gələcəyə böyük ümid yaradan, insanlığa dialoq və sülh gətirən xeyirxah və humanist fəaliyyəti, qlobal düşüncə tərzini və zəngin erudisiyası təkcə UNESCO tərəfindən deyil, bütün dünya tərəfindən izlənilir və təqdir edilir. Mehriban xanımın təşkil etdiyi beynəlxalq tədbirlər və burada etdiyi çıxışlar, həyata keçirdiyi qlobal layihələr hər yerdə böyük rəğbətlə qarşılanır. Onun indiyədək əldə etdiyi beynəlxalq əhəmiyyətli adlar, titullar və mükafatlar buna əyani sübutdur. Nəcib və xeyirxah işlərə beynəlxalq rəğbətin ifadəsi olan təltif və mükafatların sırasına aşağıdakılar daxildir:

- 2005-ci ildə ictimai, mədəniyyət və xeyriyyəçilik fəaliyyətinə görə, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinin dəstəklənməsinə, Rusiya və Azərbaycan xalqları arasında dostluğun möhkəmlənməsinə sanballı töhfələrinə görə Rusiyanın

“Yüzdilliyin mesenatları” Beynəlxalq Xeyriyyə Fondunun “Yaquət Xaç” ordeni;

-2006-cı ilin martında mədəni-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasına verdiyi töhfələrə görə BMT-nin Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının qızıl medalı;

-2006-cı ilin noyabrın 23-də sivilizasiyalararası dialoqda daxil olmaqla, müxtəlif sahələrdə genişmiqyaslı və fədakar fəaliyyətinə, qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara diqqətinə, onların yaşayış şəraitinin yaxşılaşmasına, təhsilə, həmçinin islam aləmində görülən işlərə böyük dəstəyinə görə ISESCO-nun Xoşməramlı səfiri;

-2007-ci ildə yanvarın 29-da Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə ana, uşaq və ailə sağlamlığının qorunması və möhkəmlənməsi işində müstəsna xidmətlərinə görə bu beynəlxalq təşkilatın mükafatı;

-2007-ci ilin mayında genişmiqyaslı xeyriyyəçilik fəaliyyətinə, bəşəriyyətin ali ideallarına xidmət sahəsində yüksək nailiyyətlərinə görə “Qızıl ürək” beynəlxalq mükafatı;

-2008-ci ilin iyununda yetim və kimsəsiz uşaqlara, müharibə və təbii fəlakətlərdən zərər çəkmiş insanlara yardım göstərilməsi sahəsində İslam Konfransı Təşkilatı ilə yüksək səviyyədə əməkdaşlığa görə “İKT-nin humanitar məsələlər üzrə xüsusi elçisi” diplomu;

-2009-cu il sentyabrın 14-də Azərbaycanla Polşa arasında dostluq münasibətlərinin inkişafındakı xidmətlərinə görə Polşa Respublikasının “Xidmətlərə görə” Böyük Komandor Xaçı ordeni;

-2010-cu il fevralın 15-də Fransa ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlərdə göstərdiyi xidmətlərinə və nümayiş etdirdiyi sadiqliyinə görə Fransa Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Şərəf Legionu” ordeninin zabıt dərəcəsi;

-2010-cu ilin iyulun 30-da UNESCO-nun “Qızıl Motosart” medalı;

-2011-ci ildə “Krans Montana Forumu”nun Qızıl medalı, 2012-ci ildə isə “Prix de la Fondation” mükafatı;

-2012-ci il fevralın 13-də Rusiya Federasiyasının İ.M. Seçenov adına Birinci Moskva Dövlət Tibb Universitetinin Fəxri professoru;

- 2102-ci ildə Türkiyənin nüfuzlu “Ekovitrin” jurnalı tərəfindən keçirilmiş rəy sorğusunun nəticələrinə əsasən “İlin birinci xanımı” (First lady);

-2012-ci il aprelin 13-də MDB iştirakçısı olan dövlətlərin Humanitar Əməkdaşlıq Şurası və MDB iştirakçısı olan ölkələrin Dövlətlərarası Humanitar Əməkdaşlıq Fondu tərəfindən “Birlik Ulduzları” dövlətlərarası mükafatı;

-2013-cü il dekabrın 27-də Pakistanın “Şəhid Bənazir Bhutto Qadın Mükəmməlliyi Mükafatı – 2013” mükafatı;

-2014-cü ilin mayında sivilizasiyalararası dialoqa verdiyi töhfələrə, həmçinin Almaniyada türk dünyasının tanıtılmasına, Azərbaycan-Almaniya əlaqələrinin inkişafındakı xidmətlərinə görə Türk-Alman Dostluq Federasiyasının fəxri mükafatı;

-2014-cü ilin mayında Azərbaycanın ictimai, sosial və mədəni həyatında fəal iştirakına, cəmiyyətin dinamik inkişafına;

fina verdiyi mühüm töhfələrə, Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada təbliği sahəsində əvəzsiz xidmətlərinə, həmçinin ümumdünya mədəni irsinin qorunub saxlanması işinə hərtərəfli dəstəyinə, sosial ədalət və humanizm prinsiplərinə sadıqlığına görə “The Business Year” jurnalı tərəfindən “İlin Birinci Xanımı” mükafatı;

-2014-cü ilin iyununda Olimpiya dəyərlərinin təbliğindəki xidmətlərinə görə Beynəlxalq Olimpiya Akademiyasının “Olympic Excellence” xüsusi fəxri mükafatı;

-2014-cü ilin avqustunda Azərbaycan və Rusiya Federasiyasının Həştərxan vilayəti arasında dostluq münasibətlərinin gücləndirilməsi və əməkdaşlığın genişləndirilməsinə verdiyi töhfələrə görə “Həştərxan vilayəti qarşısında xidmətlərinə görə” mükafatı;

-2014-cü ilin avqustunda islam mədəni irsinin dünyada geniş təbliği, Azərbaycanda və ölkə həddləri xaricində nəcib xeyriyyə fəaliyyəti, təhsilə, tibbə verdiyi böyük töhfələrə görə Küveyt Dövlətinin Fəxri diplomu (bu, Küveyt qadınları adından xarici ictimai-siyasi xadimə verilən ilk mükafatdır);

-2015-ci ilin fevralında Pakistan İslam Respublikasının ali ordeni olan “Hilal-e Pakistan” ordeni (Mehriban Əliyeva “Hilal-e Pakistan” ordeni ilə təltif olunan ilk birinci xanımdır).

-2015-ci ilin 29 iyununda Azərbaycan Respublikasında mədəniyyətin, səhiyyənin və idmanın inkişafında səmərəli

fəaliyyətinə, Azərbaycan xalqının mədəni irsinin beynəlxalq miqyasda geniş təbliğinə və Birinci Avropa Oyunlarının təşkilində böyük xidmətlərinə görə “Heydər Əliyev” ordeni.

-2015-ci ilin oktyabrında İsveç Sülh Agentliyi Mehriban Əliyevanın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək, özünün təsis etdiyi mükafat üçün iki namizəddən biri kimi seçib. Agentlikdən verilən məlumatda bildirilir ki, Mehriban Əliyevanın geniş ictimai-siyasi fəaliyyəti, Azərbaycan qadınının dünya səviyyəsində müsbət obrazının formalaşmasında əvəzsiz rolu, islam dünyası, Yaxın Şərq və Qafqazda qadın haqları məsələsinə diqqətlə yanaşması, həmçinin müasir Azərbaycan qadın hərəkatının lideri kimi qadınların həyat şəraitinin tərəqqisi naminə geniş fəaliyyəti onun bu mükafata namizəd göstərilməsində əsas rol oynayıb. Qalibin adının bu ilin noyabrında İsveçin paytaxtı Stokholmda açıqlanacağı gözlənilir. (İnşallah, Mehriban xanım layiq olduğu bu mükafatı da qazanacaq və bu coğrafi yaxınlıq (Stokholmla Oslo arasındakı yaxınlığı nəzərdə tuturam—red.) kitabın müəllifini Nobelin vəsiyyəti ilə səsleşən arzusuna bir qədər də yaxınlaşdıracaq!)

Kitabın əvvəlinə onun əsas mövzusuna həsr olunan rəsm əsərinin şərhini ilə başladığımız kimi, axırına da rəsm əsərinin başlıca qayəsinin izahı ilə son vurmaq istərdik. İnənirəm ki, rəsmə təsvirini verdiyimiz, dimdiyində Nobel Sülh Mükafatının medalı olan göyərçinin həmin mükafatı digər göyərçinin dimdiyində daşdığı loqonun məxsus olduğu Hey-

dər Əliyev Fondunun sədri Mehriban Əliyevaya – özünün gerçək və həsrətlə yolunu gözlədiyi sahibinə çatdırması bütün bəşəriyyətə sülh gətirəcək.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. Xəbərlər, 04 iyun 2014-cü il. www.mfa.gov.az

2. AMEA prezidenti, akademik Akif Əlizadənin “Qadın və inkişaf” mövzusunda həsr olunmuş konfransdakı giriş nitqi. www.science.gov.az

3. Bakıdan dünyaya sülh çağırışı. [www. anl.az/download/meqale/.../2010/](http://www.anl.az/download/meqale/.../2010/)

4. Bünyadzadə K. Fəlsəfi esselər “ Fəlsəfə və sosial-siyasi elmlər” jurnalı, № 8, Bakı, 2011

5. Ələkbərov A. Mehriban. Bakı, 2014

6. Əliyev E. Prinsipləri pozan Nobel Komitəsi. [www. kult.az](http://www.kult.az)

7. Əliyeva M. “Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişlənməsi” mövzusunda keçirilən Beynəlxalq forumda çıxışı. “Azərbaycan” qəzeti, 11 iyun 2008-ci il

8. Əliyeva M. “Mən konkret iş görmək, konkret adamlara kömək etmək istəyirəm”. mehriban-aliyeva.org

9. İmanquliyeva A. Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri, Bakı: Elm, 2003

10. Gəncəvi N. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2004

11. Heydər Əliyevin deyimləri. www.clb.az/html/galleries/tov/HA/sitatlar1

12. Hüseynov C.N. Uğura və zirvəyə aparan yol. Bakı: ADPU, 2015

13. Hüseynov C. İznən gedənin izi qalmaz, yaxud Əkrəm Əylislinin Orxan Pamuka bənzəmək cəhdi. Xalq qəzeti, 13 fevral 2013-cü il

14.Hüseynov C. İnsan hüquqları: Demokratiyanın təməl prinsipi. Gəncə, 2014

15.Hüseynov R. Yolumuzun həqiqəti. news.lent.az.

16.Xəlilov S.S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: Adil-oğlu, 2012

17.Xəlilov S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2005

18.Xəlilov S. Əbu Turxanın hikmət dünyası. Bakı: Çaşıoğlu 2012

19.Xəlilov S. Azərbaycanı lider ölkələr sırasına çıxarmaq əzmi. “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 26 aprel 2012-ci il

20.Xəlilov S. Birincilik əzmi. Xalq qəzeti, 2012-ci il 9 may

21. İsmayılov F. Nobel qardaşları və onların Azərbaycanı fəaliyyətləri. www.branobelconference.com

22.İTAR-TASS-ın Moskvada çıxan həftəlik “Exo planeti” jurnalına müsahibəsindən. Xalq qəzeti.- 2009, 20 mart. - s.2.

23.Kvester C.X.Etnik qrupların yanaşı mövcudluğu // III Sektor jurnalı 2004 , № 2

24.Mehdiyev R. İkili standartların dünya nizamı və müasir Azərbaycan. Bakı: “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 2014

25.Musayev S. Dünya dini liderlərinin Bakı sammiti, Bakı, 2010

26.Nəcib Məhfuz: Azadlıq haqqında yazmaq istəyirəm.
www.artpress.az

27.Prezident İlham Əliyevin Bakı Dövlət Universiteti-
nin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş mərasimdəki çıxışı.
“Azərbaycan” qəzeti, 03 noyabr 2009-cu il

28.Paşayeva Q. Tarixə adını yazan qadınlar. Sevgili-
siylə Qafqaza qaçan marşal qızının sülhə qurban gedən hə-
yatı. www.lent.az

29.Paşayeva Q. Birinci xanım. “Milli Məclis” jurnalı. 4
fevral, 2010 jurnal. meclis.gov.az/

30.Roma katolik kilsəsinin başçısı II İohann Pavelin
Bakıya rəsmi səfəri Azərbaycan qəzeti, 23 may 2002-ci il

31.Sabiroğlu Füzuli. Nobellərin Bakı imperiyası. az.
azvision. az/ Nobellerin Bakı imperiyası

32.Səidə Əli qızı. Azərbaycan qadını və dövlətçilik.
“Dövlət və din” jurnalı, 2008.-№3

33.Süleyman Əliyərli. Nobel mükafatı Fondu Bakıda
yaranmışdır. Bakı, 2012 strategiya.az/old/

34.Tağıyev Ə.M., Şükürov M.A. İki əsrin qovuşuğun-
da Azərbaycan: milli və millətlərarası problemlərin həlli yo-
lunda. Bakı: Adiloğlu, 2004

35.Tahirbəyov B. Əmanətə xəyanət.www.aqra.az

36.azertag.az

37.www.prezident.az

38. www.vikipediya.org

39. www. meclis.gov.az

Rus dilində

40.Алакбаров А. Мехрибан Алиева – олицетворение добра и надежды. 28 авг. 2014 г. interfax.az

41.Ваганов А. О Нобелевской премии можно забыть. [www. ng. ru/ science](http://www.ng.ru/science)

42.Вильфрид Фурманн. Альфред Нобель – возникновения нобелевской премии и роль бакинской нефти www.mediaforum.az/

43.Гумбатова Т. Бакинские страницы жизни семьи Нобель. www.proza.ru

44.Лыкова И. Альфред Нобель — Пигмалион, обворованный галатеей. [kumiry-xx-veka.narod.ru/nobel/nobel. html](http://kumiry-xx-veka.narod.ru/nobel/nobel.htm)

45.Нефть. Люди, которые изменили мир. Кол. Авт. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015

46.Завещание Альфреда Нобеля. [potential. org. ru/Home/ Alfred Nobel](http://potential.org.ru/Home/AlfredNobel)

47.Жан-Ив Юнет. Трагедия, не ставшая историей Независимая газета, 31 март,2008

48.Мархулия Г. Идея “Великой Армении” и вопросы армяно-азербайджанского конфликта [iberiana. word- press.com/armenia-georgi](http://iberiana.wordpress.com/armenia-georgi)

49.Нобелевская премия: Правда и миф. [www. dvpt. ru](http://www.dvpt.ru)

50.Платон. Аристотель. Пайдея:Восхождение к доблести. М., 2003, с.157.

51.Орландо де Руддер. Альфред Нобель. Ростов на-Дону:Феникс 1997, стр,146

52.Семь парадоксов жизни Альфреда Нобеля <http://7days.ru>

53.22 великих цитаты о нефти. [forbes. ru](http://forbes.ru) [www. Forbes. ru/forbeslife-opinion/..](http://www.Forbes.ru/forbeslife-opinion/)

54. Караваев А. Политика сердца Мехрибан Алиевой. Парламентская газета. 22 сент. 2015 года. www.pnp.ru/news/detail/

Türk dilində

55.Esat Uras. Tarihte ermeniler ve ermeni meselesi. İstanbul: Belge, 1987

56.Bertha von Sutner hakkında bilgiler. [www. turkce-bilgi. com/ bertha.von](http://www.turkce-bilgi.com/bertha.von)

57.Tarihe Gecen Kadınlar... Bertha von Zuttner. [www. guncelforum.net](http://www.guncelforum.net)

58.Zarif ve başarı odaklı bir first Lady-Dr.Mehriban Aliyeva. EkoAvrasya jurnalı, 2015-ci il,№ 1, səh.8

İngilis dilində

59.Abrams İ.Alfred Nobel, Bertha Von Zuttner And The Nobel Peace Prize.“The Odd Couple” journal, №11, November 1993

60.Brita Asbrink. The dream of a small paradise...
[www. branobelhistory. com](http://www.branobelhistory.com) › Themes › Places

61.Bodden, Valerie The Bombing of Hiroshima & Nagasaki. Mankato, Minnesota: The Creative Company, 2007

62.Civic learning in teacher education. International Perspectives on education for democracy in the preparation of teachers. Edited by Gregory H.E., John P.J., Robert S.L. USA: Indiana University, 2004

63.Frangsmyr T. Alfred Nobel / Translation by Judith Black: Swedish Institute, 2004

64.Francis Sejersted. The Nobel Peace Prize 1997,
[www. boes.org/ coop/ lmines/ fran1.html](http://www.boes.org/coop/lmines/fran1.html)

65.Global Peace Index 2014 – [www. visionofhuma-
nity. org](http://www.visionofhumanity.org).

66.Huntington S. The glash of civilizations. [http://
www hbu. gov/ ua/ polit/gshssc.htm](http://www.hbu.gov.ua/polit/gshssc.htm).

67.Jackson R.J. NATO and Peacekeeping/ Visiting Fellow Centre for International Studies and Clare Hall, University of Cambridge Final Report for NATO Fellowship, 30 June 1997

68.James Campbell. Alfred Nobel and his prizes.
[www. bostonreview. net/books.../james-campbell...](http://www.bostonreview.net/books.../james-campbell...)

69.Kathryn E., Adam S. The human rights handbook: Great Britain: Oxford UK, 2005

70.Kurban V. The Nobel Prize and connection between Sweden, Russia and Azerbaijan. Annual international interdisciplinary conference, 2013, 24-26 april

71.Nils Ringertz. Alfred Nobel's Health and His Interest in Medicine. www.nobelprize.org/

72.Sunday J. Self determination [http://www. global autonomy. ca/global1/ glossary_ entry.jsp](http://www.globalautonomy.ca/global1/glossary_entry.jsp)

73.Sven Tagil. Alfred Nobel's Thoughts about War and Peace [www. Nobel prize. org/alfred_nobel/.../tagil/](http://www.Nobelprize.org/alfred_nobel/.../tagil/)

74.Thomas Q. The human rights watch global report on womens human rights. USA: Center for Civic Education, 1995

75.www.nobelprize.org